Watersnoodramp 1855

Oud Veenendaal

• 20e jaargang, themanummer
januari 2005

REDACTIE
Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Johan Slok

BESTUUR
Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt
door Rotary Club Veenendaal Regio

ROTARY CLUB VEENENDAAL REGIO

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Illustratie op de omslag: Schilderij voorstellend het verblijf van Veenendalers in de Utrechtse Geertekerk. Het schilderij hangt in het Historisch Museum Het Kleine Veenloo op de Markt. *(Foto: Fred Steitner.)*

Watersnoodramp 1855

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2 Wat voorafging...
G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
5 Het verblijf in de Geertekerk
G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
22 Het eindverslag van dokter Adèr
24 Een oceaan van ellende
J.T. Slok
30 Honderd jaar na de watersnood
G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Wat voorafging…

De winter van 1854-1855 lijkt in eerste instantie niet bijzonder streng te worden. Het weer kwakkelt wat en de natuur is zacht en vochtig. Maar onverwacht zet in januari een felle koudegolf in, die gepaard gaat met veel sneeuw en extreem lage temperaturen. Begin februari begint het te dooien. De sneeuw smelt snel weg, maar doet het rivierwater onrustbarend stijgen. De zomerkaden keren het water niet meer, het water staat reeds tot aan de dijken. Half februari valt een nieuwe vorstperiode in. Men hoopt dat een paar dagen extra vorst de waterstand zal verlagen, maar de vorst blijft onverwacht lang aanhouden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De situatie wordt steeds nijpender en de Grebbedijk wordt dag en nacht bewaakt. De waterschapsbesturen van de zuidelijke Gelderse Vallei hebben het dijkleger reeds ingezet, bekistingen worden aangebracht en noodmaterialen verzameld. Op de Wageningse Berg is geschut gestationeerd dat drie schoten zal lossen zodra het ijs in de rivier gaat kruien. Bij doorbraak van de Grebbedijk zullen vier schoten worden gelost, zes schoten geven de overstroming van de Over-Betuwe aan en negen schoten zullen klinken als de Neder-Betuwe overstroomd wordt.

Overzichtskaartje van de toestand na de dijkdoorbraak in 1855. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Na 3 maart verergert de toestand nog meer. De berichten uit Keulen zijn verontrustend en op een gegeven moment worden de mensen opgeschrikt door de eerste drie schoten: de ijsgang doet zijn intrede. Aan de Grebbe wordt de sluis in gereedheid gebracht om bij doorbraak direct water te kunnen lozen. Bij de Rode Haan onder Veenendaal sluit men de geniesluizen in de Slaperdijk.

Op 5 maart omstreeks 15.30 uur klinken vier salvo's: er is een gat in de dijk geslagen. De Nude tussen Wageningen en de Grebbe komt onder water te staan en via Achterberg gaat het water richting Veenendaal. De klok van de Oude Kerk wordt geluid en de inwoners van Veenendaal reppen zich naar de hooggelegen Markt. Honderden mensen vinden in de kerk een veilig onderkomen. Het verslag van Gedeputeerde Staten aan de Provinciale Staten van Utrecht over de toestand van de provincie, uitgebracht in de zomervergadering van 1856, bevat gegevens over de waterstanden boven de sluis aan de Rode Haan: "Het vloedwater rees voor de sluis

aan den Roden Haan en dus ook in de geheele kom van Geldersch en Stichtsch Veenendaal den 5., 6., 7., 8., 9. en 10. Maart tot de hoogte van 5.17, 7.--, 8.50, 8.80, 8.93 en 9.05 el boven A.P." Volgens hoofdingenieur-directeur van Rijkswaterstaat in de Directie Utrecht C. de Groot, die deze gegevens bij de herdenking van 1955 verschafte, betekende dat dat op 10 maart 1855 een waterstand van 9.05 meter boven AP of 8.97 meter boven NAP werd bereikt.
Al op 6 maart vraagt de burgemeester van Veenendaal, H. van de Poll, per brief aan de Commissaris des Konings van de provincie Utrecht, S. van Heemstra, inlichtingen over de oorzaak van de ramp.
Op 9 maart stuurt de commissaris een kopie van een beschikking van 4 maart 1850 over het openstellen van sluizen, duikers en heulen in de Slaperdijk en Rhijn-Spoorweg. Volgens hem wordt uit het lezen van deze beschikking duidelijk dat in dit opzicht juist is gehandeld. Tevens deelt hij de burgemeester mee dat de koning ƒ 1000,- ter beschikking stelt om de eerste nood te leningen: ƒ 250,- is bestemd voor Rhenen en ƒ 750,- voor Veenendaal. De burgemeester heeft al ƒ 400,- ontvangen, over de resterende ƒ 350,- kan hij beschikken zodra hij dat nodig acht.
In een artikel in de avondeditie van de *Amsterdamsche Courant* van zaterdag 10 maart 1855[1] staat:

"Heden werd de Gemeente **Rhenen** en **Veenendaal** door eene allerontzettenste ramp getroffen, daar de Dijk tusschen de Grebbe en Wageningen, niettegenstaande alle aangewende pogingen om dezelfde te behouden, is bezweken, en de laag gelegene landen in Achterberg en de geheele gemeente van Veenendaal zijn overstroomd. Geheel onvoorbereid is het water de ongelukkigen overvallen, daar er in geen 144 jaren aldaar eene dijkbreuk heeft plaats gehad. Alles vlugt naar de hoogte en naar de stad, alwaar Mannen, Vrouwen, Kinderen en Vee eene schuilplaats moeten zoeken tegen de vernieling van ijs en water. De Scholen te Rhenen, alsmede de Kerk te Veenendaal, zijn ingerigt om de vlugtenden op te nemen, maar kunnen het aantal, zoo gezonden als zieken, niet bevatten. Veel Huisraad, Aardappelen en Veevoeder is aan de golven ten prooi gelaten. De Landerijen met het Winterkoren zijn verloren, en weemoedig staren de ongelukkigen van de hoogte der bergen op de hen omringende zee, die, wanneer de wind slechts eenigermate opsteekt, hunne schamele Woningen dreigt te verwoesten. De ondergeteekenden, bewogen met het treurig lot van zoo vele ongelukkigen, die alles eensklaps verloren, en die ooggetuigen zijn der ellende die onder hen heerscht, hebben zich in Commissie vereenigd, om zoo veel mogelijk die ellende te lenigen, en roepen daartoe met aandrang de ondersteuning in van die allen, die door Gods goedheid voor zoo groot eene ramp werden gespaard."

In de in deze oproep genoemde commissie wordt Rhenen vertegenwoordigd door burgemeester H. Menso, ds J. Ruijs en de Ontvanger der Registratie J.C.A. van der Meer van Kuffeler. Voor Veenendaal nemen burgemeester H. van de Poll, ds J. Kraft en wethouder H.G. van der Poel zitting.
Elf mensen komen om in het kolkende water. Op 8 maart vaart Gerrit van Wijk met zijn vrouw, zeven kinderen en schoonvader over de Kerkewijk. Gerrit wil zijn gezin in Amerongen in veiligheid brengen. Ter hoogte van de huidige Stationssingel slaat de boot om en grootvader Jansen en vijf kinderen van 17, 14, 11, 4 en bijna 2 jaar vinden de verdrinkingsdood. Maar zij zijn niet de enige slachtoffers. Een aantal weken later, op 21 maart, wil Cornelis van de Zandschulp zijn koeien overvaren naar boerderij Groot-Ruisseveen. Deze boerderij is grotendeels drooggevallen en vijf sterke mannen zullen Van de Zandschulp helpen. Een van de koeien blijft niet stilstaan en de aak slaat om. Vijf van de zes mannen verdrinken. Het verhaal gaat dat een van hen gered zou zijn door zich aan de staart van de koe vast te houden. Uit de overlijdensakten in het archief van de gemeente Veenendaal blijkt dat Roelof van Hal, Hendrik van den Heuvel en Cornelis van der Meijden met zijn twee oudste zonen Jacob en Cornelis omgekomen zijn.
In heel het land wordt spontaan geld bijeengebracht voor de slachtoffers van de ramp. Koning Willem III overnacht van 6 op 7 maart in Utrecht en vertrekt op de ochtend van de 7e al om 5.45 uur naar de Gelderse Vallei, waar hij Veenendaal en Rhenen

[1]) Ontvangen van Gert van Beek

No. 26

In het jaar achttien honderd vijf en vijftig, den Negenden dag der maand Maart verschenen voor ons Burgemeester, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Veenendaal Provincie Utrecht, Jacob van der Weijden oud zes en twintig jaren, van beroep schoenmaker en Jacob van de Poll oud twintig jaren, van beroep zoon van overledene wonende beide te Veenendaal, Dewelke ons verklaarden, dat op den achtsten dag der maand Maart dezes jaars, des middags ten een ure, binnen deze gemeente overleden is Jacob van Wijk oud bijna twee jaren zonder beroep geboren in Amerdam in N. Holland zoon van Gerard van Wijk van beroep koopman en van Zijpke Heijbroun zonder beroep echtelieden wonende alhier.

En hebben wij deze Acte na voorlezing onderteekend, met de getuigen

J van der Weyden

J. van de Poll

Aangifte van overlijden van de tweejarige Jacob van Wijk. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2590, Gemeentearchief Veenendaal.)*

bezoekt. Tijdens zijn rondreis langs de diverse getroffen dorpen hoort hij op 10 maart dat de Slaperdijk is bezweken. Opnieuw spoedt hij zich naar Veenendaal. Met een wagon vol levensmiddelen arriveert hij bij De Klomp, waarna hij per schuit naar de Markt wordt gebracht. Volgens de overlevering ziet een Veens raadslid dat de koning ook suiker uitdeelt. Hij vindt dat voor deze arme mensen niet nodig. De koning ontsteekt hierop in woede en roept uit: "Kerel, je was waard dat ik je voor je kop schoot!" Gesteund door de koning vraagt de burgemeester de Commissaris des Konings om hulp. Deze roept onmiddellijk een commissie in het leven, die een verblijf voor de watersnoodslachtoffers in de Utrechtse Geertekerk mogelijk moet maken.

Van de voorbereidingen tot en de organisatie van het verblijf in de Geertekerk is door de desbetreffende commissie nauwkeurig verslag gedaan. Veel correspondentie is bewaard gebleven in een tamelijk onbekend archiefje dat in het Gemeentearchief van Veenendaal wordt bewaard.

Koning Willem III. *(In naam van Oranje, nr. 5, 1993.)*

Het verblijf in de Geertekerk

De heren die bereid zijn zitting te nemen in de door de Commissaris des Konings bijeengeroepen 'Commissie belast met de verpleging van de noodlijdenden uit Veenendaal', zijn: mr W.M.J. van Dielen (voorzitter), mr J.J. Nahuyt (secretaris), mr A.G.J. baron Taets van Amerongen, mr F.J.J. baron van Heemstra en mr J.G.J. baron van Ittersum. Deze laatste zal de vergaderingen slechts tot 26 maart kunnen bijwonen, want na een kort ziekbed overlijdt hij op 11 april.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Op 10 maart komt de commissie voor het eerst bijeen. In de Geertekerk kunnen 400 à 500 mensen worden ondergebracht. De heren Van Ittersum, Nahuyt, Taets van Amerongen en Van Heemstra zullen de volgende dag, 11 maart, een bezoek aan Veenendaal brengen om de situatie in ogenschouw te nemen en de evacuatie te leiden. De heer Van Dielen neemt de taak op zich de Geertekerk in gereedheid te brengen. Hij zal er ook voor zorgen dat warme spijs en drank klaar staan. De Commissaris des Konings vertrouwt erop dat de kosten van het onderdak bestreden kunnen worden uit de bijeen te brengen liefdegiften. De commissie krijgt wat betreft de financiën "plein pouvoir" (volmacht).

Besloten wordt in de kerk een afdeling voor mannen en een afdeling voor vrouwen en kinderen in te richten. Het is niet de bedoeling dat mannen en vrouwen op elkaars afdeling komen: in het midden wordt een gemeenschappelijke ruimte gecreëerd, waar gegeten zal worden en waar ook twee kachels worden geplaatst. 's Avonds en 's nachts wordt de ruimte door olielampen verlicht. Aan de zuidzijde worden latrines aangebracht. Men zal proberen het brandspuithuisje als wasplaats in te richten. Voor iedere bank worden planken op de grond gelegd, zodat de verpleegden niet met hun voeten op de stenen vloer hoeven te zitten. Er zullen lijsten worden gemaakt en alle gedupeerden krijgen een nummer.

Op 11 maart om 11.00 uur 's avonds komen de evacués, aangeduid als verpleegden of noodlijdenden, in goede orde in de kerk aan. Het duurt even voor zij

De Geertekerk als doopkerk. Gezicht van het koor naar het middenschip naar een tekening van A.W. Nieuwenhuysen, 1861. *(Collectie Hennie Henzen.)*

vertrouwen in de deftige heren hebben, maar, zo lezen we in de notulen, "eene toespraak van het geachte medelid Van Ittersum met nadruk en hartelijkheid tot hen gerigt, had het gelukkige gevolg dat de door hen opgevatte bedenkingen mogten wegvallen en zij zich in hun welbegrepen belang aan de leiding der Heeren overgaven." De aankomst in

Utrecht, onder begeleiding van de Commissaris des Konings, trekt veel publiek: "Plegtig en aandoenlijk was de optogt welke zich van den Spoorweg langs het Houtensche Pad door de Tolsteeg barrière over de Oudegracht naar de Geertekerk begaf: eene ontelbare menigte volk was op de been, onder welke eene stilte op te merken was, getuigende van eerbiedige meewaarigheid met de ramp welke eene naburige gemeente getroffen had. De stoet, 418 personen sterk, kwam in de beste orde omstreeks 6 ure ter plaatse zijner tijdelijke bestemming aan, kort na hun binnentreden in de kerk werd aan de opgenomenen warme spijs voorgezet." De zieken worden meteen naar het ziekenhuis op het Bagijnhof gebracht.

BEWIJS VAN TOEGANG

TOT DE GEERTEKERK.

AF TE GEVEN BIJ DE INKOMST.

De Commissie voor hulphehoevenden uit Veenendaal,

NB. Men wordt vriendelijk verzocht, geene giften uit te reiken aan de hulphehoevenden. Aan den ingang der Kerk is eene bus geplaatst.

(Archief van de Commissie belast met de verpleging van de noodlijdenden uit Veenendaal, inv.nr. 12, Gemeentearchief Veenendaal.)

Als de heren die avond voor de tweede keer bij elkaar komen, besluiten zij aan de commissaris te vragen mr T.C.F.N. Nahuyt aan de commissie toe te voegen. Nahuyt gaat de notulen maken en de brieven versturen. Voor het vervaardigen van de afschriften wordt J. Wiekart aangesteld. Zijn bezoldiging bedraagt *f* 1,20 per dag.

De commissie komt elke dag om 14.00 uur bijeen en ieder commissielid moet een dag toezicht houden. Bij afwezigheid van de leden zal koster Liera deze taak vervullen.

Het verhaal van de groep noodlijdenden uit Veenendaal heeft zich als een lopend vuurtje door Utrecht verspreid en de inwoners van die stad beschouwen het gebeuren als een bezienswaardigheid. Zij komen in groten getale kijken, maar de commissie plaatst een advertentie waarin wordt meegedeeld dat niemand de kerk in mag zonder toegangsbewijs. Zelf krijgen de commissieleden als toegangsbewijs een lint in de provinciale kleuren, waarop een zilveren plaatje met de letters P.C.v.V. (Provinciale Commissie voor Veenendaal) is gehecht. Ook wordt in de advertentie dringend verzocht geen giften aan de noodlijdenden zelf te geven, maar deze te storten in de collectebus die bij de ingang van de kerk is geplaatst. Na verloop van tijd wordt nogmaals een advertentie geplaatst met de mededeling dat toegangsbewijzen nog slechts aan de zaal verkrijgbaar zijn. De zaal is elke dag open van 8.00 tot 19.00 uur en op zondag van 12.00 tot 17.00 uur. Dat de toeloop groot is, bewijst het bezoekersaantal van zondag 25 maart: 1433 personen komen in de kerk een kijkje nemen.

In ogenschouw genomen dat de commissie op 10 maart voor het eerst bij elkaar is geweest, is er op de avond van 12 maart al veel geregeld. Aan de Commissaris des Konings wordt bericht dat er 418 noodlijdende personen zijn opgenomen.

Op 15 maart schrijft de commissaris aan de burgemeester van Veenendaal dat deze geen pasjes voor de Geertekerk meer dient te verstrekken. Er zullen niet meer mensen worden opgenomen, men had immers gebruik kunnen maken van een eerdere mogelijkheid. Voorts komt het J.J. Nahuyt op 20 maart ter ore dat de burgemeester zich beklaagt over de commissie en Nahuyt denkt dat dit niet onterecht is. Hoewel de commissie de burgemeester heeft verzocht geen mensen meer ter verpleging naar Utrecht te sturen, zijn er daarna door de commissie toch nog personen opgenomen. Daardoor is de burgemeester aan onaangenaamheden blootgesteld. Het gezin met twee kinderen dat zich alsnog meldt, wordt daarom niet opgenomen maar met *f* 3,- reisgeld verzocht te vertrekken.

Medische verzorging

Voor medische bijstand wordt de hulp ingeroepen van dokter Adèr. Hij brengt hiervoor geen kosten in rekening. Hij zal iedere morgen om 10.00 uur in de kerk aanwezig zijn. Apotheker Van Dijk wordt verzocht gratis medicijnen te leveren. Het aanbod van apotheker Van Loenen, die ook gratis medicijnen wil leveren, wordt achter de hand gehouden voor het

geval er bij een stijgend aantal zieken meer medicijnen nodig zullen zijn.
Een aantal mensen heeft medische zorg nodig. Zo is er een zieke vrouw die in het ziekenhuis behandeld moet worden. Ook ziek zijn drie kleine kinderen, maar die kunnen eigenlijk hun moeder niet missen. Omdat men ongerust is over de gezondheid van twee van hen, stelt Van Heemstra voor de kinderen met hun moeder in het ziekenhuis te laten verzorgen. Voor één persoon is "chirurgikale hulp" nodig en voor een zwangere vrouw zal de Vereenigde Gods- en Gasthuizen worden gevraagd of zij op de kraamzaal kan worden opgenomen.
Behalve dokter Adèr wordt ook dokter Lamie, heel- en vroedmeester, aangezocht medische hulp te verlenen: "Daar er personen zijn welker toestand chirurgikale hulp vereischt, zoo hebben wij de eer U beleefdelijk uit te noodigen de zorg van die ongelukkigen op u te willen nemen." Hij zal iedere morgen om 10.00 uur aanwezig zijn en ook hij verleent zijn hulp belangeloos. Later vindt deze chirurgijn het makkelijker als de door hem behandelde personen zich iedere dag om 9.00 uur bij zijn huis melden.
Op 15 maart wordt per vigilante een krankzinninge, Jacob van de Bovenkamp (nummer 273), naar het Stadshuize op het Bagijnhof vervoerd. In de loop van de tijd worden regelmatig mensen naar het ziekenhuis gebracht en er zijn ook sterfgevallen.
De in het ziekenhuis opgenomen Heintje Achterberg heeft zich ernstig misdragen. Op 10 april schrijft de commissie aan de burgemeester van Veenendaal: "Wij hebben de eer U te berigten dat de persoon van Heintje Achterberg, nr. 182, die in het ziekenhuis werd verpleegd op den 8 April l.l. dat gesticht heeft verlaten, en zich met haren man geheel beschonken op straat heeft vertoond; heden is zij na twee dagen en twee nachten weg te zijn gebleven weder in de Geertekerk teruggekomen, echter zijn hare gedragingen van dien aard dat wij niet bij magte zijn haar langer te verplegen zoo dat zij morgen door ons per eerste spoortrein naar Veenendaal zal worden geëxpedieert, ten einde dat door U de noodige beschikkingen ten hare aanzien zullen kunnen genomen worden." De commissie is streng, maar rechtvaardig.
In zijn rapport van 19 maart spreekt dokter Adèr zijn bezorgdheid uit over de kou in de kerk:
"Naardien het voorkomen van ziekten bij den geneeskundigen tot eene der hoofdzaken behoort, zoo neem ik de vrijheid der Provinciale Commissie voor hulpbehoevenden uit Veenendaal te verzoeken wel hunne aandacht te willen vestigen op de kleeding van vele vrouwen en kinderen; bijna eenparig zijn de klagten over de koude, bij enkelen gepaard met pijn in het lijf en verminderde stoelgang. Terwijl ik dit nu eensdeels toeschrijf aan de goede, hun ongewone voeding die zij in gelijke hoeveelheid als de hun gewone en eigen tot zich nemen, heb ik zelf de menschen hierop gewezen en hun geraden wat minder te eten, meen ik toch ten anderen dat die nieuwe kleeding voor de vrouwen en kinderen in dit seizoen in een kerk veel te koud en te dun is, waarom het mij hoogst aangenaam zoude zijn wanneer hierin voorzien konde worden door het aan hen die zulks nog niet hebben, uitreiken van borstrok, onderbroek en nog een dikkeren rok indien namelijk de Commissie van Dames hiertoe in de gelegenheid was. Door deze verzorging geloof ik dat wij een belangrijke gelegenheidgevende oorzaak van ziekte moeten minder hebben."
De Commissie van Dames, waar dokter Adèr over spreekt, is een comité dat is opgericht door mevrouw Taets van Amerongen met het doel kleding te verschaffen. De heren commissieleden brengen het verzoek van dokter Adèr onmiddellijk aan de dames over. Aan de Maatschappij van Moederlijke Liefdadigheid, onder voorzitterschap van mevrouw

Eenigen dier vrouwen bezaten die door het ongeluk verleende schoonheid, die het harte doordringt. Hare kleeding was landelijk, doch niet ongepast. De utrechtsche vrouwen van den voornamen stand hadden onmiddellijk voor die ongelukkigen van hare eigene kleedingstukken naar de kerk gezonden; de voorzitter der kommissie echter oordeelde zeer te regt, uit een hem vereerend gevoel van kieschheid, dat die rijke tooi, wel verre van den toestand dier ongelukkige dorpsvrouwen te verbeteren, haar tot levende karikaturen der openbare liefdadigheid zou maken.

Uit een verslag van de Fransman Alphonse Esquiros blijkt dat men het niet passend vindt de noodlijdenden van al te deftige kleding te voorzien. *(Collectie Paul Hageman.)*

Slaapplaats van de mannen. *(Collectie Hennie Henzen.)*

de douairière Van de Poll, geboren Bonn, wordt al in een vroeg stadium hulp gevraagd voor het geval drie zwangere vrouwen zullen bevallen in de kerk. Men verzoekt tevens luiermanden te verstrekken.

Aan het eind van het verblijf in de kerk, op 20 april, schrijft dokter Adèr een verslag. Hij beschrijft de toestand van de opgenomen mensen met details van de diverse ziektes waarvoor ze behandeld zijn. Hij stelt ook dat de kinderen door een betere verzorging dan die ze thuis gekregen zouden hebben "tot eene hun vroeger onbekende gezondheid zijn gekomen." Uit het overzicht blijkt dat in totaal zeven mensen zijn overleden tijdens het verblijf in de kerk. In zijn algemeenheid noemt dokter Adèr de gezondheidstoestand zeer gunstig, gezien "zulk een getal in eene kerk gehuisvest bij zeer koud weder, gedurende hetwelk in de maand Maart gemiddeld het meest N., NNO. en NNW. winden zich hebben doen gevoelen, de gemiddelde hoogte van den Barometer 753,47 mm en de thermometer 58° warmte toekenden. Gedurende de maand April kwamen tot den 16e meestal gemiddeld WNW., W. en WZW. winden voor, en tekende de Barometer 754,96 mm, terwijl de warmte gemiddeld 49,9° was." 58° Fahrenheit is ruim 14° Celcius en 49,9° Fahrenheit is bijna 10° Celcius.

Hygiëne

Veel Utrechtenaars bieden hun diensten aan, zoals barbier Emmelot en kapper De Bie. Zij willen gratis scheren en knippen. De commissie smijt het geld zeker niet over de balk, want in de vergadering van 13 maart wordt genotuleerd dat het stro van de aanwezige personen uitgeschud, gelucht en vervolgens opnieuw verstrekt zal worden. Hiervoor worden de mannen ingeschakeld, "die deze taak op het luiden van een schel ten uitvoer brengen." In de vergadering van 15 maart deelt Van Ittersum mee dat 's morgens om 7.30 uur met de reiniging is begonnen, maar dat men om 11.00 uur moest stoppen bij gebrek aan kleding. Gelukkig heeft het damescomité uitkomst gebracht door om 13.00 uur kledingstukken uit te delen, waardoor de reiniging tot 15.30 uur kon worden voortgezet. Bij het wassen van de kleding mag het kerkhof als bleekveld worden gebruikt. Op 15, 16 en 17 maart zijn respectievelijk 96, 78 en 119 personen gereinigd en gekleed. Voorwaar een hele prestatie van de commissie. Van mevrouw de baronesse Van Hadebroek van Lockhorst zijn 100 stuks ongezoomde luiers met naalden en garen ontvangen, zodat de vrouwen zelf kunnen zomen. Op 20 maart wordt besloten dat de mannen zich 's morgens niet meer in het waslokaal mogen wassen, maar dat voortaan buiten aan de pomp op het kerkhof moeten doen.

Alle kerkbewoners krijgen wollen dekens uitgereikt. Een eenpersoonsdeken kost ƒ 4,10 en een tweeper-

soonsdeken ƒ 5,50. Wassen, reinigen en opkammen van wollen dekens kost 13 à 14 cent.

Voeding

In de vergadering van 13 maart wordt op advies van dokter Adèr besloten de hoeveelheid spek te halveren, daar hij het gebruik van zo veel spek nadelig voor de gezondheid acht. Hij blijkt een voorstander te zijn van een karige maaltijd. Op 16 maart dient hij bij de commissie een rapport in, "waarin hij zijne gevoelens ontwikkelt betrekkelijk de voeding der verpleegden." Hij stelt het volgende menu voor:

Zondag	Soep
Maandag	Gort met rode kool
Dinsdag	Aardappelen met zuurkool
Woensdag	Brood met koffie, desnoods met een zogenaamde centskoek
Donderdag	Rijst met witte kool
Vrijdag	Aardappelen met stokvis
Zaterdag	Gort

Besloten wordt een proef te nemen en aan de noodlijdenden een half brood uit te delen in plaats van driekwart brood. Er liggen geen financiële motieven aan dit besluit ten grondslag, maar oprechte bezorgdheid dat te veel en te vet eten mensen die niet veel gewend zijn, niet zal bekomen. De dokter wil de voeding in overeenstemming brengen met wat de mensen gewend zijn. Na ruim twee weken wordt de verstrekking van spek helemaal afgeschaft, omdat de dokter nogmaals verklaart dat het eten van zo veel spek nadelig voor de gezondheid is.

Voor zo veel mensen is veel voeding nodig en men vraagt aan de minister van Oorlog machtiging om voor rekening van de commissie dagelijks 400 à 500 "rations" commiesbrood tegen de gewone prijs te laten bakken en afleveren. Twee dagen later is er al bericht dat er 900 "rations" brood voor twee dagen afgeleverd zullen worden. Iedereen krijgt een lepel en een vork. Vorken kosten per dozijn 40 cent en lepels per dozijn 80 cent.

Een inwoner van Wijk aan Duin biedt de commissie tien halve mudden beste zandaardappelen en twee halve mudden bruine bonen aan. De gever wil de zakken, die gemerkt zijn met zijn initialen, graag terug hebben. Besloten wordt deze levensmiddelen bij vertrek te verstrekken. Mochten de aardappels niet goed bewaard kunnen worden, dan zullen ze onmiddellijk opgegeten worden en zal een gelijke portie goede aardappelen worden aangekocht ter uitreiking bij vertrek. Later worden de bonen toch verkocht en wordt de opbrengst bij die van de collectebus opgeteld. Ook banketbakker Feijerabend stelt een mud aardappels ter beschikking.

Onderwijs

De commissie ziet zeker het belang in van onderwijs. Meester Enderlee geeft een aantal kinderen van 9.00 tot 12.00 uur en van 14.00 tot 16.00 uur les in de Parochieschool. De kinderen worden onder begeleiding gehaald en gebracht. Ook H.J. van Lummel, hoofdonderwijzer aan de vierde Diaconieschool, verklaart zich bereid de kinderen les te geven. De tweede week van april wordt geen school gehouden. Op voorstel van de heer Van Lummel geven gedurende die vakantieweek bij afwisseling twee ondermeesters en een kwekeling in de kerk onderricht, waarvoor ieder ƒ 3,- uitbetaald krijgt. Meisjes die niet naar school gaan, kunnen terecht in de linnennaaiwinkel van juffrouw Van Leusden. Ongeveer 120 kinderen van 8 tot 15 jaar krijgen op deze manier onderwijs.

Geestelijke verzorging

De heer Bieleveld biedt aan een bemoedigend woord te spreken, daar de kerk tot dat gedeelte van de stad behoort dat aan hem als ziekenbezoeker en godsdienstonderwijzer is toevertrouwd. Iedere morgen om 11.00 uur zal een psalm gezongen, een hoofdstuk uit de bijbel gelezen en een gebed uitgesproken worden. Omdat er zich achttien roomskatholieken in de kerk bevinden, zal ook een priester worden gezocht.

De commissie richt een verzoek aan het Nederlandsch Bijbelgenootschap om gratis bijbels ter beschikking te stellen, "al ware het slechts Nieuwe Testament en Psalmen, daar deze diep beproevde menschen door de overgroote ramp aan de gemeente Veenendaal overkomen, alles verloren hebben en ook niet meer in het bezit van bijbels zijn." Het Nederlandsch Bijbelgenootschap reageert positief met een gift van 200 bijbels. In eerste instantie zal in alle bijbels de volgende boodschap worden

AMSTERDAM, 15 Maart 1855

Naar aanleiding van Uwe aanvrage, ontvangt UEd. hiernevens

Bybels met B. 150 Exempl. Lr. C der Prijslijst à f 1.80 f
Bybels 50 » Lit A 1.50 »
» als een geschenk van het Hoofdbestuur van het Ned. Bybelgenootschap ten behoeve der noodlydenden uit Veenendaal, die te Utrecht verzorgd worden. »
»
»
»

Een maand later, als de meeste slachtoffers alweer thuis zijn, dient de schoolmeester van Veenendaal met steun van de Utrechtse predikant Van den Ham een verzoek in om de bijbels die over zijn in Veenendaal uit te delen omdat er grote behoefte aan is. De commissie gaat er niet op in. Als er nog bijbels over zijn, wil men die zelf verdelen.
Omdat noodlijdenden die eerder uit de kerk zijn vertrokken, zien dat hun lotgenoten met een bijbel naar Veenendaal terugkomen, vragen sommigen of zij wegens goed gedrag ook voor een bijbel in aanmerking kunnen komen.
Er zijn voldoende predikanten om godsdienstoefeningen te houden, zoals ds Meertens, ds Bösken, ds Van den Ham en ds Rodenburg Mentz. Op de laatste zondag voor vertrek worden door ds Montijn vier kinderen gedoopt die in deze periode zijn geboren. Het zijn Theodorus Thomson, Teunis Verbeek, Arnold van Offeren en Wilhelmina Roor, geboren op respectievelijk 25 maart en 12, 15 en 16 april. Deze baby's vertrekken pas op 30 april met hun moeders naar Veenendaal. In de notulen van 26 maart wordt ook melding gemaakt van de doop van twee kinderen, maar het is onduidelijk om welke kinderen het hier gaat.

PRIJS 25 CENT

TOESPRAAK

NAAR KLAAGLIEDEREN III:21–23,

GEHOUDEN TOT DE UIT DEN

Watersnood Geredde Veenendalers,

TIJDELIJK GEHUISVEST

IN DE GEERTE KERK
- TE UTRECHT. -

OP 18 MAART VAN HET JAAR 1855,
DEN EERSTEN ZONDAG NA HUNNE
AANKOMST ALDAAR, IN GE-
NOEMDE KERK.

DOOR J. H. BÖSKEN
PREDIKANT TE UTRECHT.

De preek die dominee Bösken op de eerste zondag van het verblijf in de Geertekerk hield, werd uitgegeven. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

Financiën

Voorzitter Van Dielen neemt ook het penningmeesterschap op zich. De bus die bij de ingang van de kerk wordt geplaatst, levert de nodige inkomsten op. Als hij de eerste dag wordt geleegd, zit er al ƒ 36,82 in. Het hoogste bedrag is dat van 19 maart: ƒ 103,04! Uit het hele land stromen de giften binnen. Aan het eind van het verblijf in de kerk is in totaal ƒ 6388,69 aan giften ontvangen. Het grootste deel van de kosten komt echter voor rekening van Gedeputeerde Staten.
Op verzoek van GS belast de commissie zich met de gehele financiële administratie. Het college maakt om te beginnen ƒ 3000,- over. "Wij verlangen geenszins, Mijne Heeren, U eenige voorschrift te geven met betrekking der wijze van verpleging, maar laten aan Uw oordeel gaarne over de beslissing wat menschlievende hulp in deze is vereischt met in acht neming der noodige spaarzaamheid, ten einde de fondsen ter onzer beschikking staande en die door liefdegiften zijn bijeengebragt, niet bovenmate worden gedrukt", aldus Gedeputeerde Staten.
Bij het in gereedheid brengen van de kerk zijn de kosten voor de houten voorzieningen het hoogst. Men verwacht echter het materiaal na gebruik tegen schadeloosstelling aan de leverancier te kunnen teruggeven. Helaas blijkt na vertrek van de laatste noodlijdenden dat het verlies op het hout aanzienlijker is dan gedacht, omdat een groot deel van de planken verzaagd moest worden "ten behoeve van de betimmering van de latrines ter bevordering van de welvoegelijkheid."
Elke woensdag zal een korte verantwoording van het gebruik der gelden worden opgestuurd. De uitgaven betreffen voornamelijk voeding, kleding, verversing van stro, verlichting, verwarming, lonen, verstrekte reisgelden en kosten van het hospitaal op het Bagijnhof. Bij de eerste verantwoording bedragen de kosten tot en met 25 maart ƒ 1996,29. Op 14 april wordt nogmaals een bedrag overgemaakt, nu ƒ 1500,-. Op 22 november keuren Gedeputeerde Staten de definitieve afrekening goed en wordt de

Detail van het schilderij in het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. Gezicht op de verblijfplaats der vrouwen. *(Collectie Hennie Henzen.)*

commissie ontlast van het geldelijk beheer. Na de twee voorschotten van tezamen *f* 4500,- bedraagt de uiteindelijke afrekening ten laste van GS dan *f* 5509,90.
Ook krijgt de commissie het voor elkaar om alle noodlijdenden van en naar Veenendaal gratis te laten vervoeren door de Nederlandsche Rhijn-Spoorweg Maatschappij. Daartoe worden speciale vervoersbewijzen verstrekt. Sommige personen gaan voor een paar dagen, maar keren dan weer terug in de kerk.

Werkverschaffing

Het commissielid Van Heemstra acht het wenselijk dat aan de noodlijdenden werk wordt verschaft. Hij denkt aan matten maken voor de mannen en breiwerk voor de vrouwen. Het geld dat ze ermee verdienen, krijgen ze bij hun vertrek mee. Winkelier Ham levert wol om kousen te breien en tegen betaling van breiloon neemt hij de kousen ook weer af. De directeur van de Koninklijke Fabriek van Smyrnasche en andere Tapijten in Deventer biedt twee vaders van huisgezinnen werk aan in zijn fabriek. De gegadigden moeten wel aan enkele voorwaarden voldoen: ze moeten garens wassen en dus ervaring hebben met wol, ze dienen zonder hun gezin te komen en ze mogen niet langer dan tien weken blijven. Het loon bedraagt *f* 4,- à *f* 5,- per week, maar aan het kosthuis gaat wekelijks *f* 2,50 tot *f* 2,75 op. Het restant kan naar verkiezing naar het gezin in Utrecht worden gezonden of worden opgespaard tot vertrek. De commissie vindt het bezwaarlijk de vrouwen en kinderen van twee huisvaders gedurende tien weken te onderhouden. Daarom geeft men er de voorkeur aan twee vrijgezelle mannen te sturen en daar gaat de directeur mee akkoord. De twee, Maart van den Heuvel (nummer 242) en Gerrit van Borken (nummer 180), krijgen *f* 2,- reisgeld mee. Het zijn klaarblijkelijk harde werkers, want op 9 april schrijft de directeur dat het tweetal tevreden is en goed oppast.
Veel energie wordt gestoken in de contacten met de Nederlandsche Rhijn-Spoorweg Maatschappij. Men probeert een veertigtal personen aan het werk te

krijgen bij het herstel van de weggespoelde spoorweg. Er is voor ƒ 12.000,- materiële schade, maar de schade wegens derving van inkomsten wordt op ruim ƒ 23.000,- geschat. In eerste instantie wijst de directie van de Rhijn-Spoorweg het verzoek van de hand, omdat er niet voldoende mogelijkheden zijn om zo veel mensen extra te voeden en te huisvesten. Bovendien zijn er al genoeg werklieden. De commissie stelt voor om op haar kosten een houten keet voor de noodlijdenden te bouwen.

De brief van de directie der Nederlandsche Rhijn-Spoorweg Maatschappij van 23 maart meldt: "In antwoord op Uwe missieve van den 21e dezer, waarbij uwe Commissie ons uitnoodigt om een 50 à 60 tal der noodlijdenden onder hare verpleging, zoo mogelijk eenig werk te verschaffen, vinden wij ons verpligt ter Uwer kennis te brengen, dat wij geene vrijheid vinden om aan gedacht verlangen gevolg te geven. De werken tot herstel van onze baan zullen toch, naar wij ons vleijen, der zelver voltooijing naderen vòòrdat de loods, waarin de bedoelde lieden zouden gehuisvest worden, gereed zal kunnen zijn, op grond waarvan de door UwelEd. beoogde maatregel althans naar ons inzien, niet aan het voorgestelde doel zoude beantwoorden."

Ir Schanze, met wie een uitgebreide briefwisseling wordt onderhouden, doet erg zijn best mensen toch aan werk te helpen en uiteindelijk lukt het hem werk te verschaffen aan 50 à 60 personen. Ook krijgt hij toestemming van de directie om de benodigde materialen voor een houten keet te vervoeren. De commissie kan beginnen met de voorbereidingen voor het opzetten van de keet onder voorwaarde dat de materialen en het werkvolk op de gewone wijze worden vervoerd en hiertoe geen extra treinen zullen worden ingezet. Volgens de bestaande dienstregeling vertrekt elke morgen om half vijf een locomotief naar de Emmikhuizerberg om werkvolk en benodigdheden te vervoeren en 's avonds vindt dat vice versa plaats.

Op 23 maart gaan twaalf personen bij de NRSM werken. Ieder wordt uitgerust met een schop, een paar schoenen, een deken, een vork en een lepel, een brood van drie pond, een half pond koffie, een ketel, een stuk spek en 75 cent reisgeld. Zij worden gehuisvest in een door Taets van Amerongen welwillend ter beschikking gestelde schaapskooi, waarbij op het bouwland een vuurplaats is gemaakt.

Ook de minister van Binnenlandse Zaken wordt ingeschakeld. In een brief van 21 maart stelt de commissie dat een aantal jongelui van 15, 16 en 17 jaar heeft aangegeven als vrijwilliger dienst te willen nemen in het leger. De commissie is doordrongen van de plicht niets te verzuimen om in het lot van de ongelukkigen te voorzien en ze verzoekt de minister beleefd te bezien in hoeverre aan deze verlangens kan worden voldaan. Nummer 340, Simon van Otterloo, oud 20 jaar, vertrekt op 29 maart om vrijwilliger te worden bij het 7e Regiment Infanterie.

Hoewel het overgrote deel van de noodlijdenden dankbaar is voor de opvang, gaat het ook wel eens mis. Op 23 maart heeft nummer 435, Johannes Jacobs, geweigerd water te dragen en een brutale mond gehad. Als straf wordt hij met 50 cent reisgeld weggestuurd. Een paar vrouwen zijn streng onderhouden over het feit dat ze kleding hebben weggenomen. Op 3 april wordt nummer 96, Annemietje van Dolderen, met drie kinderen voor twee weken naar het Huis van Burgelijke en Militaire Verzekering te Utrecht overgebracht om een "correctioneele straf" te ondergaan. Wat ze heeft gedaan om deze

De Veenendalers aan het werk in de Geertekerk. Pentekening van W.C. van Dijk uit 1855. *(Collectie Hennie Henzen.)*

Een overzicht van de situatie in de Geertekerk. *(Collectie Hennie Henzen.)*

straf te verdienen, wordt helaas niet vermeld. Nummer 471, Antje Slotboom, en nummer 448, Hendrika van Leusden, krijgen op 4 april ruzie over een doek.

Op 24 maart komt burgemeester Van de Poll hoogstpersoonlijk poolshoogte nemen in de Geertekerk. Als er weer huizen bewoonbaar zijn, zal de burgemeester de commissie dat onmiddellijk laten weten. De bewoners kunnen dan terug. Van de Poll is tevens eigenaar/directeur van een textielfabriek in Veenendaal. Afgesproken wordt dat van tijd tot tijd drie à vier ongehuwde personen, wever van beroep, naar hem toe zullen worden gestuurd. Allereerst wil de commissie Jacobus Diepeveen, Dirk de Man, Andries Jacobs en Hendrik Jacobsen naar Veenendaal laten gaan. Maar de vier mannen zeggen met weven niet genoeg te kunnen verdienen om in hun onderhoud te voorzien. Een intensieve correspondentie met de burgemeester is het gevolg. Op 27 maart komen de wevers in Veenendaal aan, maar volgens een brief van de burgemeester hebben ze dadelijk moeilijkheden veroorzaakt. Zij hebben namelijk onderdak van hem geëist, maar verzuimd te melden dat ze tegen de commissie hebben gezegd dat ze daar zelf wel voor zouden zorgen. De burgemeester verzoekt nu geen wevers meer te sturen, voordat duidelijk is hoe het met deze vier afloopt.

De volgende dag, 28 maart, is er weer een brief van de burgemeester. Hij stuurt nummer 459, Dirk de Man, terug: "Ik ben genootzaakt U terug te zenden de persoon van Dirk de Man, daar deze jongen pretendeerd niet genoeg te kunnen verdienen om in zijn onderhoud te voorzien. Ik had met groote moeite voor hem en de anderen een onderkomen verkregen à vijfendertig cents per man in de week, mits hun eigen kost doende, edoch, deze persoon is daar niet mede tevreden en zegt mij UE hem bij zijn vertrek hebben gezegt, hij weder konde komen indien hij hier niet goed teregt kwam. Ik twijfel eenigzints aan

de waarheid van dit gezegde, maar vindt mij niet geregtigd hem daarom te houden. Hij is een perfect sujet voor de Ommerschans." Van de Poll doelt op de gelijknamige bedelaarskolonie in Overijssel, waar tussen 1822 en 1890 aan mannen en vrouwen dwangarbeid werd opgelegd.

De commissie spreekt er haar verwondering over uit en neemt de vrijheid op te merken dat mensen alleen na de door de burgemeester gegeven verzekering dat ze in de fabriek aan het werk kunnen, teruggestuurd worden naar Veenendaal. Dirk, die aanvankelijk niet meer in de kerk wordt toegelaten en de nacht op het politiebureau moet doorbrengen, moet weer terug naar Veenendaal en mag alleen naar Utrecht terugkomen als de burgemeester een schriftelijke verklaring afgeeft waaruit blijkt dat hij werkelijk niet van zijn loon kan bestaan.

In zijn brief van 29 maart brengt de burgemeester enige nuances aan. Een geoefend wever die ruim een jaar op de fabriek is geweest, kan ruim de kost verdienen, "ja, ruimer dan eenig arbeider alhier". Als bewijs voert hij aan "dat vele welke ik voor zestien jaar als kinderen kreeg er in meer gevorderde leeftijd op getrouwd zijn en altijd goed hun brood hebben gehad. Wanneer men des zondags door het dorp ging, konde men door hunne nettere kleeding, zoo jongens als meisjes, de wevers onderscheiden en ook des avonds in de kroeg bemerken, zij niet van geld ontbloot waren."

De magistraat geeft echter toe dat het voor minder geoefende jongeren moeilijker is in hun eigen onderhoud te voorzien. Op 30 maart stuurt hij een lijst van wevers die daartoe wel in staat zijn en die ook onderdak kunnen vinden in 't Veen. Hij verzoekt de commissie hen met de eerste spoortrein te sturen. In Emmikhuizen zal hij ze laten afhalen met een schuit.

Vervolgens vraagt de commissie aan de burgemeester spinnewielen naar Utrecht te zenden, zodat de vrouwen kunnen spinnen. Maar hier voorziet de burgemeester moeilijkheden, omdat de spinnewielen persoonlijk eigendom zijn en men zal weigeren ze af te geven. Hij vraagt om een lijst van spinsters die hun wiel hebben achtergelaten, zodat hij die wielen kan opzoeken en opsturen. De burgemeester weigert glashard om spinnewielen uit zijn fabriek op te sturen. Hij zegt dat hij ze zelf allemaal nodig heeft.

Het koor ingericht voor de Veenendaalse vluchtelingen. *(Collectie Hennie Henzen.)*

Op voorstel van Van Heemstra wordt besloten een aantal spinnewielen te laten vervaardigen. Op verzoek van de commissie stuurt de directeur van De Arbeid bij de Gevangenis voor Jeugdige Veroordeelden te Rotterdam 24 spinnewielen à *f* 3,- per stuk. J.J. Nahuyt weet dat een Van der Biezen de wol wil laten spinnen tegen 20 cent per pak, maar dat hij niet meer dan tien pakken in de week kan verwerken.

Op 31 maart komt Gerrit Hardeman (nummer 10) terug uit Maartensdijk. Hij heeft er gewerkt als boerenknecht en er een lichaamsgebrek opgelopen. De boer bij wie hij in dienst was heeft hem op een wagen naar Utrecht gebracht en voor de Geertekerk afgezet. Er wordt een onderzoek ingesteld.

Dagindeling

In eerste instantie luidt het dagprogramma in de kerk als volgt:

6.00 uur	opstaan
8.00 uur	ontbijt
10.00 uur	doktersbezoek
11.00 uur	godsdienstoefening
13.00 uur	middagmaal
18.00 uur	avondeten

Vanaf 2 april geldt een nieuwe dagindeling:

6.00 uur	opstaan
6.30 uur	gebouw schoonmaken
7.00 uur	ontbijt
8.45 uur	morgen godsdienstoefening
9.00-12.00 uur	werken
12.00-13.00 uur	rust
13.00-15.00 uur	eten
15.00-17.00 uur	werken
17.00-18.00 uur	rust
18.00 uur	avondeten
20.00 uur	de vrouwen begeven zich ter ruste
20.30 uur	de mannen begeven zich ter ruste

Na 19.00 uur wordt niemand meer in de kerk toegelaten en om 20.30 uur wordt appèl gehouden. Onduidelijk is of de vrouwen bij het appèl aanwezig zijn: volgens de dagindeling gaan zij al om 20.00 uur naar bed. Om alles ordelijk te laten verlopen, worden vanuit de groep verpleegden personen aangesteld die als opzichter fungeren en om de beurt toezicht houden op de werkzaamheden. Bij de vrouwen is dat mevrouw C. van Luin. Zij krijgt daar ƒ 1,- per dag voor. Behalve agenten van politie en nachtwakers worden er ook schildwachten bij de deur geposteerd. Meisjes mogen slechts met schriftelijke toestemming van de commissie na 18.00 uur wegblijven.

Terugkeer naar Veenendaal

Op 16 maart vindt de commissie dat de kerk vol genoeg is. Twee vrijgezelle mannen melden zich die dag aan ter opname, maar worden geweigerd. De twee worden naar Veenendaal teruggestuurd met ƒ 1,50 reisgeld. Slechts in buitengewone omstandigheden wil men nog meer mensen opnemen. Een dag later worden de twee mannen toch geaccepteerd, zeer tegen de zin van Taets van Amerongen, die dat ook genotuleerd wil zien. Om wat meer ruimte in de kerk te krijgen, wil men meer vrijgezellen met wat reisgeld naar Veenendaal terugsturen. Maar eerst gaan de commissieleden Van Dielen en J.J. Nahuyt in Veenendaal kijken.

Op 17 maart krijgen de eerste twee personen toestemming om naar Veenendaal te vertrekken. Daarna vertrekken elke dag mensen die weer naar huis willen. Ze krijgen allemaal reisgeld mee. Nummer 203, Simon Verhoef, en nummer 391, Klaas Verhoef, vragen vóór hun vertrek om een drilboor voor porselein. Hoewel de boren ƒ 2,50 kosten, wordt hun verzoek ingewilligd. Bovendien krijgen ze allebei 75 cent reisgeld. Dat is het normale tarief voor de vaders, die meestal het eerst de terugreis aanvaarden. Na verloop van tijd volgen de moeders met de kinderen. De hoogte van het reisgeld is afhankelijk van het aantal gezinsleden dat teruggaat.

Op 11 april gaan de commissieleden naar Veenendaal om de situatie ter plaatse te bezien. In overleg met de burgemeester wordt besloten de volgende dag mensen terug te sturen om woningen in gereedheid te brengen, zodat op 14 april díe personen kunnen terugkeren van wie de huizen bewoonbaar zijn gemaakt. Op maandag 16 april zullen dan de laatste vertrekken. De opbrengsten van de collectebus worden gebruikt voor de aan de mensen bij hun vertrek mee te geven benodigdheden en het reisgeld.

Behalve de commissie in Utrecht is ook in Amsterdam een 'Algemeene Commissie voor de Noodlijdenden door den Watersnood' opgericht. Deze commissie stelt voor 2000 porties warme spijs te verzenden ten behoeve van de verpleegden in de Geertekerk, "op dagen dat zulks mogt worden verlangd en bij te bepalen hoeveelheden". Hierop wordt besloten op vrijdag 13 april 200 porties uit te delen

in de Geertekerk en 150 porties naar Veenendaal te verzenden. Vervolgens gaan er op zaterdag 14 april 150 porties naar Utrecht en 300 naar Veenendaal en op zondag 15 april nog eens respectievelijk 100 en 300 porties. Het laatste transport vindt plaats op maandag 16 en dinsdag 17 april en bestaat uit 400 porties voor Veenendaal. De burgemeester wordt per brief ervan in kennis gesteld dat de zending per tweede spoortrein in Veenendaal zal arriveren en dat hij voor afhaling moet zorgen. Een dag later blijkt dat alleen vervoer per eerste spoortrein gratis is en dus wordt daarvoor gekozen.

De porties die naar Veenendaal worden gestuurd, zijn uitsluitend bestemd voor de mensen die op bovengenoemde dagen naar huis terugkeren en voor hen die al eerder uit de Geertekerk zijn vertrokken. De kuipen waarin het voedsel wordt verzonden, dienen onmiddellijk na gebruik schoongemaakt en teruggestuurd te worden. In dezelfde brief wordt aan de burgemeester ook verzocht maatregelen te nemen om te voorkomen dat personen die wollen dekens hebben meegekregen uit de Geertekerk, die naar de bank van lening zullen brengen. De commissie besluit 500 Nederlandse ponden legstro aan te kopen en aan de verpleegden in de Geertekerk uit te delen. Op 16 april zijn, op een tiental zieken na die nog in het ziekenhuis liggen, alle verpleegden naar Veenendaal teruggekeerd. Twee ouderloze meisjes, Geertruid van Koetsveld en Hendrika Hendriks, 15 en 16 jaar oud, zijn ook achtergebleven, omdat hun geneeskundige behandeling nog niet is afgerond. Helaas is het de heren medici niet gelukt Geertruid het gebruik van haar misvormde rechterhand terug te geven. Zij moet terug naar Veenendaal. Hendrika is geheel gezond verklaard en voor haar zal geprobeerd worden een dienst in Utrecht te zoeken. Als dat niet lukt, wordt ook zij teruggestuurd. Beide meisjes kunnen behoorlijk lezen en rekenen en Hendrika kan ook schrijven, zodat hun opvoeding als voltooid wordt beschouwd.

De burgemeester

Als de Veenendalers terug zijn, blijkt dat er veel kritiek is op het beleid van de burgemeester. Een van de leden van de 'Commissie van Toevlugt voor Behoeftigen' uit Amsterdam heeft vernomen dat de burgemeester de hem toegezonden siroop bij de kruidenier heeft geruild tegen rijst en de blikken waarin de siroop verstuurd is, zijn bovendien niet terugontvangen. Daarom is met de laatste zending geen siroop meegestuurd. Taets van Amerongen en Van Heemstra gaan naar Veenendaal om te kijken hoe de uitdeling van het voedsel verloopt en ook om de toestand van de woningen in ogenschouw te nemen. Zij krijgen bevestigd dat de burgemeester het afhalen en uitdelen van het voedsel niet goed organiseert. Evenmin heeft de terugzending van de lege vaten naar behoren plaatsgevonden. De heren commissieleden delen zelf het eten uit en dragen daarna zelf zorg voor de terugzending van de kuipen.

Handtekening van burgemeester H. van de Poll, 1855. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv. nr. 3, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Het gevolg is dat de Commissie van Toevlugt voor Behoeftigen in Amsterdam, die de zending van 17 april heeft opgehouden, op 18 april alweer 400 porties verstuurt. De twee Utrechtse heren vertrekken elke dag per eerste spoortrein naar Veenendaal om het eten zelf uit te delen en de kuipen zelf terug te sturen. Ook het aangekochte stro en 50 wollen dekens zullen door hen worden uitgedeeld.

Op 20 april, als alle noodlijdenden vertrokken zijn, komt de commissie weer bijeen en rapporteren Taets van Amerongen en Van Heemstra hun bevindingen. Zij tonen een brief van enkele achtenswaardige inwoners van Veenendaal die een commissie hebben gevormd met het doel de levensbehoeften, kledingstukken en "liggingsstukken" (beddengoed?) uit te delen aan de behoeftigen. Daarop wordt een brief gezonden aan de Algemeene Commissie voor de Noodlijdenden door den Watersnood in Amsterdam, waarbij een afschrift van bovenge-

noemde brief is gevoegd. Daarin wordt verzocht op vrijdag 20 april en enkele volgende dagen, de zondag uitgezonderd, 800 porties warm eten naar Veenendaal te sturen.
Op 3 mei verzoekt een Veense 'Commissie ter Ondersteuning der Noodlijdenden in Veenendaal' de Utrechtse commissie de spinnewielen af te staan. De verzending zou met de plaatselijke trein dienen te gebeuren, "zodat dezelve alzo onopgemerkt in de gemeente kwamen om onder de hand van de ware werkzame personen te worden uitgedeeld, daar anders wij door vragers bestormd worden, welke het ontvangene bijna zoo spoedig in de lommert brengen als wij het hun uitreiken."
Deze commissie is bij de Utrechtse commissie onbekend. Daarom besluit men eerst informatie in te winnen bij de 'Commissie belast met de Uitdeeling van Voedingsmiddelen enz. aan de Noodlijdenden te Veenendaal', die ook in Veenendaal resideert. Een uitgebreide correspondentie is het gevolg. Het wordt duidelijk dat de "bestaande schromelijke verwarring" te wijten is aan burgemeester Van de Poll. De Utrechtse commissie "wenst zich te onthouden van de inmenging in een geschil over de wettigheid eener commissie door den heer Burgemeester dan eens wel dan weder niet erkend." Het ziet ernaar uit dat de burgemeester zelf niet meer weet of de commissies op zijn verzoek nu wel of niet ontbonden zijn. Later wordt de juistheid van de inlichtingen die hij in Utrecht heeft verstrekt, ontkend door Van der Poel, wethouder in Veenendaal, en Brinkhuis, secretaris van de commissie. Uiteindelijk, en het lijkt erop dat de burgemeester zich van de zaak wil afmaken, schrijft hij dat er twee commissies bestaan en dat het hem onverschillig is welke van de twee de spinnewielen krijgt. De eer valt uiteindelijk te beurt aan de Commissie belast met de Uitdeeling van Voedingsmiddelen enz. aan de Noodlijdenden te Veenendaal.
Op 26 mei deelt de voorzitter van de Utrechtse commissie mee dat een afvaardiging uit Veenendaal, bestaande uit de heren Brinkhuis, Van der Poel en Van der Werken, haar dank aan de commissie is komen betuigen. Zij hebben een brief meegebracht die ondertekend is door verscheidene inwoners van Veenendaal.

De commissievergaderingen, die dagelijks en vaak ook tweemaal per dag plaatsvonden, worden nu veel onregelmatiger gehouden. Toch zijn er nog verschillende zaken af te handelen. Op 30 april is er weer een vergadering. Betje van Maanen, die in een bedenkelijke toestand verkeert, zal naar het Diaconessenhuis worden overgebracht, "zodra er daartoe in dat gesticht plaats zal zijn." Voordat ze opgenomen kan worden, overlijdt ze echter en de kosten van haar begrafenis bedragen *f* 25,-. Van de twee vrijgezellen die naar Deventer zijn gegaan, is er één naar Veenendaal teruggekeerd, maar de ander zal nog een poosje in Deventer blijven. In een van de laatste vergaderingen, op 13 november, wordt meegedeeld dat nummer 274, Heintje van de Bovenkamp, in een goede dienst is, maar dat er klachten over haar zijn en dat ze, als ze niet beter oppast, naar Veenendaal zal worden gestuurd.

Onderscheiding

In november deelt de Commissaris des Konings mee dat het de koning heeft behaagd een zilveren medaille aan de voorzitter toe te kennen. De regering heeft hiermee aan de hele commissie een blijk van waardering willen geven voor het door de leden gezamenlijk verrichte werk. Aan de voorzijde van de medaille staat het borstbeeld van koning Willem III en aan de keerzijde het opschrift "Watersnood van 1855" met een oranje- en lauriertak. Aan de drager wordt vergunning verleend de medaille aan een oranjelint op de linkerborst te dragen.
Op voorstel van J.J. Nahuyt dringt men er bij de commissaris op aan ook medailles aan te vragen voor enige personen die onder toezicht van de commissie "menslievend" hebben meegewerkt tot verzachting van het lot van de aan hen toevertrouwde ongelukkigen zonder daarvoor enig salaris te vragen. Het verzoek geldt vooral de geneesheren Adèr en Lamie, apotheker Van Dijk en C.J. van Maanen. De laatste heeft de zorg voor de voedselvoorziening op zich genomen en is 's morgens en 's avonds bij de uitdeling daarvan aanwezig geweest. Hij heeft daardoor een aanzienlijk aandeel gehad in de ordehandhaving en is genoodzaakt geweest zijn drukke ambtelijke werkzaamheden 's nachts te verrichten. Maar helaas, de minister van Binnenlandse Zaken beschikt afwijzend. De toekenning van de medaille aan de voorzitter houdt een eerbetoon in aan alle medewerkers. Door iedereen een medaille te geven

De zilveren inktpot die de Commissie voor de Noodlijdenden door den Watersnood te Veenendaal heeft aangeboden aan de Commissaris des Konings van de provincie Utrecht. De inktpot is te zien in het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. *(Foto: Fred Steitner.)*

zou de waarde devalueren tot een erepenning. De commissaris adviseert de vier heren nogmaals te laten weten dat ook zij in de medaille van de voorzitter zijn geëerd.

Koster Liera heeft dag en nacht klaar gestaan voor de noodlijdenden en wordt bij Gedeputeerde Staten voorgedragen voor een extra beloning. De commissie krijgt toestemming naar eigen goeddunken te handelen. Liera ontvangt *f* 80,-.

Als afsluiting van een hectische periode wordt op 26 november een dineetje gearrangeerd met de leden van de Utrechtse en de Veenendaalse commissie. Het menu is helaas onbekend gebleven.

Commissies

Verschillende commissies hebben zich ingezet voor de slachtoffers van de watersnood. In Amsterdam zetelde naast de 'Algemeene Commissie voor de

Noodlijdenden door den Watersnood' ook de 'Commissie van Toevlugt voor Behoeftigen'. De voortreffelijk functionerende 'Commissie belast met de verpleging van de noodlijdenden uit Veenendaal' had haar zetel in Utrecht en begeleidde de mensen in de Geertekerk. En dan zijn er de twee Veense commissies, waarover grote onduidelijkheid bestaat: de 'Commissie ter Ondersteuning der Noodlijdenden in Veenendaal' en de 'Commissie belast met de Uitdeeling van Voedingsmiddelen enz. aan de Noodlijdenden te Veenendaal'.

Een bladzijde uit de nominatieve lijst met bekende Veense namen. *(Archief van de Commissie belast met de verpleging van de noodlijdenden uit Veenendaal, inv.nr. 7, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Ten laatste

In de notulen worden de noodlijdenden consequent met een nummer aangeduid. Bij het vergelijken van nummers en namen met die in de definitieve nominatieve lijst blijken er nogal wat verschillen en onwaarschijnlijkheden te zijn. Deze verschillen zijn hoogstwaarschijnlijk toe te schrijven aan de slordigheid van de heer Wiekart. In een brief van 7 mei schrijft voorzitter Van Dielen aan secretaris Nahuyt: "Ik ben met mijn rekening in het net klaar. Ik heb die niet door Wiekart doen overschrijven, omdat het mij weder laatstelijk gebleken is, dat hij grove fouten maakt in het afschrijven. Ik hoop dat het verslag zich daarvan niet ressenteert, anders ware het beste dit aan een ander attenter persoon toe te vertrouwen."

Door deze slordigheden komt het regelmatig voor dat aan één nummer meer namen te verbinden zijn. Volgens de notulen van 16 maart krijgt bijvoorbeeld nummer 242, Maart van den Heuvel, als eerste toestemming om naar Veenendaal te vertrekken en hij doet dat op 17 maart. Maar

De inwoners van Veenendaal krijgen de gelegenheid om hun schade op te geven. Lange lijsten met schadeclaims worden aangelegd. In de 'Staat van voorgedragene Tegemoetkoming in geledene Schade door den Watervloed' komt Matthijs Diepeveen voor. Hij woont in het Zand en hij geeft op:

35 roeden rogge	ƒ	9,--
50 kruiwagens mest	"	12,50
2 mud pootaardappelen	"	6,--
1 mud gele wortelen	"	1,--
3 mud mangelwortelen	"	2,--
1 ton kool	"	1,50
Totaal	ƒ	32,--

Naast deze lijst bestaat ook de 'Staat van toegekende Tegemoetkoming voor geledene Schade door den Watervloed aan Gebouwen te Veenendaal Sticht'. Daarin is vermeld dat hij ƒ 20,- ontvangt voor schade aan zijn meubilair. De meubels worden niet gespecificeerd. Hij krijgt dus in totaal ƒ 52,- vergoed.

In 1925 verschijnt ter gelegenheid van de 100e verjaardag van Matthijs deze foto in een tijdschrift. Het bijschrift vermeldt dat hij zich de watersnood van 1855 nog goed kan herinneren en daarover het nodige kan vertellen. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

volgens de notulen van 17 maart wordt hij aangewezen als een van de twee vrijgezellen die naar Deventer gaan. Nummer 461 is de blinde Pieter Putkammer, die volgens de notulen van 15 maart in het Stadshuize op het Bagijnhof wordt opgenomen. Dat maakt het onwaarschijnlijk dat hij, zoals de nominatieve lijst vermeldt, op 17 maart zonder reisgeld naar Veenendaal wordt gestuurd. Ook over de datum waarop de vier in Utrecht geboren kinderen worden gedoopt, bestaat enige onduidelijkheid.

Ondanks deze onvolkomenheden zijn de archiefstukken een prachtig document, waaruit blijkt met hoeveel zorg en oprecht mededogen deftige heren uit Utrecht arme slachtoffers uit Veenendaal hebben opgevangen. Natuurlijk is de houding van de heren menigmaal feodaal te noemen, maar de tijdgeest in aanmerking genomen is dat niet onlogisch. Hun inzet was er niet minder om.

Het eindverslag van dokter Adèr

Dokter Adèr werd al meteen aan het begin van het verblijf in de Geertekerk aangezocht de watersnoodslachtoffers op medisch gebied bij te staan. Hij kweet zich met overgave van zijn taak. Vanzelfsprekend was zijn medische kennis in 1855 veel beperkter dan die heden ten dage zou zijn, maar hij vatte zijn taak uiterst serieus op en deed alles wat in zijn vermogen lag om de gezondheidstoestand te verbeteren. Uit zijn eindverslag spreekt grote bezorgdheid over en oprecht mededogen met de slachtoffers: 'Verslag van den gezondheidstoestanden der hulpbehoevenden uit Veenendaal den 11 Maart jl tijdelijk in den Geertekerk alhier ter verzorging opgenomen'.

Bij, en den dag na hunne aankomst kon men hunne gezondheid, naar de kommervolle omstandigheden waarin die ongelukkigen verkeerd hadden, als zeer bevredigend beschouwen. Zes personen waren er slechts terstond naar het voor hun ingerigte ziekenhuis op het Bagijnenplein alhier vervoerd, onder welke eene kraamvrouw, die zich met haar kind bijzonder wel bevond en aan welke de reize, hoe moeijelijk ook, geen nadeel heeft toegebragt. Eene oude vrouw, die wegens zwakte volstrekt niet gaan kon, is aan verval van krachten, kort vóór het vertrek harer lotgenoten bezweken. Leefwijze en voeding hadden volstrekt geenen nadeeligen invloed, en de reiniging van ligchaam en kleeding heeft voorzeker zeer veel bijgedragen tot onderhoud hunner gezondheid, even als de vele maatregelen, die in het oog werden gehouden om hunne tijdelijke woonplaats (de kerk) steeds van versche lucht te voorzien.
De ziekten, die zich onder hen hebben opgedaan, werden allen nagenoeg veroorzaakt door de strenge koude weersgesteldheid, vooral bij het verblijf in eene kerk; de zeer kleine kinderen waren dan ook de meeste lijdenden; onder hen kwamen er het meest ziekten der ademhalingswerktuigen voor, zooals kinkhoest (tussis convulsiva), fijnere luchtpijptakontsteking (bronchitis capillaris) benevens luchtpijpontsteking (bronchitis Catarrhalis). Drie kinderen, van ongeveer 6 maanden, die aan uitheering (atrophie) lijdende waren zijn allen hersteld en, door betere verzorging dan zij waarschijnlijk te huis genoten, tot eene hun vroeger onbekende gezondheid gekomen. Bij de jongelingen en meisjes kwamen ook enkele gevallen van ziekten der ademhalingswerktuigen voor onder den vorm van longontsteking (Pneumonia) en borstlongvliesontsteking (pleuroperipneumonia), aan welke laatste ziekte ook een man in de kracht zijner jaren bezweken is, die echter reeds sedert langen tijd met borstaandoeningen te kampen had.
Wat de heelkundige ziekten aangaat, zoo bevinden er zich, bij een onderzoek van alle kinderen, zeer vele met kwaad hoofdzeer (Finea), waarvan een bijzonder erg exemplaar, bij hetwelk zij zich over het geheele ligchaam had verspreid; bij allen mogten wij beterschap zien intreden en, wat eene zeer schoone en aangename voldoening was, de laatste mag men nagenoeg geheel hersteld rekenen, daar er op het hoofd nog slechts enkele verdachte plaatsen overbleven. Eene vrouw met een belangrijk kwaadaardig gezwel op het

Veenendaal tijdens de watersnood, gezien vanaf De Melm, 26 maart 1855. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

In de Kerk.

Gedurende de maand Maart.

Kwamen in Behandeling	Totaal	Gingen naar het gasthuis	Herstelden	Totaal	Bleven in Behandel.
30	30	7	30	37	1

Gedurende de maand April

Bleven in behandel.	Kwamen bij	Totaal	Gingen naar het Gasthuis	Herstelden	Totaal	Bleven in Behandel.
1	16	17	1	16	17	Geene.

In het Gasthuis.

Gedurende de Maand Maart

Ingekomen — Uitgegaan

Terstond bij de Toelatingen aangenomen	Uit de Kerk	Geboren	Totaal.	Hersteld	naar het Krankzinnigengestichtt	Overleden	Totaal.	Bleven in Behand.
6	43	1	50	11	1	4	16	34.

Gedurende de maand April

Ingekomen — Uitgegaan

Bleven in Beh:	Uit de Kerk	Geboren	Totaal	Hersteld.	Overleden	Totaal	Bleven in Beh:
34	13	3	50	31	3	34	16.

hoofd (fungus heematodes), ofschoon onherstelbaar, werd door gepaste middelen in zoo verre beter dat het gezwel verkleind en dragelijk geworden is. Eene andere met oogziekte (congimativo keratitis) die bijzonder gebeterd is; en een man met een belangrijke verzwering aan de regterhand, waarmede hij spoedig weder zijn werk zal kunnen verrigten. Verscheidene lopende patiënten met beenbederf (caries), ettergezwellen (abscessus) vijt, (panaritius) werden eerst in de kerk bezocht en later op de Chirurgische Polykliniek van den Chirurgijn en de zware patiënten dagelijks in het gasthuis verpleegd. Vier vrouwen werden hier ook moeder, waarvan drie in de laatste dagen vóór haar vertrek, en allen mogen zich met hare jonggeborenen in een redelijk goede gezondheid verheugen.

Volgt een overzigt van de zieken die onder behandeling geweest zijn.

Volgens bovenstaand overzigt mag men de gezondheidstoestand waarlijk wel zeer gunstig rekenen op zulk een getal in eene kerk gehuisvest bij zeer koud weder, gedurende hetwelk in de maand Maart gemiddeld het meest N., NNO. en NNW. winden zich hebben doen gevoelen, de gemiddelde hoogte van den Barometer 753,47 mm en de thermometer 58° warmte toekenden. Gedurende de maand April kwamen tot den 16e meestal gemiddeld WNW., W. en WZW. winden voor, en tekende de Barometer 754,96 mm, terwijl de warmte gemiddeld 49,9° was. Opgemaakt door ons, Genees- en Heel-Kundige aan wie de zaak was toevertrouwd.
P.M. Adèr, Med.Dr.

Utrecht, 20 April 1855.

(Archief van de Commissie belast met de verpleging van de noodlijdenden uit Veenendaal, inv.nr. 5, Gemeentearchief Veenendaal.)

Een oceaan van ellende

Nederlanders zijn een goedgeefs volk. Zodra ergens op de wereld mensen getroffen worden door een ramp, komt hier een hulpactie op gang. Dat is niet alleen iets van deze tijd. In 1855 had het water Veenendaal nog niet overspoeld, of de eerste giften stroomden naar het noodlijdende dorp, "om een droppel balsem aan te brengen in den oceaan van ellende."

DOOR JOHAN SLOK

Halverwege de negentiende eeuw was er geen televisie om een ramp onder de aandacht van goedgeefse burgers te brengen. Men moest het doen met krantenberichten en brochures. Op 15 maart 1855, een week na het breken van de Rijndijk, gaf B.S. in Dordrecht een vlugschrift uit. Het droeg de titel *Twee Dagen in Veenendaal gedurende den Watersnood*. Het was bedoeld om de Nederlanders te informeren over de gevolgen van de ramp in Veenendaal, "ten behoeve van noodlijdenden aldaar". Het vlugschrift kostte 15 cent.

TWEE DAGEN

IN

VEENENDAAL

GEDURENDE DEN

WATERSNOOD

IN MAART 1855,

DOOR

.... B. .... S...

(Uitgegeven ten behoeve van Noodlijdenden aldaar.)

DORDRECHT,
J. P. REVERS.
1855.

Voorkant van het boekje *Twee Dagen in Veenendaal gedurende den Watersnood* door B.S. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

We hebben niet kunnen achterhalen wie achter de letters B.S. schuilgaat. Uit de tekst blijkt echter wel dat we te maken hebben met iemand met een vaardige pen, afkomstig uit orthodoxe kringen. Zijn beeldende relaas (laten we maar aannemen dat het in elk geval om een heer gaat) is doorspekt met verwijzingen naar "de Hand des Almagtigen" die de natuurkrachten bewoog en bijpassende bijbelteksten. In sommige passages legt hij de ramp zelfs uit als een straf van God voor mensen die van Zijn weg zijn afgedwaald.

Laten we de tekst van de brochure, die zich laat lezen als een ooggetuigenverslag, eens nader bekijken. Volgens B.S. kwam de ramp volstrekt onverwacht. Het was al zo lang goed gegaan, dat de mensen er totaal niet op bedacht waren dat de Grebbedijk het kon begeven. Natuurlijk was er dijkbewaking. Maar de menselijke wijsheid wordt "vaak tot bespotting gemaakt, wanneer de voorzorgen niet onder inwachting van den Goddelijken zegen aangewend worden en louter op natuurkundige beredeneerde gronden berusten." Men had volgens B.S. te veel vertrouwd op het menselijk verstand en te weinig gebeden. Wat zich op 5 maart voltrok was dan ook een bevestiging van het 'woord des Heeren:

Mijne wegen zijn niet uwe wegen, en mijne gedachten zijn niet uwe gedachten'.

Verwoesting

B.S. schrijft dat zijn hart met weemoed werd vervuld, toen hij hoorde van de verwoesting die het ijs en de vloed aanrichtten. Geschokt was hij, toen hij hoorde dat ook Veenendaal was getroffen, omdat hij "door banden des bloeds en der vriendschap" aan vele inwoners verbonden was. Zijn vriend had familie in Veenendaal. Toen de eerste berichten van de ramp zich over het land verspreidden, maakte zijn vriend zich vanzelfsprekend zeer ongerust. Zijn moeder woonde op het hoogste gedeelte van de straat bij de Markt. Het is niet duidelijk welke straat wordt bedoeld. Omdat echter sprake is van water in het huis, zal het wel niet de hooggelegen Achterkerkstraat zijn geweest. Aannemelijker is de Kerkewijk of de Hoofdstraat.

Op 9 maart ontving de vriend een brief die op 7 maart was verstuurd door zijn zuster. Zij schreef dat het water bij hen in huis bijna de hoogte van een Nederlandse el had bereikt. We kunnen hier drie zaken uit concluderen. Ten eerste dat het al vrij snel mogelijk was om een brief te versturen uit het rampgebied. Ten tweede dat het bezorgen van een brief in 1855 ondanks het gewassen water niet meer tijd in beslag nam dan tegenwoordig. Ten derde dat het water ook de hoger gelegen huizen in de buurt van de Markt bedreigde.

Treffend bewijs

Op zondagavond 11 maart ontving de vriend van B.S. een tweede brief van zijn zuster. Ook deze brief was twee dagen onderweg geweest. Hij bracht de vriend ertoe meteen naar Veenendaal af te reizen om de familie met raad en daad terzijde te staan. B.S. ging mee als reiskameraad. Nog dezelfde avond reisden ze met de trein via Amsterdam, zonder dat uit de tekst blijkt waar ze vandaan kwamen. Op maandagmiddag half een arriveerden ze met de Rijnspoortrein in Maarsbergen. Ze konden niet verder omdat de spoordijk was verzakt. De keuze was: te voet naar De Klomp of per rijtuig over Leersum, Amerongen en Elst. Ze kozen voor het laatste, omdat de spoordijk zelfs voor voetgangers niet of nauwelijks begaanbaar was.

Onderweg waren ze getuige van een "treffend bewijs van Goddelijke bewaring". Even voor het begin van de noodlottige doorbraak van de Grebbedijk,

De overstroming van Veenendaal naar een aquarel van de Veenendaalse schoolmeester H.J. Lit *(Het Utrechts Archief.)*

Veenendaal in het water. Pentekening van J.L. Sörensen (1812-1857). *(Collectie Hennie Henzen.)*

wies het water. Een grote ijsmassa bracht ook het dorp Elst in gevaar. Met name de woning van A. van Altena, Veenendaler van geboorte, werd bedreigd, terwijl hij zich met zijn vrouw, vier kinderen en vee nog in het huis bevond. De Elstenaren zagen geen kans het gezin te bevrijden. "Met vreeselijk geweld zag men een aantal boomen welke ter zijde van genoemd huis, achter de herberg stonden, door de ijsschotsen afgesneden, terwijl het akelig noodgeschrei der bedreigden nog het woest geweld overtrof", schrijft B.S. met een pen in drama gedoopt. "Daar komt met ontzettende snelheid eene groote ijsschots regt op de woning der ongelukkigen aan en gillend en kermend verwacht men oogenblikkelijk den dood, maar neen! De Almachtige die de bergen slechts aanroert dat zij rooken, die zijn ijs als stukken daarheen zendt, die de golven gebiedt dat zij bruissen, heeft menschen hulp niet noodig als Hij menschen behoeden wil: Hij wenkt! En de krachten der natuur gehoorzamen zijnen wil."

Terwijl tachtig bomen reeds geveld waren, hielden de overblijvende tien het ijs tegen. Het stapelde zich ertegen en vormde zo een beschermende muur om het huis. De schots, waarvan men dacht dat hij de dood zou brengen, redde het gezin. Alleen het vee kwam om in het natuurgeweld.

Verzwolgen

Vanuit Elst trokken de beide vrienden over de berg naar Veenendaal. Al snel zagen ze de eerste tekenen van de ramp. Enkele gezinnen hadden de wijk genomen naar de hoger gelegen delen. Ze hielden verblijf in holen, door daken van plaggen beschermd tegen regen en wind. Vanaf de Kerkewijk zagen ze de onafzienbare watervlakte voor zich. De hoger gelegen delen van Veenendaal waren in de verte zichtbaar als een klein eiland.

Met een schuit voeren ze over de Kerkewijk, langs het tolhuis, in de richting van het dorp. Hartverscheurend beschrijft B.S. de tragische doodsstrijd van het gezin Van Wijk op de plaats waar nu het watersnoodmonument staat. "Nabij het dorp wees men ons de plaats waar het onheil met de omgeslagene schuit was voorgevallen, waarbij zes menschenlevens werden afgesneden. Volgens hetgeen wij vernamen had de man zich met zijne vrouw aan den hals en in elken arm een kind aan een boomtak geklemd, terwijl de vader der vrouw en twee kinderen reeds door den vloed verzwolgen waren; zijne vrouw laat hem los, en haar weder willende grijpen, ontvalt hem het eene kind en verdwijnt met de moeder in de diepte. Met de andere hand den boom vasthoudende wordt hij zelf door den golf-

slag heen en weder geslingerd, zoodat het andere kind hem insgelijks ontvalt en eindelijk wordt hij zelf alléén gered."
B.S. realiseert zich dat dit voorval niet te rijmen is met de wijze waarop God volgens hem het gezin in Elst te hulp schoot. "De hand op den mond lezer, opdat wij niet vragen, waarom hier aldus, terwijl daar ginds te Elst dat gezin zoo wonderbaar gered werd? O! duister zijn Gods wegen en eerst daarna leert men het verstaan."
Een dag eerder waren twee duikers in de Schalmdijk gesprongen. Daardoor had het water zich een weg gebaand naar Renswoude, Scherpenzeel, Woudenberg en verder. Het waterpeil in de Rijn was gedaald. Door dit alles was ook het water in Veenendaal gezakt. Toen de vrienden om vier uur 's middags in het dorp arriveerden, waren de inwoners dan ook redelijk kalm. Dat neemt niet weg dat zij de Veenendalers in beroerde omstandigheden aantroffen. Veel gezinnen huisden in de hoger gelegen delen op zolder tussen het in allerijl naar boven gesleepte huisraad. In zo'n toestand troffen ze ook de familie van de vriend van B.S.
De vrienden besloten het dorp per boot nader te verkennen. Met eigen ogen zagen ze op welke wijze de watervloed had toegeslagen. Meer dan driekwart van de huizen stond tot aan de daken onder water. In de meeste huizen hadden de bewoners alles moeten achterlaten. Van de zesduizend inwoners waren er bijna vierduizend uit hun woning verdreven. De meeste waren ingetrokken bij familie of vrienden. Zo'n 450 personen hadden hun toevlucht gezocht in de kerk. De kerkenraadskamer was tot ziekenhuis omgebouwd. Ruim 1200 mensen hadden de wijk genomen naar Ede, Barneveld en andere plaatsen die droog waren gebleven. Tussen de 200 en 300 gezinnen hadden alles verloren wat ze bezaten.

Cornelia van Wijk

Het gezin Van Wijk werd bij de watersnood in maart 1855 het zwaarst getroffen. Grootvader, moeder en vijf kinderen kwamen om in de vloed. Vader, twee dochters en een zoon werden gered. Een van de dochters heette Cornelia. Zij werd geboren in 1848 en trouwde op 4 maart 1871 met de uit Arnhem afkomstige Antonie van Geenhuizen.
Cornelia en Antonie kregen negen kinderen. Ze werden allemaal in Veenendaal geboren en de oudsten zijn daar ook getrouwd. Gerrit van Wijk, de broer van Cornelia die de ramp ook overleefde, was getuige bij twee huwelijken.
Rond 1900 vertrokken de reeds getrouwde kinderen naar Duitsland. Niet lang daarna is het echtpaar Van Geenhuizen-van Wijk hen met de jongste kinderen gevolgd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog keerde praktisch de hele familie naar Nederland terug. Cornelia en haar man gingen in Veenendaal wonen, net als hun in 1877 geboren zoon Jan en zijn vrouw Johanna van der Poel.
Cornelia en Antonie zijn beiden in Gelders Veenendaal overleden. Antonie stierf in 1922, Cornelia in 1928. Ze werden begraven op de algemene begraafplaats aan de Achterkerkstraat, waar ook de vijf verdronken kinderen ter aarde waren besteld.
Mevrouw J.C. Zuijderland-van Lunsen uit Oegstgeest is een achterkleinkind van Cornelia. Uit haar jeugd kent zij nog de verhalen van het water. "Vroeger, vooral als het niet zulk mooi weer was, vertelde mijn grootmoeder over de watersnood in Veenendaal. Ik kon me daar weinig bij voorstellen. Ik ben aan de kust geboren en voor mij hoorden hoog water en een dijk bij de zee. Dat je gered kon worden door in een boom te blijven hangen, was voor mij iets onbegrijpelijks. Pas op latere leeftijd werd ik mij ervan bewust wat zich in Veenendaal allemaal heeft afgespeeld."

Met dank aan Gert van Beek

Grijsaard

In het ondergelopen dorp troffen ze toch nog een levende ziel. "Te midden van de geheel verlatene woningen op het dusgenaamde Gelderland bevindt zich echter nog één grijsaard geheel alleen op den zolder van zijne woning en weigert volstrekt denzelven te verlaten, omdat, o lezer! wie uwer huivert niet op het denkbeeld van deze waarheid, omdat het lijk zijner eenige dochter beneden hem in het water ligt. Een uur voordat de doorbraak plaats greep, was zijn kind gestorven en toen nu het water kwam had men niet spoedig genoeg eene doodskist in gereedheid, zoodat men het lijk zoo hoog mogelijk op eene stelling nederlag; de vloed kwam hooger en hooger tot bijna tegen den zolder."

De huizen bleken niet alleen waterschade te hebben. Ze telden in dat deel van het dorp wel vijftig woningen waarvan delen van muren en daken waren weggeslagen. Ook in de richting van De Klomp waren alle huizen beschadigd. Verscheidene dreigden in te storten. Ze schatten dat misschien wel de helft van de huizen onbewoonbaar zouden zijn.

Ze keerden naar het dorp terug en voeren naar de Markt, die met nog twee hoger gelegen delen droog was gebleven. Ze bezochten de kerk en zagen de "opeengepakte drom van menschen, die daar op ellendige legers den nacht moesten doorbrengen." Er was dagelijks brood en spek van de Zeister Broederschap en andere begunstigers. De toestand was echter van dien aard dat het toch beter was om een andere schuilplaats te zoeken. Koning Willem III, die het getroffen dorp kort na de ramp bezocht, bracht uitkomst. "Met vaderlijke genegenheid en op minzame wijze sprak Z.M. hen aan en vroeg hen of ze genegen waren om naar Utrecht te gaan, dat zij aldaar van spijs, kleederen, ligging en verwarming zouden voorzien worden. Zij toonden zich hiertoe bereid, en gaven hoewel in boersche, toch in hartelijke bewoordingen hunne dankbaarheid aan hunnen geliefden Koning te kennen." De koning schonk duizend gulden. Twee dagen later werden de Veenendalers overgebracht naar Utrecht, waar ze werden opgevangen in de Geertekerk.

Op de dag dat de vrienden in Veenendaal aankwamen, was de koning nogmaals op bezoek. "Terwijl de Vorst door de straten voer, vernam men uit de daken der huizen het geroep van 'Leve de Koning!'"

Nachtwacht

Hoewel het dorp reeds acht dagen in het water stond, waren de inwoners in het algemeen goed gezond. B.S. beschouwde dat "als een blijk dat de liefdevolle Heer des Heelals wel slaat om onzer zonden wil, maar toch nooit meerderen last zijnen

De vaste brug naast Station De Klomp na de overstroming, gezien vanuit het noorden. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

schepselen oplegt, dan zij dragen kunnen." Niettemin verkeerden de meeste dorpelingen in een bedrukte stemming. Ze maakten zich vanzelfsprekend grote zorgen. Niet alleen over de toestand van hun huis, maar ook over het feit dat er niet gewerkt kon worden. Er waren daardoor geen inkomsten.
Men nam maatregelen om te voorkomen dat eigendommen verder werden beschadigd of vervreemd. Het gemeentebestuur had besloten dat niemand tussen tien uur 's avonds en zes uur 's morgens door het dorp mocht varen. De nachtwacht deed, op zijn gewone tijd en vergezeld door een agent, per boot een ronde door het dorp.
De volgende morgen was het water verder gezakt en namen de vrienden afscheid van de familie. Per schip voeren ze naar de Rode Haan. Na anderhalf uur varen kwamen ze bij de spoordijk, bij het punt waar de dijk was verzakt. Bij de Emmikhuizerberg troffen ze in een boerderij meer dan dertig Veenendalers. Onder hen bevond zich een weduwe met twee kinderen, die alles was kwijtgeraakt. Ze had haar meubels, aardappelen en turf op zolder gebracht. "Zij vertoefde daar met hare kinderen en moest haar varken en koe in den stal achterlaten, en, toen het water al hooger en hooger steeg, en hare meubelen reeds op den zolder begonnen te drijven, werd zij met hare kinderen nog ter naauwernood door een gat in het dak gered, en nu had zij vernomen dat haar huisje reeds ingestort was."
Het hart van B.S. brak bij zo veel rampspoed. Hij probeerde haar te troosten: "Arme vrouw, ik weet niet of gij mij verstaat, als ik zeg dat de hand des Heeren ons ten nutte kastijdt. Als de verdrukking tegenwoordig is, alsdan is het geen zaak van vreugde, maar van droefheid, doch daarna wekt zij eene vreedzame vrucht der geregtigheid dengene, die er door geoefend zijn. (...) Zijt maar niet bezorgd voor den dag van morgen. Onze Hemelsche Vader lenigt alle nood, als wij menschen maar in kinderlijke ootmoed al onze bekommernissen op den Heer werpen." Daarnaast hoopte B.S. natuurlijk dat er een stroom van geld en hulpgoederen op gang zou komen naar de getroffen gebieden. Hij was daarover niet pessimistisch: "Uwen nood klinkt door het gansche land, en de alarmkreet is niet te vergeefs gehoord. Van alle zijden worden groote sommen verzameld."

Volksramp

De terugreis van de beide vrienden verliep voorspoedig. In Utrecht vernamen zij een triest verhaal over een van de Veenendalers in de Geertekerk: een vrouw droeg bij aankomst het lichaam van haar dode kind bij zich.
Aan het eind van zijn brochure kwam B.S. op de zaak waar het allemaal om begonnen was: het inzamelen van geld voor de Veenendalers. Hij noemde de watersnood "een volksramp" die zich had voltrokken omdat het Nederlandse volk van God was afgeweken. Hij sprak de wens uit dat zijn woorden de mensen in het hart zouden treffen, zodat er veel geld zou worden ingezameld. Daarnaast hoopte hij dat het gebeuren het volk weer dichter bij God zou brengen. Een uitspraak die past in de bevindelijke geloofsbeleving van de negentiende eeuw, maar die velen hem tegenwoordig niet zullen nazeggen.

Honderd jaar na de watersnood

De onvergetelijke indruk die de watersnood van 1855 op de inwoners van Veenendaal heeft gemaakt, wordt het best geïllustreerd door de wijze waarop nog tientallen jaren nadien het geboortejaar werd aangeduid van iemand die in 1855 het levenslicht had aanschouwd. Men zei niet: "Hij is geboren in 1855", maar: "Hij is van 't water". Gebeurtenissen werden aangeduid als "vóór 't water" of "na 't water". Tot een halve eeuw na dato werden in de Veenendaalse kerken nog jaarlijks herdenkingsdiensten gehouden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De Vallei van 28 januari 1955 maakt melding van de oprichting van een commissie die de plechtigheden rondom de herdenking van honderd jaar watersnood moet organiseren. In de commissie nemen zitting D. Sandbrink, voorzitter, B. van de Pol, secretaris en de leden D. Philips, W.J. Schoemaker, A.P. de Kleuver, mr J.F. van Leeuwen en M. Jansen. Men wil een herdenkingsdienst houden in de Oude Kerk op de Markt, maar de kerkenraad van de Nederlandse Hervormde Gemeente meent, gezien het programma en de sprekers, het gebouw niet beschikbaar te kunnen stellen. De commissie besluit daarop de bijeenkomst te houden in het verenigingsgebouw Sola Fide aan de Eikenlaan, waar de latere buitengewone wijkgemeente kerkdiensten en andere bijeenkomsten heeft belegd. Heeft het gemeentebestuur met succes bemiddeld en is de kerkenraad daarom van mening veranderd? Duidelijk is het niet, maar de bijeenkomst wordt uiteindelijk wel in de Oude Kerk gehouden.

Monument

In *De Vallei* van 2 februari 1955 verschijnt een verslag van de vergadering waarin de gemeenteraad een krediet van *f* 2400,- beschikbaar heeft gesteld. Van dit bedrag is *f* 2000,- bestemd voor een monument. De rest wordt uitgetrokken voor de bestrijding van de kosten van een herdenkingsplechtigheid. Slok van de AR vindt het veel geld voor een eenvoudig monument: een Veenendaler heeft het ont-

Voor zijn eerste schetsen gebruikt Van Stuijvenberg de achterkant van gebruikte enveloppen. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

RHENEN (REMMERDEN)

BETONFABRIEK „DE HOOP"

TELEFOON 245 (K 8376)
POSTGIRO No. 4599
BANK: ROTTERDAMSCHE BANK N.V.

de Heer G.C. van Stuyvenberg
Technisch Hoofdambtenaar
Bureau Gemeentewerken
VEENENDAAL

RHENEN, 3 Jan. 1955

Mijnheer,

Wij danken U voor Uw mondelinge aanvraag en hebben het genoegen U de levering aan te bieden van :

1 gedenknaald volgens tekening à f 975.- per stuk

LEVERING : Franco werk op auto te Veenendaal voor zover met grote vrachtwagen te bereiken.
LEVERTIJD : In overleg.
UITVOERING: Gebouchardeerd met 2 emblemen en 2 inscripties, de kanten met frijnslag gekeerd.
BETALING : 14 dagen na factuurdatum.
PRIJZENCLAUSULE : Bekend.

Voor Uw opdracht houden wij ons beleefd aanbevolen en verblijven inmiddels

Hoogachtend,
Betonfabriek "de Hoop"

De offerte voor het monument in het plantsoen aan de Stationssingel. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

worpen en dan nog *f* 2.000,- ook! Maar Van Galen van de CHU is blij dat het monument er komt, want hij vindt Veenendaal in dit opzicht karig bedeeld: "Dit monument mag dan *f* 2.000,- kosten, in al zijn eenvoud wordt het allicht mooier dan het andere Veenendaalse monument dat *f* 10.000,- heeft gekost en eigenlijk een aanfluiting voor Veenendaal is." Waarmee hij doelt op het monument bij het station.

Burgemeester Bakker deelt de mening van Van Galen wat betreft het monument van *f* 10.000,-, maar geeft toe geen verstand te hebben van beeldhouwen. Of het watersnoodmonument te duur wordt, kan hij dus niet beoordelen. Het ontwerp voor het monument is in elk geval gratis: G.C. van Stuijvenberg, ambtenaar van Gemeentewerken, heeft het geheel belangeloos ontworpen.

De Geertekerk in Utrecht wordt gerestaureerd. De herdenkingscommissie heeft het plan opgevat een blijvende herinnering te schenken als dank van de Veenendaalse bevolking voor het onderbrengen van bijna 500 watersnoodslachtoffers in de kerk. Men overweegt een lichtkroon voor de kerk te geven. Aan het einde van de herdenkingsdienst zal er een collecte voor worden gehouden.

Op 5 maart 1955 om 15.30 uur wordt het monument onthuld in het plantsoen aan de Stationssingel naast Hotel Gerth. Op de Markt begint de torenklok te luiden, net als honderd jaar daarvoor op hetzelfde tijdstip. Toen echter was het klokgelui de voorbode van een ramp. D. Sandbrink, dijkgraaf van het Dijkschap Grebbedijk, neemt als eerste het woord. Hij memoreert de moeilijkheden die de Veenendalers door de eeuwen heen van het water hebben ondervonden. "Wij weten ons nu", zegt hij, "beveiligd tegen het water van de Rijn door een stevige en hoge dijk die na de ramp van 1855 opnieuw werd aangelegd. De organisatie van de dijkbewaking is uiterst geperfectioneerd." Hij kan niet vermoeden dat veertig jaar later, in 1995, op hetzelfde punt weer voor een dijkdoorbraak wordt gevreesd.

Sandbrink wijst erop dat tegenover de plaats van de gedenkzuil de boom stond die zo'n belangrijke rol speelde bij het ongeluk dat de familie Van Wijk overkwam. Dit punt is ook gekozen omdat het een van de laagste plaatsen van Veenendaal is en het water hier dus het hoogst heeft gestaan. Deskundigen hebben een hoogte van 2.70 meter vastgesteld. Bovendien is het een centrale plek in de gemeente.

Vervolgens worden de achtjarige Herman Jansen en de vijftienjarige Gerrit van Wijk uitgenodigd het doek dat de gedenkzuil omhult, weg te trekken. Herman is een nakomeling van de 70-jarige Cornelis Jansen, die bij de ramp verdronk. Gerrit is een nakomeling van een van de twee geredde kinderen van de familie Van Wijk. Beiden krijgen als herinnering het boek *Vier eeuwen Veenendaal* van dr J.G. Thoomes.

Opgeluisterd wordt de plechtigheid door de padvinderij en door Harmonie Caecilia. De padvinders

Een plechtig moment bij het monument. In het midden burgemeester Bakker, rechts Herman Jansen en Gerrit van Wijk en uiterst links Maas Jansen, leraar Frans op het CLV en vader van Herman. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

betrekken de wacht bij het monument en Caecilia opent de ceremonie met het spelen van 'O Heer, die daar des Hemels tenten spreidt' en besluit met het Wilhelmus.

De tekst op de 2.70 meter hoge zuil luidt als volgt:

WATERSNOOD
5 maart 1955
Ontembaar brak het water door de dijken
Van huis en hof en have moest men wijken
De bovenkant van deze zuil wijst aan
Hoe hoog hier toen het water heeft gestaan.

Ook de tekst is waarschijnlijk van Van Stuijvenberg. Hij heeft op kladjes verschillende probeersels geschreven – en dit is de definitieve versie. Boven de tekst is door een beeldhouwer van de firma Buddingh het wapen vervaardigd van het Veenraadschap, dat ten tijde van de overstroming veel bestuursbevoegdheid bezat.

De herdenkingsbijeenkomst in de volle Oude Kerk wordt geopend door ds A. Wisgerhof. Na de lezing van Psalm 66 en het zingen van 'Wilt heden nu treden voor God den Heere' spreekt burgemeester Bakker een welkomstwoord. Onder de aanwezigen zijn de Commissaris van de Koningin in Utrecht, mr Engelberts, en vertegenwoordigers van de gemeentebesturen van Utrecht, Wageningen, Rhenen, Renswoude, Barneveld en Ede. Ook de restauratiecommissie van de Geertekerk is aanwezig. De burgemeester prijst de gepaste wijze waarop de herdenking heeft plaatsgevonden en laat zich ook lovend uit over het nieuwe monument.

Vervolgens spreekt dr J.G. Thoomes. Zijn rede draagt de titel 'Toen het water kwam'. Thoomes gaat in op de plaats en de betekenis van het water op de aarde. Hij heeft dezer dagen vaak horen beweren

1855 5 MAART 1955

PROGRAMMA

van de bijeenkomst in de Oude Kerk op de Markt op Zaterdag 5 Maart 1955 's avonds te 19.30 uur ter herdenking van de WATERSNOOD die Veenendaal teisterde, ten gevolge van het bezwijken van de Grebbedijk, in het jaar onzes Heeren

1855

(DIT PROGRAMMA WORDT NIET NADER AANGEKONDIGD)

(Collectie Hennie Henzen.)

G.C.van Stuijvenberg
Veenendaal.

Veenendaal, 26 April 1955.
Kerkewijk Zuid 54.

Aan de N.V. Metaalgieterij Bosma & Florack,
Utrechtsedwarsstraat 66,
A m s t e r d a m. (C)

Van de door U in Februari 1.l. geleverde bronzen letters voor het Watersnood-monument, zijn direct na de onthulling door onbekend gebleven vandalen enkele letters afgetrapt.

Ik verzoek U de niet meer teruggevonden letters opnieuw te willen leveren, t.w. de letters:
D, E, J (van W), E en S.

Alle letters hoog 20 mm van Uw type BOMA, brons gegoten, matgeslepen, zoals reeds eerder geleverd.

Ik verzoek U tevens om in bijgaande letter N een nieuw pennetje te maken.

Evenals de vorige keer verzoek ik U Uw rekening te willen zenden aan de heer B. van de Pol, Hoofdstraat 98 te Veenendaal.

Hoogachtend,

G.C. van Stuijvenberg moet al gauw nieuwe letters bijbestellen. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

dat 1855 al zo lang geleden is en dat er toen ook maar weinig mensen zijn omgekomen, vooral in vergelijking met de oorlog. Voor de oorlog is trouwens ook bijna geen belangstelling meer. Veel jonge mensen weten er weinig of niets van af en raken ook niet onder de indruk van het feit dat honderd jaar geleden een vrouw voor haar ogen vijf van haar kinderen en haar vader zag verdrinken. Volgens Thoomes is het goed om stil te staan bij wat zich heeft afgespeeld. Hij vindt het ook een goede zaak dat er een telegram naar de koningin en de koningin-moeder is verzonden:

"De Veenendaalse bevolking, bijeen ter herdenking van de grote watersnood van 1855, heeft tevens in eerbiedige en dankbare herinnering de bewijzen van sympathie en de krachtdadige steun destijds ont-

vangen van Zijne Majesteit Koning Willem III. In heden en verleden is en was de verbondenheid tussen Uw Doorluchte Huis en de bevolking van Nederland nimmer groter dan in tijden van ramp en nood. Dankbaar Veenendaal bidt U toe dat de zegen van de Almachtige rijkelijk Uw deel moge zijn.
D. Sandbrink, voorzitter Herdenkingscommissie."
Na koorzang van De Veenzangers onder leiding van Gijsbert van Zanten declameert C.M. Bos het gedicht 'De Watervloed'. Het is in 1855 geschreven door een zekere B. Nieuwenhuizen. Ds Overduin spreekt een slotwoord en daarna zingen allen nog het Wilhelmus.

Op de voorpagina van *De Vallei* van woensdag 9 maart 1955 staat een uitgebreid verslag van de plechtigheden. Ook het antwoord van de koningin op het telegram wordt gepubliceerd:

"Soestdijk, 8 maart 1955
De heer D. Sandbrink
Voorzitter Herdenkingscommissie Watersnood 1855
Dijkstraat 107
Veenendaal

Hare Majesteit de Koningin heeft mij opgedragen aan U dank te zeggen voor Uw zeer gewaardeerd telegram, Hare Majesteit toegezonden ter gelegenheid van de herdenking van de grote watersnood van 1855. De particulier Secretaris van Hare Majesteit de Koningin, w.g. (W.J. Baron van Heekeren van Molecaten)."

Prinses Wilhelmina liet eveneens van zich horen:
"Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Wilhelmina heeft mij verzocht u en middels u de bevolking van Veenendaal Haar bijzondere dank over te brengen voor het telegram dat u Haar uit naam van Veenendaal hebt gezonden ter gelegenheid van de herdenking van de watersnood van 1855. Met gevoelens van de meeste hoogachting w.g. Th. Booy."

Echter, op pagina 2 van dezelfde krant wordt al melding gemaakt van beschadiging van het monument. De zuil is besmeurd met zwarte strepen en er zijn ook bronzen letters verdwenen. Kennelijk zijn ze met geweld uit de steen gerukt. Sporen wijzen er ook op dat er tegen de zuil is getrapt. Hoogstwaarschijnlijk is het het werk van vernielzuchtige jongelui. Immers, de baldadigheid van de jeugd neemt steeds ernstiger vormen aan. De verontwaardiging over dit staaltje vandalisme is groot en de politie stelt een uitgebreid onderzoek in. Er is niets nieuws onder de zon.

Op 18 maart 1955 neemt de gemeenteraad andermaal een besluit met betrekking tot de herdenking van de watersnoodramp. Deze keer gaat er ƒ 1000,- naar het restauratiefonds van de Geertekerk. De opbrengst van de collecte na de herdenkingsbijeenkomst, ƒ 256,67, is voor hetzelfde fonds bestemd.

Betonrot
Tien jaar later, in 1965, moet het monument al weer gerestaureerd worden. Er zijn zo veel letters verdwenen dat de tekst niet meer leesbaar is. Er wordt een natuurstenen plaat aangebracht, waarop de letters met boutjes zijn bevestigd. Burgemeester en wethouders zijn content met de ingreep: "De gedenkzuil heeft hiermede haar waardigheid herkregen en zal deze kunnen blijven behouden", aldus het college.
Nu, in 2005, is het gedenkteken onherstelbaar aangetast door betonrot. Er komt een nieuw monument.

BRONNEN
Gemeentearchief Veenendaal (diverse archieven en collecties)
Collectie Paul Hageman
Collectie Ineke van Schuppen

Het watersnoodmonument dat van 1955 tot 2005 in het plantsoen aan de Stationssingel heeft gestaan. *(Foto: Annemieke Broek, Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Oud Veenendaal

April 2005

• 20e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE
Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok

BESTUUR
Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:
Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:
D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:
Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 3,40.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

38 Om te beginnen
De redactie
39 Een brief uit oorlogstijd
J.H. Kets
48 Einde van een schuurkerk
G.A. van Beek
50 Bijzonder belicht
H. Henzen
54 Ruilverkaveling en watersnood
G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
58 Honderdjarigen in Veenendaal
W.C. van Elst
62 Uitgelezen
G.C. Groenleer
64 Jaarverslag 2004
W. Brands
66 Financieel verslag 2004
R. Ottens
68 Het laatste woord
Het bestuur

Om te beginnen

De Boekenweek, de dood van Lou de Jong, de herdenking van de watersnoodramp, de onthulling van het monument: er was veel aandacht voor vaderlandse en lokale geschiedenis de laatste tijd. Al die aandacht is goed. Hoe meer mensen weet hebben van hun verleden, hoe beter. Het Veense verleden is leerzaam, leuk en nog lang niet voltooid. We kunnen nog jaren vooruit.

DOOR DE REDACTIE

Op diverse plaatsen kijken we in dit nummer terug op de herdenking en de onthulling. We noteren hier enkele correcties. Het watersnoodnummer van januari maakt melding van de notabele hulpverleners mr J.J. Nahuyt en mr T.C.F.N. Nahuyt uit Utrecht. In werkelijkheid heetten de heren Nahuy*s*. Verder stond op het oude monument niet 5 maart 1955, maar 5 maart 1*8*55. En Gerrit van Wijk voer met *acht* kinderen over de Kerkewijk en zijn vrouw is *niet* verdronken. Met dank aan de attente lezers Bram Budding en Nico van Manen.

De onthulling van het watersnoodmonument, 11 maart 2005.
(Foto: Hermien Will, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Weer hebben we iets te herdenken. In mei is het zestig jaar geleden dat Nederland bevrijd werd. We geven de brief door die de Veenendaalse huisarts Jan Kets in april en mei 1945 schreef aan zijn zwager en schoonzus Jan en Miny de Ruiter. Een indrukwekkend egodocument dat duidelijk maakt hoe zwaar Veenendaal het aan het eind van de oorlog nog te verduren had.

Bekende bijdragen belichten foto's, boeken en lezingen en ook de jaarverslagen zijn opgenomen. Nieuw is de rubriek *Honderdjarigen in Veenendaal*, verzorgd door Wim van Elst. In de eerste aflevering vertelt hij geanimeerd en gedetailleerd over het leven van Matthijs Diepeveen. "De oude baas" werd honderdtwee.

Na vier jaar zet Johan Slok er een punt achter. Jammer. Johan, bedankt voor je redactionele én amicale inbreng. De samenwerking was perfect! Uiteraard blijft Johan behouden voor de Veense historie. Op 7 april verzorgt hij, met Hennie Henzen en dia's, de lezing in De Meent. Komt dat zien en horen! Als opvolger van Johan verwelkomen we hartelijk neef Cor Slok. All in the family.

Heeft u een bijdrage voor het blad? Bel met Ineke van Schuppen (0318 511066), Cor Slok (0318 513062) of Gert Groenleer (0318 538203/ 0318 518204). Een vriendelijke groet.

Een brief uit oorlogstijd

Het huisartsengeslacht Kets is al meer dan een eeuw nauw verbonden met de Veense samenleving. Op 15 mei 1896 begon dokter J.G. Kets een huisartsenpraktijk in Renswoude. Op 1 juni 1901 verhuisde hij naar Veenendaal, waar in 1927 zoon Jan de praktijk voortzette. Diens zoon Hans nam in 1971 het stokje van zijn vader over en op dit moment is ook de vierde generatie, achterkleindochter Wendy, actief in de huisartsenpraktijk. Jan Kets deed in de laatste oorlogsdagen in een brief aan zijn zwager en schoonzuster, Jan en Miny de Ruiter, boeiend en ontroerend verslag van de onzekere situatie waarin Veenendaal toen verkeerde. Na het overlijden van Miny de Ruiter kwam het verslag in handen van Hans Kets, die het ter beschikking stelde van de Historische Vereniging. Graag maken wij u deelgenoot van de belevenissen van een huisarts aan het eind van de oorlog.

DOOR JAN KETS

Veenendaal, 29-4-1945

Beste Jan[1], Miny en kinderen,

Van de gelegenheid die we hebben, op deze rustige zondag, wil ik gebruik maken om jullie het één en ander te vertellen, hoe we het hier de laatste veertien dagen gehad hebben.

Zondag 15-4-45 was alles hier nog bij het oude. Nadat we 's morgens onder het gehoor van den Heer Schneiders geweest waren en als naar gewoonte koffie hadden gedronken op "Linquenda"[2], was daar collega Kan uit Bennekom op bezoek, die geëvacueerd is in Ede. Hij vertelde, dat het in Ede onrustig begon te worden. Er waren granaten ingeslagen, o.a. in de Acacialaan. Wij merkten echter dien dag niets geen bijzonders.

Maandag 16-4-45 ging hier het gerucht, dat Ede het huis niet meer mocht verlaten. Ik heb hier dien dag nog rustig visites gereden, wel echter onder eenige spanning. 's Middags werden Geert[3] en Janny uit hun huis gezet om plaats te maken voor vier officieren. Later bleek het, dat het twee officieren van de O.T. waren met hun aanhang. Zij hebben allen hun intrek genomen bij ons. Janny, Geert en de kinderen allen op de balkonkamer, Mevr. Klinkenberg op Hansjes kamer en Hansje bij ons.

Dinsdag 17-4-45 kwam om zes uur het bericht per politie, dat iedereen in huis moest blijven. Uitzondering werd gemaakt voor de artsen enz. Van 10-11 uur was vrij voor noodzakelijke zaken. Ik heb dien dag nog enkele visites gereden. Volgens berichten zou Ede vrij zijn. Ook zouden de Engelschen aan de Kade liggen. Er zouden tanks zijn. Jan Landweer[4] heeft een partus gedaan op de Buurtsteeg, waarbij hij de laatste Duitsche post moest passeeren en in een gebied kwam, waar ze even van te voren met handgranaten gegooid hadden. Er passeerden den geheele dag veel troepen.

1 Oudste broer van Tyrn de Ruiter, echtgenote van Jan Kets
2 Huize "Linquenda" werd na het overlijden van ds Jongebreur gekocht door de vader van de schrijver
3 Broer van Jan Kets, tandarts in Veenendaal
4 Was huisarts te Wageningen, geëvacueerd naar Veenendaal, getrouwd met de jongste zuster van Jan Kets

Het gezin van dokter J.G. Kets, ca. 1920. Jan staat links. *(Collectie Hans Kets, Veenendaal.)*

De meesten trokken in de richting Elst. Zelfs midden op de dag trokken de colonnes weg. Het was zeer onrustig op straat.

Woensdag 18-4-45 kwam het bericht 's morgens om zes uur, dat ook de artsen niet meer uit mogen. Niemand mag zich zonder militair geleide op straat begeven. Dit bevel is officieel nooit ingetrokken, maar langzamerhand hebben wij toch, gewapend met een band "Gemeentelijke Geneeskundige Dienst", weer bewegingsvrijheid gekregen of genomen. Van twee tot drie was de straat vrij en holde ieder uit, om water te halen, brood te halen en het noodzakelijkste te verrichten. Ook was men dan belust op berichten, die sporadisch doorkwamen. Wel veel geruchten. Amersfoort omsingeld. 20 Km van Amsterdam enz. Later bleek dit alles dan weer niets te zijn.
Donderdag 19-4-45. In de afgeloopen nacht kwam er plotseling een heftig artillerievuur, zoodat we allen in de kelder gekropen zijn, van half 2 tot half 4. Geert en Janny bleven toen met de kinderen in de kelder slapen, terwijl de rest nog weer rustig de bedden opzocht, niet bewust van het feit, dat dit voorlopig de laatste nacht op bed zou zijn. Van half 11 tot half 12 was de straat vrij. Even voordien was de Ortscommandant zelf komen vertellen, dat Geerts huis vrij gegeven was en dat hij aangeraden werd het zoo spoedig mogelijk te betrekken. In het vrije uur is toen de geheele familie hals over kop overgehuisd. Wij waren blij weer rust te hebben, al hadden wij met de familie heel gezellige dagen gehad. 's Middags om ongeveer 3 uur kwam de eerste beschieting van 't Veen. Een salvo werd afgegeven, dat neer kwam op de omgeving Emmalaan, Nieuweweg, Vendel, Julianastraat. Terwijl ik daar heen was om hulp te verleenen, barstte het vuur weer los en kwam nu neer op de Kerkewijk, vanaf Joop v.d. Bosch tot en met Marianne, en de Sandbrinkstraat en Kastanjestraat. Er zijn hierbij 9 dooden te betreuren, en ongeveer evenveel zwaar gewonden. Deze beschieting is voor ons het sein om slaapgelegenheid in de kelder in orde te maken.

's Avonds om negen uur stonden Pa, Ma, Jan, Henriët[5] en de kinderen plotseling voor onze deur. Ze hadden van de Ortscommandant de waarschuwing gehad het huis te verlaten. Ze zaten in de kelder, maar de Vaartbrug was zwaar geladen, o.a. met drie bommen en de noodige springstof en kon ieder oogenblik in de lucht vliegen. We hadden het huis dus weer vol. Nu op het oogenblik weten we niet beter of het hoort zoo. De eerste nacht hebben er toen elf in de kelder geslapen. De dienstbode Jo in de wachtkamer, Greetje, Arnold, Jan en ik in de spreekkamer. Pa en Ma in de kelder ging echter niet, zoodat we daarvoor toen twee bedden in de spreekkamer geplaatst hebben, waar ze nu nog slapen. Toen Jo niet weer terugkwam, hebben Greetje en Mevr. Loyen in de wachtkamer geslapen en Arnold, Jan en ik in de voorkamer. Nu, de laatste nachten, zijn Mevr. Loyen, Greetje en ik ook naar de kelder verhuisd en Jan en Arnold naar de wachtkamer. De dagen verliepen verder zonder bijzonders. De geheele huishouden was druk met de huiselijke bezigheden. Visites maken deed ik alleen in spoedgevallen. Wel moesten we bv. iedere dag zorgen voor brandhout. Verder water halen, kachelstoken, helpen bij het vaat afdrogen enz. enz.

Jan Kets, 1925. *(Collectie Hans Kets, Veenendaal.)*

Vrijdag 20-4-45. 's Morgens vroeg zijn Henriët en Jan onder politiegeleide naar "Linquenda" geweest om het allernoodigste eten te halen. Even later om ongeveer negen uur heeft "Linquenda" bij een korte aanval twee voltreffers gehad. Eén in het dak aan de voorzijde en één in de Noordhoek van de logeerkamer. Bovenverdieping vrij veel ravage. Ook Joop van de Bosch voltreffer op de keuken, waarbij J. Koch in de kelder door een scherf in de rug geraakt werd. Niet ernstig. Joop nu naar Spruyt in de kelder. Het is daar ook een heel gezin. Verder nog een granaat op de Fluitersstraat. De geschiedenis meldt verder, dat we dien dag erwtensoep gegeten hebben. Jan Landweer zou zeggen: "Ik ruik de gevolgen". Af en toe hooren we nu schieten met mitrailleurs. Ook meende ik dat ik, toen ik op het Panhuis was, tanks hoorde. Deze dag kreeg ik bezoek van de Truppenartz, die mij vroeg of de medici geen praktijk deden, waarop ik hem antwoordde, dat dit officieel verboden was. Ik zei dat we in noodgevallen wel uit gingen. Ik had bv. dien nacht nog een partus gehad op een bovenkamer in de Patrimoniumlaan. Het was toen echter gelukkig erg stil.

Zaterdag 21-4-45. De nacht verliep rustig. Toen ik tusschen elf en één in het vrije uur en even daarna visites reed, viel een granaat op het Boerscheland, terwijl ik daar vrij dicht bij was. Ik was blij weer thuis te zijn. 's Avonds zagen we felle branden aan het Benedeneind. Omdat er tegelijkertijd ook granaten ontploften aan die kant, wat we van het balkon duidelijk zagen, meenden we dat de boel in brand geschoten was. Het blijkt nu echter, dat de Duitschers daar 20-4-45 een groot gedeelte in brand gestoken hebben, want ook later heeft het er nog weer gebrand. Omdat alle bruggetjes opgeblazen zijn, is er weinig communicatie. Men zegt echter, dat vanaf E. Heemsbergen tot aan de Meentweg naar Wageningen alle boerderijen behalve dien van G. Hardeman verbrand zijn.

Zondag 22-4-45. 's Nachts veel geschiet. 's Morgens vroeg kwamen twee SS'ers om mijn schrijfmachine.

5 Jan en Henriët Landweer uit Wageningen (zie 4)

Dokter Jan Kets bij het Rode Kruis, ca. 1935. Hij staat links van het midden, met zijn rug naar de fotograaf. *(Collectie Hans Kets, Veenendaal.)*

Tym heeft ze echter afgepoeierd, zoodat ik hem nu nog gebruiken kan. Toen we tusschen 11 en 12 op "Linquenda" kwamen, bleek de geheele kelder leeggeplunderd te zijn. Alle levensmiddelen zijn er uit verdwenen. De rest hadden ze met rust gelaten. We hebben toen zelf wat er nog over was aan levensmiddelen weggehaald. Ook zijn we nu in de vrije uren veel bezig geweest, om te redden wat nog te redden valt. Maar met een karretje en af en toe een handkar valt dat niet mee. 's Avonds om tien uur, toen Pa en Ma al te bed lagen en wij nog wat gezellig zaten te schemeren, stak Jan Landweer een pijp aan, juist op het moment, dat een SS-officier passeerde. Deze werd woest, draaide zich om, lichtte naar binnen, kwam toen aan de bel en stormde, toen ik hem opendeed, naar binnen en ging tekeer. Waarom er niet verduisterd was? We moesten naar de kelder of naar bed en wanneer hij nog weer iets licht zag, zou hij "herein knallen".

Maandag 23-4-45. 11-12 vrij. Weer hout gezaagd enz. Ende dispereert niet.

Dinsdag 24-4-45. Schieten op de Grebbe en Rhenen. De toren van Rhenen blijkt verdwenen te zijn. Juist in het vrije uur een aanval met granaatvuur op de Savornin Lohmanstraat en omgeving. Doordat alle menschen buiten waren, dien dag 8 dooden en veel gewonden. In Kamp Dijkstraat de zuster van Jo (onze gedienstige) gedood en haar moeder gewond. Van de Ortscommandant kregen we toestemming om het ameublement van Jan en Henriët dat op de villa naast de Frisia stond en dat de O.T. uit Wageningen meegenomen had, weer op te halen. Met de handkar van Tante Dien hebben we dat zaakje 's middags opgeknapt. Even later gapte de SS onze evacuatiekar, die in de zijgang stond en ruilde deze voor een oude kruiwagen. Jan Landweer heeft hem met behulp van de Ortscommandant echter gered, nadat hij er als een kwajongen achteraan geloopen had tot over het spoor.

Woensdag 25-4-45. 's Nachts passeeren tien tot twaalf Duitsche tanks. Deze zijn naar Imminkhuizen geweest en hebben daar een aanval gedaan op Renswoude. Renswoude is echter niet bereikt. Men

zegt, dat die Engelsch was en gebleven is. Op de voormiddag zijn ze weer teruggekomen. In het dorp zijn ze echter door granaatvuur achtervolgd. Getroffen zijn ze niet, maar wel heeft dit in het dorp veel verwoesting gebracht. Ook waren hierbij weer dooden en gewonden te betreuren. Gortstraat, Zandstraat en Panhuis was de getroffen buurt. Ook op de Nieuweweg (huis van Van Ginkel en School) voltreffers. Over het algemeen wordt het veel rustiger. De Engelschen staan nog steeds aan de Kade. Verkeer met de Kade, dat de eerste dagen nog steeds mogelijk was, is nu geheel verboden.

Donderdag 26-4-45. We mogen nu twee maal per dag "luchten", nl. van acht tot negen en van vijf tot zes. Om half zeven kwam een Engelsche tank de Vijgendam op en deed een aanval op de Julianatoren, waar een uitkijkpost was. De toren is precies middoor de klok geraakt. Ook ontstond brand in de Zandstraat 85, waar op een blok lage huisjes vijf treffers kwamen. Geen dooden of gewonden.

Vrijdag 27-4-45. Rustige dag. Geen schot gehoord. Ieder vrij uur naar "Linquenda". Verder de gewone huishoudelijke bezigheden. We hebben sinds Maandag een nieuwe gedienstige getroffen, die bij Kees Bos geëvacueerd is en ons nu komt helpen. Zij gaat dan 's avonds achterom naar huis. Dat vergemakkelijkt het werk van de vrouwen veel. Van acht tot zes komt de werkster van Henriët.

Zaterdag 28-4-45. Weer rust. Ik heb daardoor wat meer visites kunnen maken. De menschen maken het me echter niet moeilijk. Er komen heel weinig boodschappen. Een enkel oogenblik hoorden we vanavond de mitrailleurs, maar voor de rest merk je niet dat we hier op slechts enkele KM's van het front zitten. We begrijpen van de situatie niets. Vanaf het Benedeneind zijn nu de Engelsche soldaten steeds op de Kade te zien. De lucht hangt vol met geruchten. Wat zou er van waar zijn???

Zondag 29-4-45. Buurtsteeg is geëvacueerd. Verder rust!!! Nieuwe geruchten. De SS verwondert zich

Links "Linquenda", de woning van Jan Kets' ouders aan de Kerkewijk, ca. 1935. *(Collectie Ineke van Schuppen, Veenendaal.)*

Dokter Jan Kets met zijn eerste vrouw Tym de Ruiter, ca. 1950. *(Collectie Hans Kets, Veenendaal.)*

over een dergelijke rust op zo korte afstand van de frontlinie.

Zondag 6 Mei 1945. Weer zijn we een week verder en weer zitten we in huis. Vandaag alleen vrij van 8 tot 10 en 16 tot 18 uur. Maar weer ter zake:

Zondag 29-4-45 verliep verder zonder emoties.

Maandag 30-4-45. De verjaardag van de Prinses en van zwager Herman verliep ook weer in de zelfde rust. Men prevelt van wapenstilstand en een feit is, dat we geen schot hooren. 's Middags, terwijl ik visites reed op de Kerkewijk werd ik plotseling gesommeerd te stoppen en werd me medegedeeld, dat ik zou worden opgebracht, hetgeen ook geschiedde. Op hetzelfde moment passeerden Beer Hardeveld, Waghto onder geleide van de agent Eikelboom, nog een agent en zuster Kloet. Het heele gezelschap werd naar de Savornin Lohmanstraat gebracht en daar "gevangen gezet" in een schuurtje. Reden zou zijn het doorsnijden van telefoonlijnen. In het schuurtje bevonden zich reeds een andere agent en twee door hem begeleide burgers. We hebben daar toen ongeveer een half uur gezeten, of liever gestaan, en zijn toen weer vrij gelaten. Het was tussen vijf en zes een drukke receptie bij Hamp op de fabriek. Allen hadden gehoopt dat het een dubbele feestdag zou zijn.

Dinsdag 1-5-45. De geheele dag rust. De geruchten van het naderende einde worden steeds vaster. Allen zijn tenminste in feeststemming. Voor het eerst is Pa 's avonds van de partij bij het bridgen en het schijnt hem goed te bevallen. Mede doordat de kelder niet droog meer is, door het steeds hooger opkomende water door de vele regen der laatste dagen, besluiten we weer boven te gaan slapen. Wij deelen met Henriët en Jan het bed op onze slaapkamer. We maffen als ossen.
Woensdag 2-5-45 bracht het bericht van de dood van Hitler. Verder is het weer afwachten. Ook Pa en Ma slapen nu weer boven. Oorlogshandelingen merken we niets meer van.

Donderdag 3-5-45. De SS aan de Bergweg is plotseling weggetrokken. Ook de Kampcommandant en de Ortscommandant gaan weg en worden vervangen door Hollandsche S.S. Verder rust.

Vrijdag 4-5-45. Geert krijgt toestemming om met 2 handkarren, met Jan Landweer, Arnold Loyen en Gert Stuivenberg te gaan, om zijn instrumentarium weer terug te halen. Er blijkt op Remmerstein echter niets meer van te vinden te zijn. Onze vrije uren worden uitgebreid en wel van 8 tot 9.30 en 16-18.30 uur. 's Avonds komt het radiobericht van de capitulatie. Het brengt ons in feeststemming en we nemen er eentje op. Henriët haalt direct Jan, Ab en Rudi uit hun bed (die al heerlijk sliepen) en zou bijna mijn goede stemming bederven.

Zaterdag 5-5-45. De dag begint in prachtstemming. Jan Landweer is naar Soest geweest en is om goed 8 uur al weer terug. Hij is opgewonden. Hoe verder we de dag op komen, hoe meer echter de stemming daalt. Wel hebben we bewegingsvrijheid van 6-19 uur, maar al spoedig blijkt dat de SS het hier nog niet opgeeft. Men zegt dat er onderhandelingen gaande zijn en dat om 17 uur het ultimatum afloopt. Inderdaad worden de bewoners van de Geldersche Laan gesommeerd na 17 uur niet meer in hun tuinen te komen. De verjaardagvisite bij Joop van den Bosch is in D.mineur. 's Avonds zien we zwaar gewapende patrouilles dienst doen. Jan Landweer, die uit was, wordt aangehouden door de SS, die beweerde niet meer te vechten tegen de Engelschen, maar alleen tegen de partisanen. Geert naar Leersum achter zijn instrumenten aan. Ze blijken juist overgebracht naar Valkenheide. In Leersum onrust. Er zouden één of meerdere SS'ers zijn doodgeschoten en als represaille burgers. De eerste auto's met voedsel arriveeren, o.a. biscuit en melk.

Zondag 6-5-45 begint somber. Weer in huis. Weer geruchten van naderend einde. De lading uit de Vaartbrug wordt verwijderd. Verder echter tot op dit moment (15 uur) hetzelfde beeld. Rust op straat, enkele nog steeds gewapende militairen en af en toe een patrouille. Geert is weer achter zijn installatie aan, nu met een bewijs van de burgemeester, dat hij nooit betaling heeft ontvangen. Hoe lang nog???
We hebben bewegingsvrijheid van 8-10 en 16-18 uur. 's Middags korte dienst in alle kerken. Tym en ik onder het gehoor van Ds. van Wijngaarden. Voor het eerst sinds 2 jaar heeft Ds. van Enk zelf weer gepreekt. Even na zes uur is de Vaartbrug, die nog

De Hoofdstraat, 1963. Dokter Jan Kets woonde in het derde huis van rechts. *(Collectie Ineke van Schuppen, Veenendaal.)*

geladen bleek en waar ze alleen de twee bommen die er op lagen uitgehaald hadden, in de lucht gevlogen. Twee SS'ers dood. Eén was tot moes. Geert en Iman komen even later thuis uit Maarsbergen. Het was weer mis. Het staat er wel, maar ze willen het niet afgeven. Geert aan de haal voor de SS'er, die hem waarschijnlijk heeft willen afdrogen.

Maandag 7-5-45. We mogen van 6-19 uur op straat. Alles is in afwachting. Opeens om ongeveer twee uur een uitroep: "Ze komen er aan De Klomp aan". Dit was het sein voor groote vreugde. Direct was de geheele straat vol vlaggen. De vreugde was echter van korten duur. Even later kwam de SS weer aan en werd alles van de straat gejaagd. Het blijkt, dat er een schietpartij op de Buurtsteeg is geweest, tusschen de SS en illegalen uit Ede. Meerdere dooden aan beide kanten. Resultaat, dat we weer in huis zaten. Niemand durft zich op straat te begeven. Er wordt dan onmiddellijk geschoten. De meisjes en de assistente gaan eindelijk gewapend met witte doeken naar huis. Dat viel echter nog niet mee. "Linquenda" blijkt door het opblazen van de brug nog weer een flinke duw meegekregen te hebben. Ruiten stuk en weer een gat in het dak. Ook Repos Ailleurs en Epskamp goed gehavend. De brug is totaal weg. De vlaggen in de Hoofdstraat blijven wapperen. Weer een dag nader tot de bevrijding.

Dokter Jan Kets, ca. 1965. *(Collectie Hans Kets, Veenendaal.)*

8-5-45. Mijn stemming is gedaald. De gewapende SS loopt nog steeds overal rond. Op de Molenstraat en bij de Geerbrug, die weer gerestaureerd is, staan machinegeweren opgesteld. Vrij van 8-12 en van 15.30-17 uur. 's Morgens verschijnen enkele Engelsche auto's op het Gemeentehuis. Bij het zien hiervan is de heele straat in feeststemming. Officieel gebeurt er echter niets en we zagen weer trouw hout. Ook na 17 uur blijven vooral in de buitenwijken steeds groepjes menschen staan praten. Ongeveer half negen komen plotseling drie SS'ers door de straat, die lustig met hun geweren alle kant uitknallen. Direct de straat schoon. Bij slager Jan van Doorn blijkt er één naar binnen geschoten te hebben, door de spiegelruit heen. Even later een schieten met een mitrailleur.

"Ondergrondschen?" Neen, het blijken twee Engelsche pantserwagens te zijn. De SS vlucht eerst in een portiek en neemt daarna de beenen richting Markt. Op de Markt worden ze ingehaald en aangewezen door de burgers, die direct in groote getale er om heen staan. Het publiek is woest. Jan van Doorn was niet te houden. Ze worden ontwapend en

gesommeerd op de pantserwagens te klimmen, waarbij ze geholpen worden door het trappende publiek. Onder groote vreugde worden ze meegenomen. Geen schot werd later meer gehoord.

Woensdag 9-5-45. Het heele dorp is feestelijk versierd in afwachting van de komst van de Tommys. Af en toe rijdt een Engelsche legerauto door het dorp. Een aanvankelijk gegeven bevel om in huis te blijven, wordt geleidelijk ingetrokken. Verschillende heeren verschijnen met Oranje armbanden. Alles wacht. Bij "La Montagne" staat een zoeklicht, dat gisteravond de Kerkewijk en de Hoofdstraat helder bescheen.

Zondag 13-5-45. Eindelijk dan na lang lang wachten arriveerden om ongeveer[6] ... onder daverende hoera's de langverwachte Tommys. Het bleken enkele vechtwagens te zijn en vier middelzware tanks. Ze bleven voor het Gemeentehuis staan. Na eenige speeches o.a. van de nieuwe burgemeester (J.H. van Schuppen) werd de vlag op het Gemeentehuis geheeschen. Dit was het sein voor het begin van de officieele bevrijding. De tanks zijn doorgereden naar de Markt en hebben daar gestaan tot Zaterdagmorgen. Toen is heel de zaak weer vertrokken, op enkelen na. De dag werd verder gevuld met het ophalen van de N.S.B.'ers. De manier waarop dit geschiedt, heeft op ons in het algemeen geen beste indruk gemaakt.[7] 's Avonds hossen en zingen op de Markt. Het beroerde van het geval vond ik dat Veenendaal Zuid nog volop bezet was door de Moffen. Daar werd ook nog geschoten. Gevolg was dat later de bruggen afgezet werden en ook nu nog een scherpe grens gemaakt is, zoodat communicatie met Zuid slechts aan zeer enkelen wordt toegestaan. Dit schijnt thans de demarkatielijn te zijn van het wel en niet gezuiverde gebied. De meeste Moffen zijn donderdag ontwapend, en weggevoerd. In Elst schijnt een groot kamp te zijn.
Donderdag 10 mei 1945 was onze officieele bevrijdingsdag. Voor het eerst mochten we weer vrij den geheelen dag en nacht op straat. 's Morgens was er kerkdienst in alle kerken. Wij waren onder het gehoor van den Heer Tom Schneiders, die een dienst hield op het plein voor de gehavende Julianakerk. Het was zeer indrukwekkend. Daarna officieele samenkomst op de Markt. De oude muziekkorpsen waren weer op de been en deden met het pijperskorps hun best. De marechaussee, voorzoover nog aanwezig, in groot tenue te paard. Burgemeester Van Schuppen hield, staande op een vechtwagen, een speech. Daarna de Engelsche commandant, de majoor Lockett (vertaald door Beb van Leeuwen), toen o.a. George van de K.P. en tot slot Brouwer, die o.a. de gevallenen herdacht. Daarna werden het portret van Hitler en de N.S.B.-vlaggen verbrand. Deze feesten lagen me beter, als die van de vorige dag. De dag verliep verder rustig. Tot laat in de nacht was het echter zingen en hossen op de straat. Wij waren laat op den avond bij Beb en Ren[8], waar het feest was in gezelschap van een paar Canadeezen. Nog steeds wapperen de vlaggen en verkeert men in feeststemming. Ik denk echter dat zoo zachtjes aan morgen de boel weer gaat draaien. Vanmiddag waren we even aan De Klomp. Dat is leelijk gehavend. Solzbruggen verbrand, van de Meene verbrand. Joch en Marius en de Waard zwaar beschadigd. Overigens geen slachtoffers.

En hierbij besluit ik dit epistel, waarin ik getracht heb jullie te laten meeleven met onze belevenissen in deze oorlogsdagen. Ik hoop dat we jullie spoedig in goede gezondheid mogen weer zien. Heel veel groeten van ons allen.

Jan

6 Het tijdstip wordt in het manuscript helaas niet vermeld
7 Hier worden namen vermeld die om privacyredenen niet opgenomen zijn
8 van Leeuwen

Einde van een schuurkerk

In 1711 werd in Londen de St. Paul's Cathedral feestelijk in gebruik genomen. Met deze ingebruikname was de schade die in 1666 in Londen de grote brand had aangericht, vrijwel geheel hersteld. In onze directe omgeving werd in datzelfde jaar ook een kerk in gebruik genomen. Dank zij de welwillendheid (eeuwigdurende erfpacht tegen 14 Carolusguldens per jaar) van Frederik Adriaan van Reede, vrijheer van Renswoude, kwam aan de Nieuweweg-noord op het grondgebied van de gemeente Renswoude het houten gebouwtje tot stand. Later werd er een pastorie bijgebouwd.

DOOR GERT VAN BEEK

In de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden was het uitoefenen van de roomskatholieke godsdienst verboden. Daarom werden er in het geheim erediensten gehouden in gebouwen of lokaliteiten die er aan de buitenkant niet als kerk uitzagen. In de stedelijke gebieden werden het schuilkerken genoemd en op het platteland schuurkerken. Het gebouw aan de Nieuweweg-noord zag er uit als een schuur, maar het interieur liet zien dat het een ander doel diende. Volgens de inventarislijst uit 1856 stond er een houten altaar met een tabernakel en enkele kandelaars. Aan weerszijden stonden beeldjes van Maria en Jozef, waarvoor twee koperen kandelaartjes bevestigd waren. Er was een communiebank, een 'preekstoel', een orgel met vier stemmen en een doopvont. Aan de muren waren veertien platen bevestigd die de kruisweg voorstelden. Er waren drie rijen banken: aan de zijkanten de oude en in het midden een rij nieuwe. Een koperen kroonlamp met kaarsen zorgde voor de verlichting. De ramen konden aan de buitenkant gesloten worden met houten luiken die aan de binnenzijde door een ijzeren bout werden vastgezet. Patrones van de schuurkerk was de heilige Cunera.

De schuilkerk op het Amsterdamse Begijnhof leek vóór de verbouwing van 1793 op een gewoon huis. *(E. de Jongh en Th. van Tijn (red.), 58 miljoen Nederlanders en hun Kerken, 1979.)*

Tijdens de watervloed van 1855 stond het kerkje gedurende zes weken negen voet (2.70 meter) onder water. Daardoor werden de toch al bouwvallige muren ernstig aangetast. Pastoor Henricus Meurs moest voor de diensten uitwijken naar een zolder van een huis op de Markt te Veenendaal. Toen het water geweken was, constateerde kerkmeester Lambertus Welkzijn dat kerk en pastorie niet meer bruikbaar waren. Burgemeester Immink van Renswoude verzocht Gedeputeerde Staten van Utrecht in 1856 dan ook om een bijdrage voor het herstel. Omdat de bijdrage onvoldoende was, verzochten pastoor Meurs en Fredericus van Kessel om toestemming tot het sluiten van een lening van

Pastoor Henricus Meurs. *(S. Laansma, Geschiedenis van de Sint Willibrordusparochie te Renswoude-Veenendaal, 1996.)*

Pastoor Wittebol. *(S. Laansma, Geschiedenis van de Sint Willibrordusparochie te Renswoude-Veenendaal, 1996.)*

ƒ 5.000,-. Drie jaar lang collecteerde pastoor Meurs in het aartsbisdom tot uiteindelijk een bedrag van ƒ 14.713,84 was ingezameld. Ook werd nog ƒ 2.000,- geleend van mevrouw Rensdorp te Weurt bij Nijmegen en ƒ 500,- van de heer Otterbein te Rijsenburg.
De opvolger van pastoor Meurs, pastoor Wittebol, leende in 1859 nog eens ƒ 2.000,-. Later bleek dat de armlastige kerk rente en aflossing niet kon betalen.

De kerk die uiteindelijk in de plaats kwam van de St. Cunera(schuur)kerk, werd onder patronage gesteld van de heilige Willibrordus. Rooms-katholiek Renswoude en Veenendaal kerkten er van 1858 tot 1934.

De Willibrorduskerk aan de Nieuweweg-noord, ca. 1930. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Bijzonder belicht

Ook in dit nummer plaatsen we weer enkele foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging. Weet u waar de foto's zijn genomen of wie erop staan? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203) of 's avonds (0318 518204) of met Cor Slok 's avonds (0318 513062).

DOOR HENNIE HENZEN

Op de foto's uit het septembernummer van 2004 hebben we verscheidene reacties gekregen.
Dank zij Hetty Anbeek-van Beek, die de reactie van haar schoonzus Corrie van de Meent-Anbeek doorgaf, en Wim van Elst en Jaap Schilperoort vullen we aardig wat namen in van de klassenfoto onderaan pagina 77. Op de achterste rij staan van links naar rechts: Henk Dorgelo, Henk van Nieuwamerongen, Hans van de Wetering, Jan Uitenbogaard, Jaap Septer, onbekend, Rinus Demoet, bovenmeester A.C. Schilperoort en onbekend. Op de tweede rij van boven van links naar rechts: Ali Slok, Rikie Zwijnenburg, Corrie Anbeek, Tonnie Dorland, Letta Kleijer, juffrouw Boers, Alie van Doorn, Henny ?, Janny Bor, drie onbekenden en Cobie Septer. Derde rij van boven van links naar rechts: Joop Willemsen, Jan Molenbeek, Kees Bruis, Wim Gerritsen, Cor van de Weerd, Joke Welgraven, onbekend, Janny Bos, onbekend en Diny van Veldhuizen. Onderste rij van links naar rechts: drie onbekenden, Peter Blom, onbekend, Anton Demoed, Gert van Wakeren en onbekend.
Wim van Elst vult nog aan: "Mijn schoonzus Ali Slok staat op de foto. Zij is in 1941 geboren en dus kan de foto niet van 1943 zijn. Ik denk dat de foto omstreeks 1948 of 1949 is gemaakt."

Andere kijk

De foto bovenaan pagina 78 leverde twee verschillende reacties op. Herman Anbeek herkent in het gebouw achter de verklede mannen de Dr. Heksterschool. G. van Veldhuizen laat via Wim van Elst weten dat het gebouwen zijn die aan de Prins Bernhardlaan staan. Uitgebreid worden de panden beschreven. Van rechts naar links: het pad naar kolenboer Van Voskuilen, voorbij de boom het winkelpand van Achterberg (textiel) met daarnaast de sigarenzaak van Piet van Barneveld. Het gebouw met de twee schoorstenen: de kruidenierswinkel van Jan Oosterbeek, de groenten- en fruitwinkel van Van Manen en daarnaast bakker Van den Bosch. In het huis met het puntdak woonde aannemer Mans van Doorn en dan had je de kapperszaak van Teus van Hal op de hoek van de Eenvoudlaan. Voor het pad naar Van Voskuilen stond het bekende café van Letje van Schaik.

Nu is de situatie van rechts naar links: Muller Textielhuis, Curadomi, Reisburo Van Duijn, Bakkerij Van den Bosch, Computershop Veenendaal, J. van Doorn en Fotostudio Perry Zonneveld.

Maar wie heeft er gelijk: Herman Anbeek of Wim van Elst? Het antwoord is te vinden in het *Fotoboek Veenendaal* van Rik Valkenburg. Op pagina 44 bovenaan staat eenzelfde foto, maar dan zonder verklede mannen en met de volgende omschrijving: "In 1935 (jaartal oude kaart) was de ***Prins Bernhardlaan*** nog maar kort geheel van gedaante veranderd. De gracht was gedempt en men beschikte daardoor over een brede rijweg. Modern van opzet en berekend op het toenemende verkeer. Tenminste, dat dacht men. Wie wist dat na de oorlog met name het autoverkeer zó zou toenemen."

En passant meldt Herman Anbeek nog dat op de foto op pagina 70 rechtsonder zijn vader Dirk Jan Anbeek, met hoed en witte band om de arm, staat. Hij was bij het Rode Kruis en was in de oorlog betrokken bij de voedselvoorziening in gebouw Eltheto.

Meevallers

Van het Rode Kruis, afdeling Veenendaal, kreeg de HVOV een doorslag van het verslag van dokter Vergouwen, commandant van de transportcolonne Veenendaal, betreffende de werkzaamheden van 10 t/m 17 mei 1940.

Theo Versteeg schonk zijn privé-verzameling knipsels en een aantal oude kranten en foto's. Deze schenking omvat ook de helm van Matthijs Aalbertus Wesselo, dorpsveldwachter in Veenendaal en bijge-

naamd De rooie Kurf. Mevrouw Rentenaar-Heij uit Veenendaal bedacht ons met twee foto's van de Veenendaalsche Gymnastiekvereeniging Sparta, een lidmaatschapskaart van Sparta uit 1935 en een diploma uit 1934 van het Bergbad.

Wij zijn zeer erkentelijk voor deze giften. Ze zullen worden opgenomen in de collectie van ons toekomstig documentatiecentrum.

Nu al kunt u helpen met het 'plaatsen' van de foto's van mevrouw Rentenaar-Heij. Wie herkent de dames en heren? Ter gelegenheid waarvan is de foto genomen? En waar?

De tweede foto is genomen tijdens de opening van het Bergbad. Voor zover wij weten is de derde vrouw van rechts (naast de vrouw met de bril) mevrouw Wil Heij-van Ojik. Wie van u weet dat zeker en wie ziet misschien nog andere bekenden?

Ten slotte. Via het Gemeentearchief bereikte ons deze foto van mevrouw C.A. Zandvliet uit Leiden. Op het bord staat: "Ter herinnering aan de manoeuvres 1911 te Veenendaal bij N.G. van den Berg". De man rechtsboven, met de trekzak, is de vader van mevrouw Zandvliet. Waarschijnlijk zullen de andere militairen moeilijk te achterhalen zijn. Van N.G. van den Berg weten we iets meer. Hij heette voluit Nicolaas Gerardus, werd geboren op 13 januari 1881 en overleed op 13 maart 1921. Zijn vrouw was Maria Christina van Ginkel en vanaf 12 juli 1902 woonde hij op het adres Va 57 in Gelders Veenendaal. Wie helpt ons verder? Staat Nicolaas met vrouw en kinderen op de foto? Hoe heetten zijn kinderen? En waar in Gelders woonde de familie precies?

Ruilverkaveling en watersnood

Daar ons vorige nummer geheel gewijd was aan de watersnood van 1855, werd daarin het verslag van de lezing van de heer F.G. van Oort op de bijeenkomst van 22 september niet opgenomen. Daarom dit keer een combinatieverslag van twee lezingen. De lezing die de heer Van Oort op de septemberbijeenkomst hield, bleek achteraf raakvlakken te hebben met het onderwerp dat mevrouw M. Mijnssen-Dutilh op 27 januari behandelde, met name op het gebied van de waterhuishouding. Bij de heer Van Oort lag het zwaartepunt echter op de ruilverkaveling.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De Vallei dateert in haar huidige vorm uit de ijstijd. De bodem is ontstaan uit zuidwaarts gerichte ijsmassa's die aan de randen de stuwwallen van 't Gooi, de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe opwierpen.
De Gelderse Vallei valt qua landschap uiteen in drie delen:
1. Het noordelijk deel (Eemgebied) met veelal weidebouw en strokenpercelen, lintbebouwing en hallehuisboerderijen. Visueel is het een open landschap.
2. Het middendeel wordt landschappelijk aangeduid met beekdalen, sloten en beken, weidebouw met akkerbouw en intensieve veeteelt. Typerend is de gesloten aanblik.
3. Het zuiden wordt als open veenland beschouwd, in het bijzonder het Binnenveld.
Op de hellingen van de stuwwallen lagen de oudste nederzettingen. Hier woonden de boeren die met behulp van plaggen en schapenmest hun bouwlanden onderhielden. Hun vee en hooi waren gekoppeld aan de lage graslanden en hun schapen graasden op de hoger gelegen heide.
De geschiedenis van het gebied van 900 na Christus tot heden is in hoofdzaak die van de ontginning van de tussen de stuwwallen en de dekzandruggen gelegen broeklanden, natte heiden en hoge en lage venen.
De Vallei was een tamelijk geïsoleerd grensgebied. Utrecht was als middeleeuwse stad een vooruitgeschoven bolwerk van een beschaving die zich vooral in Vlaanderen, Brabant en langs de Rijn ontplooide. Van belang was ook de IJsselvallei met de Hanzesteden. Ook later, toen het westen steeds belangrijker werd, bleef de Vallei een gesloten gebied. De ligging in het grensgebied tussen

Ruilverkavelingscommissie met schatters en gravers, 1941. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Utrecht en Gelre leidde tot de stichting van vestingsteden, zoals Amersfoort en Rhenen in het Stichtse en Wageningen en Nijkerk in het Gelderse gedeelte.

Afwatering

De oppervlakte van het Valleigebied bedraagt ruim 900 km². De afwatering geschiedde in hoofdzaak via de Eem en de daarin vloeiende Barneveldse Beek en Lunterse Beek. Aan de zuidzijde werd de Vallei beschermd door de vijf kilometer lange Grebbedijk, lopend van de Wageningse hoogte tot de Grebbeberg. Omdat de Grebbedijk niet altijd voor zijn taak berekend was, ontstonden er herhaaldelijk dijkdoorbraken. In 1652 verleenden de Staten van Utrecht octrooi om de Slaperdijk aan te leggen en werd de Vallei in een noordelijk en een zuidelijk gebied verdeeld.

In 1888 werd de Nederlandsche Heidemaatschappij opgericht, die ten doel had woeste gronden om te zetten in bos. In 1924 kwam de eerste Wet op de Ruilverkaveling tot stand, maar pas in 1935 werd de Centrale Cultuurtechnische Commissie ingesteld die met nieuwe voorstellen voor de verkaveling kwam. Het gebied in de omgeving van Veenendaal en Ede bestond uit lange, smalle en onregelmatig verspreide percelen, waardoor een goede exploitatie niet mogelijk was en de welvaart weinig kans kreeg. Ede vond dat het initiatief moest uitgaan van het Veenraadschap 'De Geldersche en Stichtsche Veenen'. Veenendaal ging akkoord en hield voorlichtingsbijeenkomsten in Hotel De Korenbeurs. In eerste instantie werden de plannen opgeschort door de oorlogsdreiging, maar in juli 1940 schreef Ede aan Gedeputeerde Staten dat de rijd rijp was voor ruilverkaveling: tal van woningen, schuren en afrasteringen waren door de oorlog vernield. In augustus 1940 verzocht de Wageningse burgemeester om uitbreiding van het te verkavelen gebied. Toen de plannen definitief werden, moest er gestemd worden. In Veenendaal gebeurde dat in de Eierhal. Tweederde van de aanwezigen stemde voor, dus werden de voorstellen aangenomen. In Hotel De Roskam werd een Plaatselijke Commissie van vijf leden geïnstalleerd. Voorzitter was notaris Sluis uit Wageningen. De taak van de commissie was na te gaan welke personen welke rechten hadden binnen het blok. Als uitgangspunt nam men de kadastrale registratie. Via advertenties werd iedereen opgeroepen zijn rechten kenbaar te maken. Namens Veenendaal had de heer Hasselaar zitting in de commissie. De gronden moesten worden geschat, want er werd niet naar oppervlakte maar naar waarde verkaveld. Daartoe werd een classificatiestelsel voor de grond opgesteld. Begin jaren veertig werden negen schatters aangesteld, die een grondige opleiding kregen. Een van hen was de Veenendaler P.A. van Stuijvenberg.

Door de ruilverkaveling ontstond ook het natuurgebied De Hel. Na de toedeling kwam men tot een plan van wegen en waterlopen. In het hele gebied werden langs de wegen bomen en struiken geplant. De soort en de hoeveelheid werden overal precies aangegeven. Zo ontstonden de Grebbeweg (die oorspronkelijk Helweg heette), de Rauweveldseweg, de Groeneveldselaan en de Ketelweg.

Watersnood 1855

De lezing van mevrouw Mijnssen-Dutilh droeg de mooie titel: "Zwaar met ijs bezet, bovenmate met water bezwaard" en belichtte de achtergronden van de doorbraak van de Grebbedijk in 1855. Het zwaartepunt lag op de waterhuishouding.

Het was een lange, koude winter in 1854-1855. In de nacht van 1 op 2 januari ontstond een stormvloed op de Zuiderzee die het Eemland onder water zette. Omstreeks half januari viel de vorst in en op 2 februari was het ijs zo dik dat bij Wijk bij Duurstede de Rijn met een rijtuig kon worden overgestoken. Bij Vreeswijk had het ijs een dikte van 36,5 centimeter. Op 25 februari viel de dooi in en steeg het water. Eerst werd het nog opgehouden door de ijsgang in de rivier, maar in één etmaal steeg het bijna 1,5 meter. Op 4 maart brak bij de Bovenrijn een aantal dijken door. Bij de Grebbe stond het water op 3 maart nog 1.70 meter onder het noodpeil, maar door de snelle stijging werden de problemen steeds groter. Op 5 maart kwam 's morgens om zes uur het ijs in beweging en brak de noodkade, die drie jaar eerder was aangebracht, bij boerderij De Dooven. Het kruiende ijs toonde zijn buitengewone kracht. Al gauw werd de kade weggeschoven en toen de dijk overliep, begaf hij het. De doorbraak bereikte een breedte van 165 meter en een diepte van 5 meter onder AP. Na een halve dag was het water in Veenendaal.

De Slaperdijk tussen de grens met de gemeente Rhenen en de Dijkstraat-west, 2004. *(Foto: Hermien Will, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Turfgraven

Het Veenraadschap was in de tweede helft van de zestiende eeuw een machtig instituut - vergelijkbaar met een hedendaagse oliemaatschappij - dat veel geld wilde verdienen aan veen en turf. Door de eeuwen heen is er altijd grote behoefte aan brandstof geweest. Keizer Karel V verleende concessies aan zowel het Veenraadschap als Gillis van Schoonbeke. Voor de afvoer van de turf werd de Bisschop Davidsgrift weer bevaarbaar gemaakt. Veenendaal ligt extreem laag en dat komt omdat het oorspronkelijk de woonplaats van turfgravers was. Zij zorgden voor een daling van het maaiveld van 4 tot 5 meter. De afgelopen vier eeuwen is er menigmaal strijd gevoerd om de afwatering in de Gelderse Vallei. Dijkdoorbraken zijn er steeds geweest, de eerste keer in 1573, vervolgens in 1595, 1643, 1644, 1651 en 1711. Deze overstromingen vielen meermalen samen met een stormvloed op de Zuiderzee. Het gewest Utrecht kreeg genoeg van alle meningsverschillen omtrent het onderhoud van de Grebbedijk en legde in 1652 de Slaperdijk aan om het Utrechtse deel van de Vallei te beschermen bij een doorbraak van de Grebbedijk. De ligging van de Slaperdijk is niet waterstaatkundig maar politiek bepaald: de dijk ligt op de grens van Utrecht en Gelderland. Bij een overstroming kan het water er gemakkelijk omheen.

Dijkverhoging

Ook Amersfoort had last van de overstromingen. Voortdurend was de stad betrokken bij de strubbelingen rondom het onderhoud van de Grebbedijk. Op een gegeven moment belandde men in een patstelling: Amersfoort wilde pas afwatering verlenen als de Grebbedijk werd verhoogd, maar in het zuiden van de Vallei wilden ze de Grebbedijk pas verhogen als ze verzekerd waren van afwatering. Pas na het hoge water van 1995 werden dijkverbeteringen uitgevoerd. De Grebbedijk was te smal, waardoor bij hoog water het grondwaterpeil in de dijk te hoog zou kunnen worden en hij zijn stevigheid zou verliezen. De oplossing was de aanleg van een flauwer talud binnendijks. Om piping (onderloop) tegen te gaan,

werd aan de buitenzijde een ondoordringbare kleidrempel aangelegd. De klei werd gehaald uit de uiterwaarden bij Wageningen door middel van het graven van een nevengeul. Waar verbreding van de dijk niet mogelijk was, zoals bij Wageningen door bebouwing en bij de Blauwe Kamer, werd een stalen damwand geslagen. De kaarten die mevrouw Mijnssen bij haar verhaal liet zien, zijn beter te bekijken op www.amersfoort.nl/archiefdienst onder de knop 'Collecties'.

Nog een site

Op het Ichthus College hebben leerlingen onder leiding van docent geschiedenis Constant van den Heuvel gewerkt aan een project rondom de watersnood van 1855. Ze hebben archiefonderzoek gedaan, alternatieve monumenten ontworpen en collages en maquettes gemaakt. Ook hebben ze een "waterwandeling" door Veenendaal opgezet en zelfs een website ontworpen: www.watersnood-1855.tk. Erg leuk om te bekijken.

Monument in de maak

Op 11 maart is tijdens de gemeentelijke herdenking het nieuwe watersnoodmonument in het plantsoen aan de Stationssingel onthuld. Het oude monument leed na vijftig jaar aan betonrot en moest vervangen worden. *Oud Veenendaal* nam een kijkje bij de firma Buddingh toen het monument nog in statu nascendi verkeerde.

Het schilderen van het wapen van het Veenraadschap op het nieuwe monument. *(Foto: Peter Will, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Honderdjarigen in Veenendaal

De heer F.M.H. van Dam uit Barneveld heeft als hobby het verzamelen van allerlei gegevens van honderdjarigen in geheel Nederland. Niet alleen van officiële instanties, maar ook van veel contactpersonen die hem krantenknipsels en andere relevante informatie toezenden, krijgt hij de benodigde informatie binnen. Op 24 maart 2004 verzorgde de heer Van Dam een lezing over dit onderwerp voor de leden van de Vereniging Gepensioneerden Solvay Pharmaceuticals, afdeling Veenendaal. Gaandeweg zijn verhaal voelde ik mij er steeds meer bij betrokken en vroeg ik mij af of het niet interessant zou zijn ook eens de schijnwerper te richten op de eeuwelingen uit Veenendaal. In dit en volgende artikelen hoop ik ze achtereenvolgens voor het voetlicht te halen, het een en ander over hen te vertellen en daarbij af en toe ook wat eigen herinneringen op te nemen.

DOOR WIM VAN ELST

Om over de benodigde informatie te kunnen beschikken, werden in de archieven van de gemeenten Veenendaal en Ede de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten bestudeerd en voor zover mogelijk de bevolkingsregisters geraadpleegd. Ook via internet konden veel gegevens worden verzameld. Oude kranten werden doorgebladerd en uiteraard werden enkele artikelen gelezen in boeken en tijdschriften, die handelen over oud Veenendaal.
Mijn dank gaat uit naar de archivarissen van de genoemde gemeenten voor de hartelijke wijze waarop zij mij steeds weer hebben ontvangen en van advies hebben gediend. De heer Van Dam gaf mij zijn dossier "Veenendaal" ter inzage om zo nodig ook daaruit voor mij geschikte informatie te kunnen kopiëren. Het zal duidelijk zijn dat ik daar dankbaar gebruik van heb gemaakt. Zeker wil ik ook de heer P.J. van der Weijden, beheerder van de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg, in mijn dankwoord betrekken. Zijn computergegevens waren bij het zoeken van de graven voor mij bijzonder nuttig.

De handtekening van Jan Smith. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2548, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Matthijs Diepeveen

Het was 18 maart 1825 toen Matthijs Diepeveen, ook wel Thijs genoemd, op het adres 't Zand nummer 182 in Stichts Veenendaal werd geboren. Het Stichtse telde op dat moment ongeveer 2300 inwoners. Zijn vader heette eveneens Matthijs Diepeveen. Van laatstgenoemde weten wij dat hij op 23 oktober 1774 te Veenendaal is gedoopt, daar overleden is op 27 juni 1866 en wolkammer was van beroep. Zijn moeder was Jannetje van de Loosdrecht, gedoopt te Veenendaal op 3 januari 1779, overleden op 28 oktober 1865 en spinster van beroep. Uit de geboorteakte blijkt dat de aangifte werd gedaan door vader Diepeveen en dat daarbij aanwezig waren Jakob van Koetsveld, 41 jaar en Sander de Kamper, 25 jaar, beide wolkammersknecht en wonende te Veenendaal. Zowel vader als de beide getuigen konden niet schrijven, vandaar dat de akte alleen werd ondertekend door de schout der gemeente, J. Smith.

Matthijs Diepeveen is opgegroeid in een gezin met 10 kinderen, waarvan hij de jongste was. Ik noem ze hier met tussen haakjes hun geboortejaar: Henderijntje (1799), Aris (1803), Jannigje (1806), Willemijntje (1809), Willem (1811), Maria (1814), Johanna (1817), Matthijs (1819), Martha (1821) en Matthijs (1825). Grote gezinnen kwamen veel voor in die tijd. Doorgaans had vader maar een laag inkomen en was er sprake van pure armoede. Ook bij de familie Diepeveen was dat het geval. Kinderen werden daarom al vroeg in het arbeidsproces ingeschakeld en moesten zorgen voor brood op de plank. Aan het volgen van onderwijs werd niet gedacht. Pas in 1900 werd tot leerplicht besloten en het jaar daarop werd die werkelijk ingevoerd. Begrijpelijk dat het analfabetisme groot was in die dagen. Als gevolg hiervan werden officiële stukken vaak niet ondertekend en kon men evenmin nagaan of de ambtenaar de naam van betrokkene wel juist had weergegeven. Er bleef voor hem begrijpelijkerwijs geen andere keus over dan maar neer te schrijven wat hij hoorde (fonetische tekst). Zo zou de oudste dochter Heiderijntje heten en zouden haar ouders Tijs Diepeveen en Jangje van de Loseregt zijn. Graag verwijs ik naar het boek *Geschiedenis van Veenendaal*, waarin G. Beckerman in hoofdstuk 19, getiteld *Onderwijs in Veenendaal van 1600-1900. Van weldaet tot leerpicht*, een duidelijk overzicht geeft van de situatie in vroeger tijden.

Militaire dienst

Toen Matthijs Diepeveen 19 jaar was geworden, werd hij evenals al zijn leeftijdsgenoten door de gemeente ingeschreven als dienstplichtige voor de nationale militie. Bij de loting trok hij nummer 33, maar op het certificaat dat in verband met zijn huwelijk werd afgegeven door de commissaris van de koning in de provincie Utrecht d.d. 22 januari 1853, wordt vermeld dat "hij, vervolgens, door den Militieraad zitting gehouden hebbende te Utrecht, uit hoofde van het in dienst overlijden zijns broeders finaal is vrijgesteld".

Bij dit certificaat wordt ook het signalement van Diepeveen gegeven. Het luidt als volgt: Aangezigt: ovaal. Voorhoofd: rond. Oogen: blauw. Neus: ordinair. Mond: idem. Kin: rond. Haar: bruin. Wenkbraauwen: idem. Merkbare teekenen: geen. Wie weet, misschien herkennen sommige nakomelingen van Matthijs Diepeveen zichzelf in deze persoonsbeschrijving van hun voorvader.

Het zakhorloge van wijlen mijn schoonvader Jac. Slok met daarin zijn lotnummer 86. *(Collectie W.C. van Elst, Veenendaal.)*

Matthijs is dus nooit in militaire dienst geweest en hij kon die periode, die in vredestijd voor iedere militair vijf jaar duurde, in de textielindustrie blijven werken als wolkammer. Overigens was de dag waarop de loting plaatsvond, voor de jongelui doorgaans een hele happening. Met het getrokken nummer op de pet trok men al zingend en feestvierend door het centrum van Veenendaal en natuurlijk werden bij die gelegenheid ook de nodige borreltjes naar binnengewerkt. Oudere lezers zullen zich herinneren dat het nummer door velen levenslang bewaard en meegedragen werd in de binnenkant van het zakhorloge. Het lotingsysteem werd in 1938 afgeschaft. Met de overleden broer van Matthijs is vrijwel zeker Aris Diepeveen bedoeld, die op 30 oktober 1803 werd gedoopt en op 20 oktober 1828 is overleden.

Huwelijk en gezin

Op 12 februari 1853 is Matthijs Diepeveen in Veenendaal getrouwd met Anthonia Versteeg, spinster, geboren te Stichts Veenendaal op 11 mei 1828 en overleden te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 28 december 1895. Zij was een dochter van wolkammer Gerrit Versteeg en Jenneke Slotboom. Afkondigingen van het huwelijk werden gedaan voor de hoofddeur van het gemeentehuis op 30 januari 1853 en op de volgende zondag. Door de burgerij werden geen bezwaren tegen het aanstaande huwelijk ingebracht of zoals men dat vroeger uitdrukte:

"de afkondigingen hadden zonder stuiting plaatsgevonden".
Als getuigen waren aanwezig: Willem Diepeveen, oud 42 jaar, broer van de comparant (= de bruidegom), Cornelis Verweij, oud 42 jaar, aangehuwd broeder (= zwager) van de comparant, Aalbertus van Stempvoort, oud 32 jaar, aangehuwd broeder van de comparant en Cornelis Versteeg, oud 44 jaar, oom van moederszijde van de comparante (= de bruid), alle vier van beroep wolkammer en in Veenendaal woonachtig. In de huwelijksakte staan slechts twee handtekeningen, namelijk die van de burgemeester en die van de bruid. De overigen konden niet schrijven.
Het echtpaar Diepeveen ging wonen in Wijk B, 't Zand nummer 92 en zij kregen de volgende kinderen:
Jannetje, geboren 24 augustus 1853 en overleden 21 augustus 1855;
Gerrit, geboren 25 juli 1855 en overleden 31 juli 1855;
Aris, geboren 14 juli 1856, op 2 juli 1881 gehuwd met Johanna Dirkje Klumpenaar en overleden 23 augustus 1943;
Gerrit, geboren 23 juni 1859 en op 22 januari 1887 gehuwd met Aartje Dijkland;
Matthijs, geboren 15 november 1861 en overleden 25 december 1862;
Matthijs, geboren 26 oktober 1863, op 19 maart 1887 gehuwd met Evertje Dijkland;
Jan, geboren 2 januari 1866, op 1 februari 1894 gehuwd met Maria Brouwer;
Jannetje, geboren 27 april 1867, op 10 december 1887 gehuwd met Hendrik Budding;
Anthonie, geboren 14 augustus 1869 en overleden 17 augustus 1870;
Levenloos kind, geboren 24 mei 1871.
Van deze kinderen heeft Gerrit Diepeveen eveneens de honderdjarige leeftijd bereikt. In een van de volgende artikelen komen we hierop terug.

1855

Op 5 maart 1855 werd Veenendaal getroffen door een zware watersnood. Door de inwoners werd alles gedaan om aan het geweld van de golven te ontkomen. We lezen van het gezin Van Wijk uit 't Zand, waarvan drie dagen later vijf kinderen en de schoonvader tijdens hun vlucht in het kolkende water verdronken doordat het bootje waarin zij zaten, omsloeg.
De toen dertigjarige Matthijs Diepeveen kwam niet in de publiciteit, maar ook voor hem was 1855 een jaar om nooit meer te vergeten: a) met zijn hoogzwangere vrouw en zijn dochtertje Jannetje van nog geen twee jaar op de vlucht voor het steeds maar stijgende water, b) de geboorte van zijn zoontje Gerrit op 25 juni, dat een week later al weer stierf en c) het overlijden van Jannetje, twee maanden daarna.
In het laatste themanummer van *Oud Veenendaal* (januari 2005), dat geheel gewijd is aan de watersnoodramp van 1855, memoreert Ineke van Schuppen in haar artikel *Het verblijf in de Geertekerk* dat aan Matthijs Diepeveen als gevolg van geleden schade een vergoeding werd uitgekeerd van *f* 52,-.
Na het overlijden van zijn vrouw verbleef Matthijs Diepeveen bij zijn kinderen in Stichts en Gelders Veenendaal om ten slotte op 10 oktober 1919 definitief te gaan wonen in het Oudeliedenhuis aan de Kerkewijk nummer 14 en zich toe te vertrouwen aan de zorg van 'vader' en 'moeder' Den Besten.

De honderdjarige in zijn luie stoel, 1925. *(Collectie F.M.H. van Dam, Barneveld.)*

Honderd jaar

De honderdste verjaardag van Matthijs Diepeveen werd op plechtige wijze gevierd. Over de gebeurtenissen van die dag kunnen we lezen in de *Utrechtsche Stem* van vrijdag 20 maart 1925:

"Woensdag 18 dezer vierde de oudste ingezetene van onze gemeente, Matthijs Diepeveen, zijn 100sten verjaardag. Zoo'n eeuwfeest is geen alledaagsche gebeurtenis, en daarom is dit feit dan ook niet ongemerkt voorbijgegaan. De ingezetenen hebben zich niet onbetuigd gelaten. 't Is een heel feest geweest! 's Middags van drie tot vijf en 's avonds van zeven tot half negen was er receptie in het Oudenliedenhuis der Ned. Herv. Diaconie, waar de jubilaris reeds eenige jaren woonachtig is. Honderden hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt Diepeveen te feliciteeren. Hoewel de oude baas slechts halve dagen op is en daarbij geheel blind, zag hij er toch nog heel opgewekt uit.

Temidden zijner kinderen, klein-, en achterkleinkinderen had de jubilaris plaats genomen in zijn mooie, gemakkelijke stoel, hem door de H.H. regenten op z'n honderdsten verjaardag aangeboden. De zaal was daarbij keurig versierd. Tegen drie uur kwamen allereerst de Kerkeraad en de Regenten hunne gelukwenschen aanbieden. Bij monde van Ds. Jongebreur werd de jarige hartelijk toegesproken, nadat deze eerst zelf had opgegeven te zingen Ps. 118:7: "De Heer is mij tot Hulp en sterkte", welk aangrijpend lied hijzelf nog uit volle borst meezong.

Ds. J. wees op het groote voorrecht dat de jubilaris te beurt viel. Zeer weinigen bereiken dien leeftijd. Doch niet alleen op het voorrecht wees spr., doch ook op de roepstem, die God door middel van den honderdjarige deed uitgaan, want immers: "Bereidt Uw huis, want gij zult sterven", is 's Heeren Woord, dat Hij ons ook hier herinnert. Daarna laat Ds. J. nog een psalmvers zingen, waarop de talrijke aanwezigen nog de gelegenheid krijgen hun gelukwenschen aan te bieden. De geheele middag was de receptie druk, evenals 's avonds.

De heer K. Leinweber, directeur der fa. Wed. D.S. van Schuppen, bij wie Diepeveen vroeger gewerkt had, bood alle oudjes versnaperingen aan. Vele anderen brachten cadeaux, als een heerlijke taart, prachtige vruchtenmand of i.d.

Ten besluite van dezen feestdag klonk 's avonds voor het Huis het "Geloofd zij God met diepst ontzag", "Looft God, looft Zijn Naam alom" en "'k Zal met mijn gansche hart Uw eer vermelden, Heer", resp. de psalmen 68, 150 en 138, gespeeld door het muziekcorps der fa. Wed. D.S. van Schuppen, dat op deze waardige wijze den jubilaris een serenade bracht, die begon met het vers uit Ps. 143 "Dat 's Heeren zegen op U daal". Honderden hoorden het plechtig spelen der verzen aan. Ook op ons maakte het werkelijk een schoonen indruk.

Dat Diepeveen's laten levensavond moge worden bestraald door het licht van Gods aanschijn en Hem straks voor Zijn troon moge loven, als hier beneden is onze bede voor hem."

Op zijn honderdste verjaardag was Matthijs Diepeveen nog helder van geest. We lezen "dat hij genoeglijk weet te vertellen van den watersnood 70 jaar geleden, toen Z.M. Koning Willem III het terrein van de ramp bezocht". Zijn gezichtsvermogen was bijzonder slecht en toen al lag hij voor een groot deel van de dag op bed. Een jaar later liet zijn gezondheidstoestand veel te wensen over.

Heden overleed zacht en kalm, in zijn Heere en Heiland, de Heer

MATTHIJS DIEPEVEEN

in den ouderdom van 102 jaar en 6 maanden.

Namens de Familie.

Veenendaal.
11 October 1927.

Overlijdensadvertentie van Matthijs Diepeveen. *(Collectie F.M.H. van Dam, Barneveld.)*

In het Oudeliedenhuis aan de Kerkewijk 14 is hij op 11 oktober 1927 om 16.30 uur gestorven op de leeftijd van honderdtweeënhalf jaar. Aangifte van het overlijden werd gedaan door Teunis Hiensch, 58 jaar, manufacturier en Willem van Barneveld, 53 jaar, manufacturier. Hij werd ter aarde besteld op de algemene begraafplaats aan de Vendel te Veenendaal in graf nummer Algemeen 266.

Uitgelezen

Het laatste half jaar zijn weer veel boeken verschenen die volop of zijdelings de historie van Veenendaal raken. Vanwege het overstelpende aanbod en de beschikbare ruimte volgen hier, in plaats van recensies, signalementen. Lectori Salutem.

DOOR GERT GROENLEER

In de hoofdrol: Kees Stip door Hette Wassenaar. Geïll., 118 p.

In eigen beheer heeft Hette Wassenaar uit Veenendaal een aardig boekje uitgegeven over de door hem bewonderde Veenendaalse dichter Kees Stip (1913-2001). Stip is vooral bekend van het Polygoonjournaal en zijn kostelijke dierengedichtjes. Voor de cabaretiers Wim Kan, Henk van Ulsen en Joop Visser was hij een belangrijke tekstschrijver en voor zijn geboorteplaats schreef hij een ironisch getint volkslied. Het boekje verscheen in een oplage van vijftig genummerde exemplaren en is niet in de boekhandel verkrijgbaar. Wel is het ter inzage bij de Historische Vereniging en het Gemeentearchief.

Veldprediker in mobilisatietijd. Grebbelinie 1939-1940. Dagboek van dominee J.G. Knottnerus door Martin Brink, Jan de Vries en Egbert Wolleswinkel. Gell., 240 p., Barneveld / Historische Vereniging Oud-Renswoude, ISBN 90-808874-1-2, € 15,-.

Het dagboek van de in Veenendaal gelegerde veldprediker Knottnerus begint in augustus 1939 en eindigt in mei 1940. Legio zijn de anekdotes en de details. Al met al is het meer een bronnenpublicatie dan een leesboek. Martin Brink schreef een uitvoerige inleiding, Jan de Vries transcribeerde het onmogelijke handschrift en Egbert Wolleswinkel leverde een genealogische bijdrage. Een verzorgde uitgave met scherpe foto's en een index op persoonsnamen.

Adel en Afscheiding. Bevinding en Twist in een Verlichte Samenleving 1813-1840 door Freek Schlingmann. Geïll., 294 p., Heerhugowaard, ISBN 90 8548 0213, € 22,50 paperback en € 32,50 hardback.

Een boek over de Afscheiding van de Nederlandse Hervormde Kerk in Zuid-Holland en Utrecht, gebaseerd op veel literatuur- en archiefonderzoek. Schlingmann heeft vooral aandacht voor het dorp Linschoten en de stad Woerden, maar soms ook voor Veenendaal, waar in 1836 sprake was van "godsdienstige overtredingen ten huize van de wolkammer Hendrik Biezen". De gouverneur van Utrecht trad harder op tegen de afgescheidenen dan zijn collega van Zuid-Holland.

Bestemming Veenendaal. 100 jaar Apostolische gemeente Veenendaal door Martin Cramer en Basjan Fanoy. Geïll., 144 p., Veenendaal, € 20,-.

Volgens voorganger René Verwoert is het een fraai uitgevoerd jubileumboek - en ik kan hem alleen maar gelijk geven. Goede tekst, veel plaatjes, professionele lay-out, uitstekende bronvermelding en fotoverantwoording: een lust voor het oog. Waarin een kleine geloofsgemeenschap groot kan zijn! Het boek is primair bestemd voor de leden van het Apostolisch Genootschap en dus niet voor de verkoop. Belangstellenden kunnen zich niettemin wenden tot Sieger Looijenga, telefoon: 0318 521054.

'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956) door Paul A.M.J. Hageman. Geïll., 100 p., Veenendaal, ISBN 90-800580-9-2, € 9,95.

Niets menselijks was Willem van Leeuwen vreemd. Dat maakt zijn door Paul Hageman bewerkte manuscript uit 1949 authentiek en prettig leesbaar. Van Leeuwen grossierde in typische personeelsleden en gaf en passant zijn Veense concurrenten met plezier een draai om de oren. In samenwerking met de Historische Vereniging heeft Paul Hageman een mooi boek gemaakt. De foto's en andere illustraties zijn helder. Er zit zelfs kleur in. En voor de prijs hoef je het niet te laten.

Opdat het navolgende geslacht die weten zou. De geschiedenis van de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Veenendaal door B. van Deelen, C. van Rijswijk e.a. Geïll., 144 p., Veenendaal / Barneveld, € 14,90.

Het tienjarig bestaan van het kerkblad leidde niet tot een extra dik nummer, maar tot een stevig gebonden boek. In kaart gebracht is het kerkelijk leven in Veenendaal vanaf de Afscheiding tot heden. Achtereenvolgens werd de gemeente gediend door de predikanten Den Hengst, Kieviet, Kok, Mallan en Wink. Consulent is nu ds J. Roos. Veel aandacht gaat uit naar de rouwdienst van ouderling T. Geurtsen op 26 februari 2004.

Ontwikkeling van Veenendaal dankzij / ondanks de politiek - van mannenbroeders en historischen door Dick Minderhoud. Geïll., 200 p., € 19,95.

Centraal staat de geschiedenis van de Anti-Revolutionaire Partij, de Christelijk Historische Unie en het Christen Democratisch Appèl in Veenendaal. Zonder alinea's en met drie keer dezelfde foto van het gemeentehuis in de Hoofdstraat maakt het boek op het eerste gezicht een wat rommelige indruk. Bij nader inzien biedt het ook veel goeds en nieuws. Nog niet eerder zijn de recente politieke ontwikkelingen in 't Veen zo uitgebreid beschreven. De registers stellen weinig voor, maar het omslagontwerp is uit de kunst.

Oorlog, mijn arme schapen. Een andere kijk op de Tachtigjarige Oorlog 1565-1648
door Ronald de Graaf. Geïll., 686 p., Franeker, ISBN 90 5194 272 9, € 69,50.

Hoe zeg je in een paar zinnen iets zinnigs over zo'n imposante pil? Ronald de Graaf laat de Tachtigjarige Oorlog beginnen in 1565 en beschrijft hem vanaf het slagveld. Talrijk zijn de primaire en secundaire bronnen waaruit hij heeft geput. Voor Veenendaal heeft hij veel gehad aan het Veenraadschapsarchief. Dat onthult bijvoorbeeld dat de inwoners in 1584 vriend en vijand niet van elkaar konden onderscheiden. Oorlog, mijn arme schapen.

Jaarverslag 2004

Een vereniging met 728 betalende leden is in Veenendaal niet bepaald 'klein' te noemen. Maar belangrijker dan het aantal, waar we overigens best trots op mogen zijn, is het feit dat het een vereniging is met actieve leden. Terwijl ik enkele vorige jaarverslagen nog eens doorlees ter voorbereiding op mijn laatste verslag, constateer ik opnieuw dat we ons mogen verheugen in een bloeiende vereniging, waar veel mensen uit Veenendaal en ver daarbuiten genoegen aan beleven.

DOOR WOUT BRANDS

Ik zal hier niet uitgebreid ingaan op de ledenbijeenkomsten, want daarvan heeft Ineke van Schuppen telkens weer verslag gedaan in ons blad. Sprekers en onderwerpen waren:
25 maart 2004, de heer N.B. van Wakeren: *Met vlag en wimpel*.
17 juni 2004, de heer J. van Schuppen: *Honderd jaar firma Jan van Schuppen*; de heer E. van Ginkel: *Honderd jaar Van Ginkel*.
22 september 2004, de heer F.G. van Oort: *Ontwikkelingen in de Gelderse Vallei*.

Verenigingsblad
Over ons verenigingsblad hoef ik u ook maar weinig te vertellen, want u hebt de kwaliteit ervan zelf kunnen vaststellen. Sommigen van u was de mededeling in het septembernummer ontgaan over de verschijning van het novembernummer. Naar aanleiding van de watersnoodramp van 1855 hebben wij een themanummer uitgebracht in het herdenkingsjaar 2005. Het is een fraai bewaarexemplaar geworden, waarvan de verspreiding via de boekhandel mede mogelijk werd gemaakt door Rotary Club Veenendaal Regio. Op 11 januari heeft Ineke van Schuppen in aanwezigheid van een groot aantal genodigden het eerste exemplaar overhandigd aan Veenendaals eerste burger, de heer T. Elzenga.
Johan Slok heeft zijn plaats in de redactie afgestaan aan zijn neef Cor Slok, die samen met Gert Groenleer en Ineke van Schuppen garant staat voor de komende uitgaven van *Oud Veenendaal*.

Representaties
De vereniging heeft zich het afgelopen jaar op diverse manieren gepresenteerd. Zo waren wij met een powerpointpresentatie aanwezig tijdens het 25-jarig jubileum van 't Boveneind en hield Peter Will een lezing op de Vallei Fair. Ook ontbraken we niet op de buitenexpositie van Veenendaal Artistiek en evenmin op de instuif voor nieuwe inwoners van de gemeente en bij een presentatie van de Stichting Welzijn Ouderen.
Ons bestuurslid Jaap Pilon en ons lid Peter Will hebben namens de vereniging zitting in de straatnamencommissie. In de monumentencommissie zijn we vertegenwoordigd door bestuurslid Dick Bouwhuis en door Peter Will.

Documentatiecentrum
Met de andere instellingen van het toekomstige Kees Stipplein hebben wij regelmatig overleg met de gemeente Veenendaal over de realisatie van ons documentatiecentrum. Het lijkt met de plannen de goede kant op te gaan, al kunnen wij u nu nog niet vertellen op welke termijn onze lang gekoesterde wens in vervulling gaat.
Op 11 en 12 december hebben we er een voorproefje van gehad hoe het zal zijn, wanneer mensen zomaar bij ons binnenlopen om oude foto's te bekijken en verhalen uit te wisselen. Jan Huibers stelde de ruimte waarin zijn veilinghuis voorheen was gevestigd, aan ons beschikbaar voor een foto-expo-

4 De bestuurlijke ontwikkeling tot 1795

T. Stol

De geschiedenis van Veenendaal tot 1795 is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling. Het concessiegebied voor de vervening maakte deel uit van reeds bestaande bestuurlijke eenheden: de parochies Ede en Rhenen, en de gerechten Rhenen, Ede en Renswoude. Ten behoeve van de turfexploitatie droegen deze gerechten echter bepaalde bevoegdheden over aan de verveners. In de praktijk bleken deze bevoegdheden vrij ruim te zijn, ook kerkelijk aangelegenheden vielen daar bijvoorbeeld onder. Aan deze bijzondere situatie kwam pas een einde na de vervening van een zelfstandige gemeente Veenendaal in 1795.

Van de naam 'Veenendaal' horen we voor het eerst in 1506, in de windingsakte van de kerk voor de veenarbeiders. Voordien spraak men steeds van 'het veen' en ook nadien bleef deze benaming in gebruik, zelfs tot aan de huidige dag. De benaming 'Veenendaal', als de literatuur vaak als de oudste naam beschouwd, werd slechts één maal (in 1587) gebruikt in huis met uitzondering 94 de verleening van de concessie tot vervening in 1546 aan de veengenoten vrij dan de grenzen van het gebied al vastgesteld. De concessie besloeg de Goldersche venen (het stroomgebied van de Eder en de Mantsche venen) gelegen in het gerecht Ede, en de Stichtsche Rhenense venen, gelegen in het gerecht Rhenen. Het concessiegebied heeft later een aantal uitbreidingen ondergaan, waardoor ook de Emmikhuizer venen - gelegen in het gerecht Renswoude - er deel van uit gingen maken. De zeventiende en achttiende eeuw.

De hoofden van de contribuerende veengenoten

De eigenaren van veengrond werden veengenoten genoemd. De veengenoten die van plan waren het vervening recht van 12 maart 1546 uit te voeren, kwamen op 27 april 1546 bijeen in de abdij van St. Paulus in Utrecht. In feite was dit de oprichtingsvergadering van wat wel een veencompagnie wordt genoemd. Aanwezig 28 personen hadden zich bij dan toe als belangstellende, als eigenaar de contributie aangemeld. Dit aantal stemde de aanwezigen niet tot teleurstelling, maar zou snel aangroeien tot 56. Onder deze contribuanten bevonden zich tellrijke aanzienlijken, zoals Floris van Palland (lande 1555 graaf van Culemborg), Johan IV van Montfoort (burggraf van Montfoort), Adriaan van Beyerse (domheren te Utrecht), Wouter van Zuylenburgh (kanunnik St. Pieter te Utrecht), Jacob van Nieuwroode (ridder), Jacob Gramaye (secretaris-generaal in Holland) en Vincent van Meerp (secretaris-generaal van de keizerlijke financiën). Deze personen waren behalve welgesteld ook stedelingen. Ook de meeste anderen waren burgers: vooral van Utrecht en Rhenen, maar ook een aantal Amsterdammers bevonden zich onder hen. Een eenkelling contribuerende namens een (geestelijke) instelling. Het was opheerend van de middeleeuwse en overigens een algemeen verschijnsel dat instellingen en burgers veel bezittingen op het platteland hadden.

De samenstelling van de groep contribuerende veengenoten bleef echter niet constant. Voortdurend zien we oude veengenoten verdwijnen en nieuwe komen. Deels had dit natuurlijk verloop als oorzaak, maar voor een belangrijk deel kwam dit door het een uitgebreide handel in contribuerende veengenoten stond. Het waren beleggingsobjecten, die gereeld van eigenaar of pachter veranderden. Dit gebeurde ook al voordat de vervening in 1553 daadwerkelijk op grootschaal van start ging. Zo had de van Amsterdam afkomstige Jacob Gramaye in 1550 al zijn

Een open boek: twee pagina's uit *Geschiedenis van Veenendaal, deel I.*

sitie. We telden die dagen ongeveer 240 bezoekers, die bij elkaar zo'n 725 namen noteerden van mensen die zij op de tentoongestelde foto's herkenden.

Publicaties

Ons verenigingslid Hette Wassenaar heeft een leuk boekje samengesteld over de Veenendaalse dichter Kees Stip. Namens het bestuur was Ineke van Schuppen aanwezig bij de uitreiking van het eerste exemplaar aan wethouder Roor.

Ineke van Schuppen heeft ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Stichting Oranjedag een boekje geschreven dat de toepasselijke titel meekreeg: *Met vlag en wimpel.*

Ons lid Paul Hageman stelde een fraai boek samen over de geschiedenis van de Hollandia Wolfabriek naar het manuscript van Willem van Leeuwen onder de titel: *'Noe eerst effe praote'.*

Het 'grote werk' moet nog komen: *Geschiedenis van Veenendaal, deel II.* U kent ongetwijfeld het eerste deel, zodat u begrijpt waarom ik dit het grote werk noem. Aan de uitgave van een dergelijk standaardwerk gaat voor de redacteuren Kees van Grootheest, Roelof Bisschop en Gert Groenleer én voor de scribenten veel onderzoek en studie vooraf. Het is aan het bestuur ervoor te zorgen dat de financiële middelen voorhanden zijn.

Werkgroepen

Leden met een bijzondere belangstelling voor een bepaald onderwerp zijn altijd welkom in een van onze werkgroepen: Industriële Geschiedenis, Genealogie, Documentatie en Beeldmateriaal, Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen of Kerkgeschiedenis. Maar het is uiteraard ook mogelijk om mensen in een nieuw te formeren werkgroep samen te brengen. U kunt zich aanmelden bij de bestuurscoördinator, Dick Bouwhuis.

Ten slotte

Roland Ottens was vorig jaar aftredend, maar heeft zich gelukkig beschikbaar gesteld voor een volgende periode. Aftredend dit jaar zijn Ineke van Schuppen, Henk van 't Veld en ondergetekende. Alledrie zijn herkiesbaar. Ineke van Schuppen, die al geruime tijd de notulen van de bestuursvergaderingen verzorgt, zal ook officieel het secretariaat van mij overnemen.

Financieel verslag 2004

Nog steeds is de Historische Vereniging een gezonde onderneming. Bekijkt u de baten en lasten en de activa en passiva maar eens. Per saldo klopt het.

DOOR ROLAND OTTENS

		Resultatenrekening per 31-12-2004				Begroting
		Werkelijk		Begroot		2005
	BATEN					
A.	Contributies en donaties	10.683,30		11.000,00		11.000,00
B.	Boekverkopen	3.479,73		450,00		450,00
C.	Bankrenten/kosten	359,06		350,00		350,00
			14.522,09		11.800,00	11.800,00
	LASTEN					
D.	Blad Oud Veenendaal	9.181,42		9.150,00		9.150,00
E.	Aanschaf boeken derden	0,00		200,00		100,00
F.	Lezingen/bijeenkomsten	285,39		550,00		350,00
G.	Vakgroepen/commissies	44,15		550,00		350,00
H.	Administratiekosten	351,01		450,00		450,00
I.	Bestuurskosten	312,84		550,00		550,00
J.	Contributies/lidmaatschappen	75,82		150,00		150,00
K.	Website	374,85		0,00		600,00
L.	Diversen	-10,05		100,00		100,00
			10.615,43		11.700,00	11.800,00
	RESULTAAT BOEKJAAR		3.906,66		100,00	0,00
M.	Dotatie algemene reserve		3.906,66			
	SALDO		0,00			

Toelichting resultatenrekening

A. Het minimum contributiebedrag over 2004 was euro 15,00. Het gemiddeld ontvangen bedrag in 2004 was euro 16,61 tegenover euro 16,56 in 2003.

B. Verkoop uitgave Noe eerst effe proate + losse verkopen voorgaande uitgaven.

M. Voorgesteld wordt om het resultaat toe te voegen aan de algemene reserve.

Balans per 31-12-2004

		2004		2003
ACTIVA				
VASTE ACTIVA				
Depot PTT-Post		68,07		68,07
VLOTTENDE ACTIVA				
Vorderingen				
Nog te ontvangen bedragen	6.312,64		5.004,05	
Nog te ontv. Contributies	0,00		0,00	
Vooruitbetaalde kosten	0,00		0,00	
		6.312,64		5.004,05
Liquide middelen				
Kas	427,76		273,88	
Rabobank rek.courant	2.838,86		15.647,47	
Rabobank rendement	25.911,81		15.507,34	
Postbank	2.758,88		8.894,09	
		31.937,31		40.322,78
		38.318,02		45.394,90

PASSIVA				
Eigen vermogen				
Eigen vermogen	5.244,47		5.244,47	
Algemene reserve	13.065,61		9.158,95	
		18.310,08		14.403,42
Voorzieningen				
Voorziening lustrumboek	4.537,80		4.537,80	
Voorziening documentatiecentrum	8.325,14		8.325,14	
		12.862,94		12.862,94
Schulden				
Nog te betalen bedragen	7.050,00		9.980,54	
Vooruitontv. Contributies	95,00		8.148,00	
		7.145,00		18.128,54
		38.318,02		45.394,90

Toelichting balans

Nog te ontvangen bedragen: betreft verkoop van boeken, met name Noe eerst effe proate.
Nog te betalen bedragen: editie Oud Veenendaal + reservering uitgave januari 2005.

Het laatste woord

In 2005 viert de Historische Vereniging haar twintigjarig bestaan. De lezingen in dit lustrumjaar op de ledenbijeenkomsten van 7 april en 15 september zullen in het teken staan van het lustrumboek Geschiedenis van Veenendaal, deel II. Hetzelfde geldt voor de lustrumviering op donderdag 10 november in de aula van het Ichthus College. Een vereniging die qua ledenaantal, financiële situatie, activiteiten, aandacht in de pers en publicaties er zijn mag! Oud Veenendaal leeft in het verleden en kijkt naar de toekomst!

DOOR HET BESTUUR

Daarvan getuigt zowel het jaarverslag, waarin secretaris Wout Brands het reilen en zeilen van de vereniging in het afgelopen jaar schetst als het financieel verslag, waarin penningmeester Roland Ottens rekening en verantwoording aflegt van de inkomsten en uitgaven in 2004. Beide verslagen zijn in dit nummer opgenomen en zullen aan de orde komen op de jaarlijkse ledenvergadering op donderdag 7 april. Daar zal de kascommissie ook verslag uitbrengen en zal een nieuwe kascommissie aangesteld worden.

Een ander punt dat op de jaarvergadering aandacht vraagt, is de samenstelling van het bestuur. De bestuursleden Wout Brands, Ineke van Schuppen en Henk van 't Veld zijn volgens het rooster aftredend. Zij stellen zich alledrie herkiesbaar, zij het dat Brands het secretariaat neerlegt. Het bestuur ziet hem vanwege zijn langdurige ervaring en inzet - eerst als penningmeester, later als secretaris - gaarne langer in zijn midden. Ineke van Schuppen, die al veel secretariaatswerkzaamheden heeft verricht, zal het secretariaat van hem overnemen. Na het algemene gedeelte presenteert Johan Slok met medewerking van Hennie Henzen een diaserie over het - ook in de afgelopen twintig jaren - sterk veranderde dorpsbeeld van Veenendaal.

Het Benedeneind, ca. 1910. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 7 april**
- **De heer J.T. Slok m.m.v. de heer H. Henzen**
- **Veranderd dorpsbeeld van Veenendaal**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Bijeenkomsten na 7 april:
Donderdag 23 juni, G. Beckerman: Voortgezet Onderwijs in Veenendaal; donderdag 15 september, H. van 't Veld: 'Uitschelle doe gien zeer'; lustrumviering donderdag 10 november, J. Pilon: De leefcultuur van de Veenendalers.

Contributie 2005

De contributie is voor 2005 onveranderd vastgesteld op minimaal € 15,-. Vanwege een storing in de apparatuur zijn de acceptgirokaarten wat later verzonden dan gewoonlijk. Indien u op het moment dat u dit nummer van ons blad ontvangt de contributie nog niet hebt overgemaakt, gelieve het dan direct alsnog te doen. Er zal naar gestreefd worden om aan de vaste leden die geen eendagsvliegen zijn, aan het eind van het jaar het lustrumboek gratis en anders tegen een sterk gereduceerde prijs uit te reiken.

Oud Veenendaal

Juni 2005

• 20e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE
Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok

BESTUUR
Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
W. Brands
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal,
telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:
Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:
D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:
Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 3,40.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

70 Om te beginnen
De redactie
71 De ene Van Schuppen is de andere niet
T. van Beek
87 Meevallers
G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
88 Bijzonder belicht
H. Henzen
92 Plaatjes en praatjes
W. Brands
95 Honderdjarigen in Veenendaal (2)
W.C. van Elst
99 Uitgelezen
G.C. Groenleer
100 Het laatste woord
Het bestuur

Om te beginnen

De brief van huisarts Jan Kets, die in ons vorige nummer werd gepubliceerd, heeft veel waarderende reacties opgeleverd. Zijn verslag van die laatste oorlogsdagen riep bij de leden van de vereniging die de oorlog hebben meegemaakt, veel herinneringen op. Maar ook de jongere leden sprak het artikel aan: zij zagen zichzelf weer terug in zijn spreekkamer.

DOOR DE REDACTIE

Helaas waren niet alle onderschriften bij de foto's juist. Op de gezinsfoto op bladzijde 40 zit Jan Kets tussen de twee dames en op de foto op bladzijde 42 staat hij achteraan, derde van links. Bovendien dateert deze foto niet van ca. 1935, maar van ca. 1950. Gert Diepeveen zond ons een aanvulling op het artikel over Matthijs Diepeveen. Hij wist te vertellen dat Matthijs al vanaf zijn 84e verjaardag elk jaar een liter jenever van de burgemeester ontving.
In dit nummer hebben we weer een interessant artikel van Teus van Beek. Teus is een van onze scribenten die regelmatig bijdragen op velerlei gebied aanlevert. Nu heeft hij onderzoek gedaan naar de familie Van Schuppen met haar vele vertakkingen. Een lezenswaardig artikel is het gevolg van zijn naspeuringen.
Het verslag van de bijeenkomst van 7 april is ditmaal van de hand van Wout Brands. Op deze drukbezochte en zeer geanimeerde avond, die werd ingeleid door Johan Slok en Hennie Henzen, werden de getoonde dia's door diverse leden van aanvullend en deskundig commentaar voorzien. Het blijft een leuke bezigheid oude Veense foto's op de juist plek te situeren. We hopen daarom ook weer veel reacties te krijgen op de foto's in de rubriek *Bijzonder belicht*. Voor nieuw onderzoek zijn goed gedocumenteerde foto's onmisbaar, te meer daar ze over een poosje makkelijk toegankelijk zullen zijn in ons nieuwe documentatiecentrum. Bestuurslid Hennie Henzen is als onze afgevaardigde nauw betrokken bij het overleg tussen de gemeente en de diverse culturele instellingen.
Voorts treft u aan de tweede aflevering van Wim van Elst in de serie over honderdjarige Veenendalers en ook worden er weer enkele meevallers doorgegeven en boeken gesignaleerd.
We wensen u zoals altijd veel leesplezier en u weet het ongetwijfeld nog: neem voor bijdragen contact op met Ineke van Schuppen (0318 511066) Cor Slok (0318 513062) of Gert Groenleer (0318 538203 of 518204).

'De Straat', omstreeks 1915. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

De ene Van Schuppen is de andere niet

Het grondgebied van Veenendaal was in het begin van de twintigste eeuw beperkt. Toen in 1912 het terrein voor de begraafplaats aan de Munnikenweg werd aangekocht, moest Renswoude er aan te pas komen omdat het om een stuk van haar grond ging en werd Ede benaderd voor een bijdrage in de kosten omdat eenderde van de Veense inwoners woonde op het grondgebied van de gemeente Ede. Aan de zuidkant van de Kerkewijk stond de grenspaal van Rhenen bijna tot aan de Bergweg.

DOOR TEUS VAN BEEK

De noordkant van Veenendaal behoorde tot de gemeente Renswoude. Rechts de katholieke kerk en het café van Van Kessel. Op de plaats van de zandweg dendert nu het verkeer bij de snelweg A12. *(Collectie Teus van Beek.)*

De leef- en woonomstandigheden waren omstreeks 1900 voor het overgrote deel van de bevolking niet rooskleurig. De contrasten waren bijzonder groot. Aan de Kerkewijk verrezen imposante villa's, terwijl langs de meeste straten van het dorp de huizenblokken en de bescheiden woningen stonden van de fabrieksarbeiders en de kleine neringdoenden. Huishoudelijk personeel uit het grote dorp werd veel gevraagd. De afgebeelde advertenties uit de regionale krant *Het Nieuws* laten het zien. Als de meisjes niet voor een paar kwartjes in de week de fabriek in wilden, konden ze, mits voorzien van zeer goede getuigschriften, soms ver buiten hun woonplaats aan het werk in de huishouding. Veense meisjes waren betrouwbaar en zeker niet verwend.

Het was een tijd waarin de ambachten nog een rol speelden. Dat is te lezen in een krant uit het jaar 1901. Daarin werd op de advertentiepagina behalve om 'werkmeiden' ook gevraagd om

Gevraagd
met Mei of eerder als **Meid-Alleen**, in een klein gezin te Soestdijk, een fatsoenlijk 399
Dienstmeisje,
P. G., omstreeks 20 jaren, goed kunnende werken en eenigszins koken. Aanvankelijk loon *f* 110.—. Zonder zeer goede getuigschriften aanmelding onnoodig.
Brieven lett. N. aan den Uitgever P. H. BURGGRAAF, Baarn.

*** In een deftig gezin, op een stil buiten in Gelderland, wordt gevraagd tegen Mei of eerder,
eene bekwame Linnenmeid
kunnende naaien, mazen, stoppen en met de wasch omgaan en tegen Mei:
eene bekwame Werkmeid,
beiden van beslist Chr. beginselen (Ned. Herv.), van goede getuigen voorzien en niet beneden 25 jaar.
Muts dragen vereischte. Br. fr. lett. B. 333 aan J. R VALKMAN, Uitgever te Veenendaal 412

Het gevraagde dienstmeisje in Soestdijk zou *f* 110,- (per jaar) verdienen, maar genoot dan wel kost en inwoning. *(Collectie Teus van Beek.)*

Evertje du Pree en Teuntje van Veldhuizen werkten als dienstmeisje in de provincie. *(Collectie Teus van Beek.)*

een kleermakersknecht en een schoenmakersleerling en er waren bovendien knechten nodig bij de smid en bij de klompenmaker. In die oude krant kon je merken dat het gemengde boerenbedrijf nog volop draaide: aangeboden werden 'jaarling stieren' en een 'beste pluis paardenmest'.

Grote fabriekscomplexen stonden midden in het dorp. In de fabriekshallen ratelden de machines en de rookpluimen van de hoge schoorstenen waren tot ver in de omtrek te zien. Ook de tabaksindustrie was in opkomst. Het ambachtelijke en agrarische tijdperk leverde in ten gunste van de industrialisatie. Veenendaal was nog maar een klein dorp en stelde niet zo veel voor, maar het barstte van de ondernemersgeest. Namen als Van Leeuwen en Van Schuppen kregen zelfs voor mensen ver buiten Veenendaal een bekende klank.

Van Schuppen

Het was niet de eerste keer dat leden van het gezin Van Schuppen van de kolenhandel aan het Boerscheland, wanneer zij buiten Veenendaal waren, tegen de vraag aanliepen: "Ach, komt u uit Veenendaal? Bent u soms familie van de sigarenfabrikant?"

Had men het ergens over Van Schuppen, dan dacht men aan sigaren en dat was zo gek nog niet. Op de platte sigarendoos stond die naam en zelfs nu nog ligt in de naaidoos van moeder dat praktische doosje van de Panter Mignon sigaartjes. In de binnenkant van het deksel staan zeer opvallend de namen H. en J. van Schuppen, Veenendaal, Holland. Nu worden er knoopjes in bewaard, maar toen gingen de dunne sigaartjes de wereld over. De Ritmeesterfabriek van de gebroeders Marinus en Jochem was de grootste, maar vlak ook de Panter niet uit. En ook op de rand van de blikken dozen van de sigarenfabriek Cavansa stond C.A. van Schuppen, Veenendaal.

Maar C.A. van Schuppen had toch niets met de Ritmeester van doen? Familiebanden lagen in elk geval niet voor de hand. En al die textielmensen dan met die winkels in de Hoofdstraat? En hoe zat dat met Jacob van Schuppen, die in de Gortstraat ooit een zaak had 'die liep als een trein'? Zijn winkel stond niet eens aan de straat, maar achter zijn woonhuis. Wilde men daar wat kopen, dan moest men eerst door een smal gangetje. En dan was daar makelaar Piet van Schuppen, die geen sigaren of textiel aan de man bracht, maar woonhuizen en zakenpanden. En, wacht eens even, onze naaste buren heten toch ook Van Schuppen? Wat hebben deze namen gemeen? Waar komen deze ondernemende mensen vandaan?

Het uitzoeken begon moeizaam, totdat er ergens een getypte, ongesigneerde genealogie van Hendrik van Schuppen opdook.

Hendrik

Europa had Karel de Grote, maar Veenendaal kan voor de dag komen met Hendrik de Grote. Deze toenaam past bij Hendrik van Schuppen (1827-1901), de man die nog steeds wordt genoemd in boeken, periodieken en verhandelingen. En dat is terecht, want veel nazaten van deze stamvader hebben een rol gespeeld in de ontwikkeling van Veenendaal. Zij waren actief op allerlei terreinen. Zij leverden de koopman en de dominee, de kunstzinnige en de sociale, maar vooral de ondernemer, de actieve mens die niets liever wilde dan vooruitkomen en zich een goede positie verwerven in de maatschappij. De vader van deze Hendrik droeg dezelfde voornaam

en was geboren in 1802, dus in de Napoleontische tijd. Hij verdiende de kost met wolkammen, maar was ook tolgaarder, dat wil zeggen ambtenaar bij de gemeentelijke of provinciale heffingen. Belastingambtenaar dus. In de bijbel komt dit ambt ook voor, maar toen was een tollenaar, omdat hij werkte voor de bezettende macht, een man op wie men neerkeek. In ons land stond een tol op een toevoerweg van een stad of dorp, meestal bij een brug of bij een vernauwing van de straat. Aan de kant van de weg stond het tolhuis. De slagboom ging open wanneer het tolgeld was betaald. Op de Kerkewijk stond vroeger ook een tol. Een grote villa waarin nu een tandtechniker werkt, draagt nog de naam Huize De Tol (Kerkewijk 142).

Hendrik 'de Grote'. *(Collectie Teus van Beek.)*

Het portret van de zoon van de Veenendaalse tollenaar is afgebeeld op de omslag van Rik Valkenburgs boek *Daar krijg je geen tabak van*. Voor hen die het boek van Rik niet gelezen hebben, staat hier nog eens de afbeelding van deze dominante plaatsgenoot. Hij is geportretteerd met een lange Goudse pijp in de hand en waarschijnlijk is dat de reden, waarom de foto niet is afgedrukt in het jubileumboek *Ritmeester Intimus* van Wim van Amerongen. Als de pijp een sigaar was geweest, had Hendrik er vast wel in gestaan.

Hendrik was gehuwd met Grietje Beijer (1825-1889), die een merkwaardige vrouw geweest moet zijn. Volgens T.C.N. Belgraver in het boekje *De Recters van Veenendaal* was zij "sterk gelovig met mysticistische en zelfs met visionaire trekken". Mysticisme is volgens Van Dale onder andere neiging tot mystiek en wondergeloof. Ook achterkleinzoon Jan H. van Schuppen meldde in zijn lezing tijdens de jaarvergadering van de Historische Vereniging op 17 juni 2004: "Mijn overgrootmoeder (Grietje Beijer) was streng godsdienstig. Ze schreef ook een brochure, die in 1878 werd uitgegeven onder de titel *De oordelen Gods over Nederland.*"

Het echtpaar Van Schuppen-Beijer kreeg negen kinderen, van wie er twee kort na de geboorte zijn gestorven. De andere zeven verbonden zich door hun huwelijk aan bekende geslachten: Aletta trouwde met Evert H. Hootsen, Gerrit met Gerritje van Silfhout, Hendrik (Hein) met Wouterina W. Recter, Christina G. met P.C. van den Bosch, Marinus (Ties) met Maria van Lent, Hermannus met Geertruida C. van Hardeveld en Jochem met Jansje Geurts.

De eerdergenoemde T.C.N. Belgraver heeft met zijn boek de lezer inzicht en duidelijkheid verschaft betreffende de samenstelling van families van wie de namen ons nu nog bekend in de oren klinken. Toch zijn hem de vele namen en getallen soms te veel geworden. Op bladzijde 49 schrijft hij dat het boek *Daar krijg je geen tabak van* geschreven is door Rik van Leeuwen, in plaats van door Rik Valkenburg. En op pagina 44 staat dat Hendrik in het jaar 1900 is overleden. Onder de foto van Hendrik op bladzijde 42 staat zelfs 1908. De juiste

De grafsteen van het echtpaar Van Schuppen-Beijer. *(Collectie Jan H. van Schuppen.)*

datum was 1901. Zekerheid daarover geeft de grafsteen op de oude begraafplaats aan de Achterkerkstraat, alsmede de krant *Het Nieuws* van woensdag 30 januari 1901, waarin een verslag staat van Hendriks begrafenis op 25 januari van dat jaar. Burgemeester jhr mr L.H.J.M. van Asch van Wijck sprak daar 'hartelijke en krachtige woorden'. De overledene was vele jaren wethouder, naast de vele anderen functies die hij in de samenleving vervulde. Van de vermelde zeven kinderen van het echtpaar Van Schuppen hebben er verschillende, evenals hun illustere vader, een grote rol gespeeld in de geschiedenis van Veenendaal. Wanneer we even bij de sigaren blijven: Marinus en Jochem waren de pioniers van de Ritmeester. De zonen van Marinus, Frans en Hendrik, zetten als tweede generatie met succes de directie voort. Jochem leverde zelfs zes zonen aan de tabaksindustrie: Wouter N.A. (Wout) en Arie J. (Ad) aan de Ritmeester, Hendrik C.G. en Jochem M.H. aan de Panter en Jan M. en Gerrit H. aan de Schimmelpenninck in Wageningen.

Veel kleinkinderen van Hendrik en Grietje kwamen in de handel terecht en werden grossier of winkelier. Maar Hendrik Jan (1883) werd predikant (onder andere in Groot Ammers, Oudewater en Lunteren) en Hendrik Gerrit (1894) koos voor het beroep van kunstschilder. Volgens Pieter Scheens lexicon van de Nederlanse schilderkunst was hij leerling van de Rijksnormaalschool te Amsterdam en schilderde hij landschappen, stillevens en bijbelse groeperingen en figuren. Zijn doeken signeerde hij met 'Hein van Schuppen'. De ongehuwde Ad van Schuppen (1908) organiseerde huisconcerten in villa Middelwijck en speelde een belangrijke rol in het verzet tijdens de Duitse bezetting.

In het centrum van Veenendaal was het omtrent de voorlaatste eeuwwisseling nog erg stil. Kijk maar naar de foto van die lange straat met aan beide kanten kaarsrechte bomen. De weinige mensen die te zien zijn, staren met belangstelling naar de fotograaf. Het is alsof ze weten dat beweging onscherpte oplevert. Aletta, de oudste dochter van Hendrik van Schuppen en Grietje Beijer, trouwde op 11 mei 1882 met Evert H. Hootsen, die gemeenteontvanger was van Veenendaal. Zij had geen zin om met een handwerkje in de kamer te zitten en begon de winkel in huishoudelijke artikelen die links op de foto zichtbaar is. Haar zoon D.H. Hootsen en haar kleinzoon Eef (dus ook weer een E.H.) hebben deze zaak uitgebreid en nog vele jaren voortgezet. In de jaren

De Hoofdstraat in het jaar 1900. *(Collectie Teus van Beek.)*

De oude foto laat twee panden zien. Rechts de winkel en links het woonhuis van het echtpaar D. van Woudenberg-van Broekhuizen. In 1893 werden deze panden verkocht aan Hendrik (Hein) van Schuppen. In de deuropening van de winkel staat de bediende Willem Versteeg, wiens broer Barend een schoenenzaak in de Hoofdstraat had. *(Collectie Hein van Schuppen.)*

dertig, toen de doorsnee Veense jeugd nog weinig of geen speelgoed had, stonden er tegen Sinterklaas altijd kinderen voor een van de twee etalages van Hootsen naar een rijdend elektrisch treintje te kijken. Tegenover die winkel zien we op de foto een hekwerk, dat stond voor de villa van de familie 'Hein' van Schuppen. De ondernemende Hendrik 'Hein' van Schuppen senior (1862) begon, ook in de Hoofdstraat (westzijde), de dames- en herenmodezaken 'Hein van Schuppen'. De dameszaak is er nu nog en wordt beheerd door Hermine G. van Schuppen, van wie Hendrik met de pijp de betovergrootvader is. Er zijn plannen om de villa achter het hekwerk, waarin het gezin van zoon Gerrit Christiaan (1898-1963) jarenlang gewoond heeft en waarvan de bovenkant nu nog zichtbaar is, weer vrijstaand te maken. Naast het hek was de horlogerie van Ohrtmann met daarvoor een van de twee pompen die de Hoofdstraat rijk was.

De lezer zal zich intussen afvragen waarom de naam Hein tussen aanhalingstekens staat. Dat moet dus worden uitgelegd.

Hein die Hendrik heette

Hendrik van Schuppen (1827), inmiddels bekend als de man met de pijp, woonde met zijn vrouw Grietje Beijer in de tweede helft van de negentiende eeuw aan de Kerkstraat, zoals de westzijde van de Hoofdstraat toen heette. Het echtpaar had daar een winkel in manufacturen. Waarschijnlijk zijn alle negen kinderen van wie de namen eerder in dit artikel zijn genoemd, op die plek geboren.

De zoon die daar op 30 december 1862 ter wereld kwam, werd Hendrik genoemd, naar zijn vader. Deze Hendrik junior kocht op 1 mei 1893 van Dirk van Woudenberg, fabrikant te Veenendaal, een woon- en winkelhuis aan de Hoofdstraat.

De panden werden afgebroken. Op de foto is aan de stand van de raamkozijnen en de steenlagen te zien dat de bouw op een slappe bodem (onder andere

veen) gefundeerd was. Hendrik van Schuppen junior liet er een fraai woon-winkelpand neerzetten. Hij trouwde op 24 april 1893 met Wouterina Wilhelmina Recter (1872-1951), dochter van drogist D.H. Recter. Het echtpaar pakte de zaak goed aan en begon met het introduceren van de naam Hein van Schuppen, die met niet al te grote letters op de etalageruit werd geschilderd. De roepnaam van ene Hendrik was in die tijd niet Henk, maar Hen. Van Hen naar Hein is maar een kleine stap. Het is aannemelijk dat voor de zaaknaam Hein van Schuppen werd gekozen, ook omdat de naam Hendrik al zo vaak in de familie voorkwam. Dat de naam niet Hein was maar Hendrik, wordt nog eens bevestigd in de onderhandse akte betreffende de overname van de voorraad en de inventaris van de winkel van Dirk van Woudenberg. De koper wordt daarin omschreven als 'koopman Hendrik van Schuppen Hendrikszoon'.

De derde foto van het bedrijf van Hein van Schuppen laat een voor die tijd prachtig winkelpand zien dat in de jaren dertig werd neergezet. Links is een stukje te zien van de banketzaak van Schuuring, die een zoon was van een beurtvaartschipper in Zwartsluis. Zijn vrouw was een dochter van een banketbakker. Naast de winkel van Schuuring was een drogisterij (Van Dolderen, circa 1930, daarna onder meer Hülstein en Lancé). Aan de andere kant stond de zaak van juwelier Steven Bos, die eind 1950 werd overgedaan aan zijn neef Bertus (A.W.) Bos.

Die metamorfose van woonhuis naar winkel was in de Hoofdstraat overal zichtbaar. Honderd jaar later zal er op de begane grond geen enkel woonhuis meer te vinden zijn.

Het echtpaar presenteert zich stijlvol voor de nieuwe winkel. *(Collectie Hein van Schuppen.)*

Jan Hendrik

De oudste van de vier zonen van het echtpaar Van Schuppen-Beijer was Gerrit (1859), die trouwde met Gerritje van Silfhout (1857). Deze Gerritje, die Gerdina genoemd werd, was een dochter van Jan van Silfhout, banketbakker te Veenendaal. Het echtpaar begon, eveneens in de Hoofdstraat, een textielwinkel die bekend werd als 'Het Stoepje'. Bij de ingang stonden aan beide kanten twee pilaartjes, die helaas bij de laatste gevelverbouwing (2004) zijn weggebroken.

Het stel kreeg acht kinderen. Een van hen, Herman Marius (1892), trouwde met M. Hupkes. Deze

De naam Hein van Schuppen heeft zich in Veenendaal waargemaakt. (Collectie Hein van Schuppen.)

Herman, die Hamp genoemd werd, woonde in de jaren dertig aan het zuideinde van de Kerkewijk in villa De Bergrand. Hamp maakte vele jaren deel uit van het bestuur van Oranjedag. Hij was maatschappelijk actief onder meer als kerkvoogd van de Hervormde Kerk en medeoprichter van de hervormde deelgemeente Sola Fide.

De meest bekende zoon van Gerrit (van 'Het Stoepje') was Jan Hendrik (1884-1975). Ook deze Van Schuppen vestigde zich in de Hoofdstraat van Veenendaal. Hij kreeg een coupeursopleiding in het Duitse Dresden en het duurde niet lang of hij had twaalf kleermakers in dienst.

De zoon van deze Jan Hendrik van Schuppen (1921), die dezelfde voornamen draagt als zijn vader, hield, zoals eerder in dit artikel vermeld, een lezing voor de leden van onze Historische Vereniging. Hij noemde daarin enige interessante aspecten van het zakendoen in die vooroorlogse tijd, zoals het punt concurrentie. Er zou, na het stichten van weer een nieuwe textielwinkel in de Hoofdstraat immers een geduchte rivaliteit kunnen ontstaan tussen de ondernemende families. Dit viel echter, volgens J.H. junior, wel mee doordat de broers er ook op uittrokken in verschillende rayons. En vlak ook de rol van de kerk niet uit: Gerrit had de meeste klanten in hervormde kringen, terwijl Hein, die in 1886 met de Doleantie was meegegaan, veel gereformeerde klanten had. Het was voor elke nieuwkomer van belang welke kerkelijke achtergrond hij had, omdat hij in de aanloopfase en dikwijls ook daarna kon rekenen op de klandizie van de leden van zijn kerk.

Jan Hendrik senior trouwde in 1916 met Stefina van Dongen en betrok een prachtig pand, dat zijn vader (Gerrit van 't Stoepje) intussen had laten bouwen. Deze door architect B. van Kreel ontworpen en later door diens zoon Eef verbouwde winkel aan de Hoofdstraat nummer 90 staat nu op de monumentenlijst. Senior maakte lange dagen. Hij begon dagelijks om 7.00 uur aan zijn coupeurswerk. De zaak was dagelijks tot 20.00 uur open en op zaterdagen zelfs tot 22.00 uur. Zaterdagavond na sluitingstijd gingen de gordijnen van de etalages dicht, net zoals in bijna alle andere plaatselijke winkels. De Nederlandse militairen die in de mobilisatie van 1939 in ons dorp waren ingekwartierd, vonden dat vreemd. Het drukke, werkzame Veenendaal zag er op zondag heel anders uit. Jan Hendrik maakte zich

De loopjongen poseert tussen de bloemenmanden die J.H. van Schuppen ontving ter gelegenheid van het 25-jarig jubilieum van zijn zaak in 1928. Op de voorste rij: J.H. van Schuppen, J. van Offeren, W.H. Hendriks, Van Dijk en De Man. In het midden: Van de Scheur, N. de Bruin, Van Manen, Van de Lustgraaf, Van de Pol en Roor. Achter: G. Achterberg, De Man en Van Hal. *(Collectie Jan H. van Schuppen.)*

niet alleen druk voor zijn zaak, maar was ook maatschappelijk actief. Hij bekleedde kerkelijke functies, was lid van de gemeenteraad en was ook geruime tijd wethouder. Na de bevrijding in mei 1945 werd hij benoemd tot waarnemend burgemeester en nam hij de bestuurlijke taken over van de op non actief gestelde J.J.P.C. van Kuyk. De in de laatste oorlogsmaand vernielde Vaartbrug werd in 1948 hersteld en omgedoopt tot Burgemeester J.H. van Schuppenbrug.

Jochem Willem

Terug nu naar tabak en sigaren. Wie de eerste directeuren van de Ritmeester en de Panter sigarenfabriek waren was al geruime tijd duidelijk. Maar wie waren de oprichters van de Cavansa sigarenfabriek? Rik Valkenburg vertelde ons reeds in zijn boek *Daar krijg je geen tabak van* dat de familie uit de provincie Noord-Brabant kwam en hoe het contact met Veenendaal opnieuw tot stand kwam.

Toen achterneef Job van Schuppen (van de lichtreclame) om nadere gegevens of fotomateriaal werd gevraagd verwees hij mij voor verdere details door naar zijn 94-jarige tante Alie Kieviet-van Schuppen, die thans in een aanleunflat woont naast bejaardencentrum De Engelenburgh. Haar overleden man was Pieter Dimmen Kieviet, zoon van dominee H. Kieviet (1873-1928). Deze predikant was vanaf 1915 tot aan zijn overlijden verbonden aan de Gereformeerde Gemeente in de Hoofdstraat (later de Christelijke Gereformeerde Pniëlkerk). Met behulp van haar aanwijzingen en met de genealogie van Hendrik van Schuppen ernaast wordt een bijna vergeten deeltje uit de historie van Veenendaal belicht.

Grootvader Jochem Willem van Schuppen (1836) woonde in het Brabantse Waalwijk en was wachtmeester bij de marechaussee. Hij trouwde in 1869 met Alida Maat, die afkomstig was uit Heusden. Uit dat huwelijk werden zes kinderen geboren: Willem Johannes (1870), Gerritdina Aletta (1872), Johannes Cornelis (1874), Cornelis Arnoldus (1877), Jochem Wessel Barend (1879) en Pieter

Anthonie (1886). Het oudste kind was geboren in Uden, de anderen in Waalwijk. Zoon Cornelis (Kees) trok in 1903 naar Veenendaal en kreeg een betrekking bij de Ritmeester. Hij had het vak gauw onder de knie en klom op naar een hogere positie in het bedrijf. In 1905 trouwde hij met Cornelia van den Bosch (1877-1950), een dochter van Gijsbertus van den Bosch (1834-1900) en Dirkje van Hardeveld (1842-1940). Haar vader Gijsbertus en haar broer Johan Pieter waren bekende Veenendaalse wagenmakers.

In de Hoofdstraat is op veel prentbriefkaarten het woon-winkelhuis van fotograaf Wim van Son te zien. Naast dat pand woonde omstreeks 1900 het gezin van Hen Bos, de keueskoper, zoals in het dorp een handelaar in varkens werd genoemd. (Later zou op die plek de winkel van opticien Jacobs komen.) Naast Bos stond een dubbel winkelhuis. Het eerste was van Piet Heij, de schilder. Zijn vrouw, Neel Heij-van den Bosch, had daar een winkel in dameshoeden. Het winkelpand daarnaast werd in 1905 gekocht door het pasgetrouwde echtpaar Van Schuppen-van den Bosch dat afkomstig was uit Waalwijk. Kees van Schuppen had een prima baan bij de Ritmeester, terwijl zijn vrouw Cor, naast de zaak in dameshoeden van Neel Heij, een winkel begon in herenhoeden en petten. De beide winkeliersters waren zusters van elkaar. Alle kinderen van Kees en Cor van Schuppen zijn daar (Hoofdstraat B5) geboren. Hulp in de huishouding was Koosje Mark, dochter van Piet Mark, boekhandelaar in de Achterkerkstraat.

Later zou de dameshoedenzaak in handen komen van de gezusters Van Doorn, terwijl de bovenverdieping was verhuurd aan beginnend tandarts Geert Kets. Dat kon omdat tussen de twee winkels een aparte ingang naar boven was. Ik herinner mij, het zal circa 1930 zijn geweest, dat ik in de eerste klas zat van de school aan het Boerscheland bij juffrouw Bos, de dochter van bakker J. Bos in de Hoofdstraat, en last had van kiespijn. Vader Van Beek zei: "Hier heb je een gulden, ga maar naar die tandarts boven de hoedenwinkel." Met de gulden in de zak ging ik op weg, beklom de trap naast de winkel en zag op de overloop een kamer vol mensen en dacht: "Daar zie ik geen tandarts." Bij de volgende deur vond ik de man die ik zocht. In de stoel lag iemand met de mond wijd open. Ik stapte naar binnen en deponeerde de meegebrachte gulden op het marmeren blad naast de patiëntenstoel en zei: "Ik heb kiespijn." Er werd gelachen en gezegd: "Ga daar maar even zitten." Nadat Kets

Het is 1906. In het midden zit Cor van Schuppen-van den Bosch, die in verwachting is van haar eerste kind. Rechts van haar zit haar zuster Neel Heij-van den Bosch. De twee andere dames zijn modinettes. De foto, die gemaakt is door Wim van Son, laat een keur van fraaie dameskleding zien. *(Collectie A.G. van Schuppen.)*

tegen de patiënt gezegd had: "Spoelt U maar", kwam de stoel leeg en kon ik gaan liggen. En de mensen in de kamer ernaast maar wachten...
Na deze geheugenoprisping nu weer terug naar de familie Van Schuppen.
Uit het huwelijk van Kees van Schuppen en Cor van den Bosch werden vijf kinderen geboren: Jochem Willem (1906), Gijsbertus Dirk (1908), Alida Gerredina (1910), Dirkje Judikje, die op 5-jarige leeftijd overleed en daarna nog een meisje dat opnieuw Dirkje Judikje zou heten (1920).
Cornelis van Schuppen zag het wel zitten met de tabak en besloot zelf sigaren te gaan maken. Samen met zijn zonen Jochem en Bertus werd de sigarenfabriek Cavansa opgericht. Vakman vader Kees deed de bedrijfsvoering en zag toe op de fabricage, terwijl de zonen zich bezighielden met de verkoop en de administratie.
Deze tak van de grote Van Schuppenfamilie groeide weliswaar op in Brabant, maar het blijkt dat zijn wortels toch ook in Veenendaal liggen: de vader van marechaussee Jochem Willem (1836), die Johannes heette (1804-1846), was namelijk een broer van tolgaarder Hendrik van Schuppen (1802).

Aan de Kerkewijk bij de spoorwegovergang stond de Cavansa sigarenfabriek. De foto is gemaakt op 26 juni 1948. Vooraan zit de directie met vertegenwoordigers en werkmeesters. *(Collectie A.G. van Schuppen.)*

Pieter Anthonie

Terwijl vader Cornelis van Schuppen, samen met zijn zonen Jochem en Bertus, bezig was met de opbouw van de Cavansafabriek in Veenendaal, besloot zoon en broer Pieter Anthonie (geboren te Waalwijk in 1886) te gaan studeren. Hij behaalde de nodige onderwijsakten en werd leraar in Raamsdonk. Dus deze keer nu eens geen textiel, tabak of sigaren. Hij trouwde in 1914 in Veenendaal met Grietje Geertruida Hootsen, een zuster van winkelier Hootsen in de Hoofdstraat. Waarschijnlijk is in die tijd een groot deel van de familie vanuit Waalwijk naar Veenendaal verhuisd, want vader Jochem Willem, die behalve als wachtmeester bij de marechaussee ook bekend stond als koopman, is in 1914 te Veenendaal overleden.
Pieter Anthonie bleef na zijn huwelijk nog een korte tijd in Waalwijk wonen. In 1915 werd daar zoon Evert Hendrik geboren. Kort daarna verhuisde de familie naar Delft, waar P.A. van Schuppen hoofd van een mulo-school werd.
Vader en moeder Van Schuppen kwamen, ondanks dat zij in Delft woonden, dikwijls naar Veenendaal, waar zij nauwe contacten onderhielden met familie en vrienden. In Delft werd in 1918 Alida Gerdina geboren en in 1924 Pieter Antoni junior (1924-1997), die in Veenendaal bekend zou worden als makelaar Piet van Schuppen. Het leek er even op dat hij zijn bezigheid zou vinden in de handel, maar hij koos voor de makelaardij. Piet was een bijzonder mens. Vol humor. Zijn passie was de jacht. In het blad *De Jager* schreef hij eens een ludiek relaas over een jachtpartij in het natuurgebied De Hel aan de oostkant van Veenendaal. Hij ondertekende dat verhaal met 'Schiet van Puppen'. Hij kon ook goed vertellen. Op zijn rustige, flegmatieke manier wist hij zijn toe-

Intussen is het 1911. Kees van Schuppen met zijn vrouw Cor van den Bosch achter de winkel in de Hoofdstraat. De kinderen zijn van links naar rechts: Gijsbertus Dirk (Bertus), Alida Gerredina en Jochem Willem. *(Collectie A.G. van Schuppen.)*

Familiefoto achter het woonhuis, naast de mulo-school in Delft. Het is 1920 en er is bezoek uit Veenendaal. Van links naar rechts: Vader P.A. van Schuppen met zoontje Eef op schoot, Nel Hootsen-Bos met haar man D.H. Hootsen, dochter Alida Gerdina en moeder G.G. Hootsen. *(Collectie Teus van Beek.)*

hoorders altijd te boeien. Tijdens de bijeenkomst voorafgaand aan de crematie van juffrouw T. Jager, die lange tijd lerares was geweest aan de mulo, was zijn toespraak boeiender dan die van dr Thoomes - en dat wil wat zeggen. Dat de verhouding Jager-Thoomes in de laatste periode van samenwerking op de mulo-school niet zo goed meer was, kan hier van enige invloed zijn geweest. T. Jager vond toen dat haar directeur meer aandacht schonk aan de theologie dan aan het onderwijs.

Jacobus

In 'de Straat', zoals de Hoofdstraat door de Veenendalers in het eerste kwart van de twintigste eeuw genoemd werd, was intussen een tamelijk compleet winkelbestand gegroeid. Er was daar kleding te koop, maar er waren ook brood- en banketbakkers, slagers, drank- en boekwinkels, kruideniers, drogisten, een viswinkel, een opticien, een zadelmaker en enige schoenwinkels te vinden, hoewel de gevels van de woonhuizen nog volop in de meerderheid waren.

In de oude woonwijken van het dorp was het winkelaanbod beperkt. Toch waren er winkeltjes in bijna elke woonstraat. De man werkte bijna altijd op een fabriek of was elders in loondienst, terwijl de vrouw achter de toonbank stond. De Mulderslaan en de Gortstraat hadden elk wel vier kruidenierswinkels. In die Gortstraat groeide ook Jacobus van Schuppen (1913) op. De overgrootvader van deze Jacobus was de jongste broer van Hendrik van Schuppen (1802), die we eerder hebben leren kennen als de tolgaarder. Jacobus, die Jacob genoemd werd, had het ondernemerschap dus in zijn bloed. Als jochie van vijftien jaar besloot hij al om voor zichzelf te beginnen. Hij kocht textiel bij de grossier en ventte die uit. Eerst met een transportfiets, later met een handkar.

Venten met een handkar was in die tijd niet ongebruikelijk. Buiten het dorp deed men dat met de hondenkar of, zoals Hendrik (Hein) van Schuppen en zijn broer Gerrit, met paard en wagen. Hein had zijn werkgebied langs de Langbroekerwetering, terwijl het klantenrayon van Gerrit meer aan de kant van Achterberg en Rhenen te vinden was. Maar in het dorp Veenendaal werd door venters in het algemeen een platte handkar gebruikt, die geduwd moest worden. Twee andere winkeliers uit de Gortstraat, Job Bolderman en Teus van de Bovenkamp, ventten net zoals Jacob van Schuppen met zo'n kar. Zij ver-

Piet van Schuppen tijdens de afscheidsreceptie van wethouder Bastmeijer, 1980. In het midden Henk Veldhuizen, die Bastmeijer zou opvolgen. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Jacob van Schuppen met zijn hoog opgeladen kar in de wijk. Vooral de lappen ellengoed (textiel die per el verkocht wordt) hebben de belangstelling van de dames. *(Collectie Piet van Schuppen.)*

kochten langs de deuren hun huishoudelijke artikelen en galanterieën, terwijl hun echtgenoten thuis in de kruidenierswinkel stonden.

Maar toen kwam de oorlog. Er kwam textieldistributie en Jacob kon niet meer met zijn kar met textiel de straat op. Maar toen hij niet meer naar zijn klanten kon, kwamen zijn klanten naar hem. En dat betekende het ontstaan van de winkel achter het woonhuis. Vanaf de straat was de winkel niet te zien, maar liep men door het gangetje van nauwelijks een meter breed langs het woonhuis Gortstraat 39, dan zag men een textielwinkel die er zijn mocht. In de jaren zestig werd de klant geholpen aan een lange toonbank met aan de voorkant een ingebouwd aquarium waar de kinderen op de knieën naar de visjes lagen te kijken. De zaak, die door Van Schuppen samen met zijn vrouw Antonia Pietronella van der Klift en met de na de oorlog aangenomen bediende Jan van de Pol werd gerund, liep zo goed dat er later ook winkelmeisjes moesten worden aangesteld.

Toen in 1971 de winkel achter het huis werd gesloten en een veel grotere zaak aan de overkant op nummer 54 (de plek waar eens zijn geboortehuis stond) in gebruik werd genomen, vroeg iemand van de krant aan Van Schuppen waarom zo'n juweel van een zaak niet in het centrum van Veenendaal stond, waarop Jacob antwoordde: "Wij willen niet naar het centrum. Mijn omzet hier ligt hoger dan wat gemiddeld in de Hoofdstraat wordt omgezet en bovendien kunnen we hier goedkoper werken omdat de kostenfactor lager ligt."

Jan Bertus

De nakomelingen van Hendrik van Schuppen (met de lange pijp) zijn talrijk. Zij zijn te vinden in alle wijken van Veenendaal. Op de foto, die gemaakt is in de Gortstraat, zitten Pieter van Schuppen (1861-1950) en zijn vrouw Aartje van Ravenhorst (1878-1960) tussen hun kinderen. Ook in deze groep komen we ondernemerschap tegen. Helemaal links staat Jacob (1913), de jongste van het stel, die zijn

Deze opname is van vóór 1950. Hoeveel duizenden meters heeft hij al afgemeten? Met virtuoos vingerspel geeft de maestro de maat aan bij het leveren van de zoveelste lap textiel. *(Collectie Piet van Schuppen.)*

winkel had achter zijn woonhuis in de Gortstraat. De zesde van links is Cornelis (1921), die zou gaan grossieren in bloemen en planten en de achtste van links is Pieter (1909), in wie veel oudere Veenendalers de chef van de winkel van de coöperatie 'De Volharding' aan de Zandstraat zullen herkennen. Vierde van links is Johannes Sophie (1906), de vader van Jan Bertus van Schuppen (1934).

Pieter van Schuppen, de smid, met vrouw en kinderen in 1946. *(Collectie J.B. van Schuppen.)*

Deze Jan Bertus zou hetzelfde doen als de meeste Veense beginnende grossiers na de Eerste Wereldoorlog: eerst werken bij een baas, ervaring opdoen en dan voor zichzelf een bedrijf opzetten. Jan begon bij Hein van Schuppen, die een afdeling groothandel had boven de winkel in de Hoofdstraat. Daarna bij W.S. van Beek en Zonen aan de Julianastraat, die niet met vertegenwoordigers werkte, maar waar winkeliers uit de hele regio zelf hun goederen kwamen inkopen en die, na betaling, gelijk konden meenemen. Later zou dat systeem cash-and-carry genoemd worden. Intussen begon bij Jan het ondernemerschap te kriebelen en in 1959 waagde hij de stap naar een eigen bedrijf. Hij begon een textielgroothandel in het pand van Teus Aalbers aan de Parallelweg, dat al spoedig te klein werd. Hij trouwde in 1961 met Wil van den Heuvel en ging wonen en magazijn houden aan de Gerard Doustraat. Toen de tent goed draaide nam hij een belangrijke stap en ging zich specialiseren in bonneterie, maar voor die sector moet je wel beschikken over een soort zesde zintuig. Je krijgt met het begrip 'mode' te maken, dus moet je gevoel hebben voor trends, kleuren en stijl. Je moet vooruit kunnen kijken naar een seizoen dat nog komen moet. Maar dat alles bleek voldoende aanwezig, want het bedrijf dat intussen verplaatst was naar de Nijverheidslaan, floreerde. Zoon Jos nam in 1991 de zaak over van zijn vader. Hij begon zijn eigen modemerk Di Gianni (dat 'Van Jan' betekent). In het inmiddels nieuwgebouwde pand kan hij zijn klanten prima ontvangen en de collecties damesmode op de juiste wijze presenteren.

Volgens de eerder aangehaalde genealogie Van Schuppen zou de naam ook rond het jaar 1600 als Van Schuppingen voorkomen. Rik Valkenburg noemde in *Daar krijg je geen tabak van* zelfs de naam Van Schöppingen en veronderstelde een Duitse afkomst. Hein van Schuppen daarentegen heeft twee losse bladen in zijn bezit die afkomstig zullen zijn uit een Franstalig kunstlexicon waarop onder meer sprake is van Jacob (Jaques) van Schuppen, geboren op 26 januari 1670 uit Vlaamse ouders. Deze portretschilder had een grote staat van dienst met werken in de musea van Amsterdam, Wenen en Turijn. Ook staat op een losse pagina (nummer 661) uit hetzelfde lexicon ene Pieter Louis van Schuppen, dessinateur et

Het pas gereedgekomen Di Gianni-pand aan de Nijverheidslaan. *(Collectie J.B. van Schuppen.)*

Afstamming

Hendrik van Schuppen (1610)
|
Claas Hendriksen van Schuppen (1643)
|
Steven Claassen van Schuppen (1688)
|
Dirk Stevens van Schuppen (1723)
|
Jochem Dirksen van Schuppen (1770). Deze wolkammer had zes kinderen waaronder:
|
*Hendrik (1802), wolkammer en tolgaarder, vader van Hendrik met de lange pijp, voorvader van onder meer bekende winkeliers uit de Hoofdstraat en van de oprichters van de Ritmeester, de Panter en de Schimmelpenninck sigarenfabrieken;
*Johannes (1804), wolkammer, vader van Jochem Willem, de marechaussee uit Waalwijk, voorvader van de makelaar en van de oprichters van de Cavansa;
*Joachim Henricus (1810), besteller Rhijnspoorweg te De Klomp en wonende aan 'De Pol' aan de Nieuweweg, overgrootvader van Jacob van Schuppen (1913) uit de Gortstraat en betovergrootvader van Jan Bertus van Schuppen (1934).

Voor de oprichter van de N.V. Koninklijke Veenendaalsche Sajet- en Vijfschachtfabriek v.h. Wed. D.S. van Schuppen en Zoon moeten we terug naar Dirk Stevens (= Stevenszoon) van Schuppen (1723), die niet alleen de vader was van Jochem Dirksen (1770), maar ook van Steven Dirksen (1767).
Behalve deze twee zonen kreeg het echtpaar Dirk Stevens van Schuppen en Evertje Jochums de Bijll (1734-1805) zes dochters.
|
Steven Dirksen van Schuppen (1767).
Uit het eerste huwelijk met Neeltje Aartsen van der Meijden werden drie kinderen geboren.
Na het overlijden van zijn vrouw op 14 oktober 1796 hertrouwde Steven met Helena van de Weerd uit Ingen. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren, waaronder Dirk.
|
Dirk van Schuppen (1803-1855), inmiddels bekend als wolfabrikant, trouwde in 1826 te Scherpenzeel met Johanna Alberta Sterk, die in 1834 kinderloos overleed.
Dirk trouwde een half jaar later met Woutertje Anna Pannekoek, gedoopt te Renkum op 1 augustus 1801 (overleden te Veenendaal op 10 juli 1876).
Zij stond in 1834 al bekend als wolfabrikante en kende dus reeds de kneepjes van het vak.
Uit dat huwelijk werd rond 1836 zoon Steven geboren, die op jeugdige leeftijd het bedrijf zou uitbouwen.
In het boek *Vier eeuwen Veenendaal* van dr J.G. Thoomes wordt op bladzijde 94 pionier Dirk Stevenszoon vermeld en op de pagina's 99 en 100 uitgebreid aandacht besteed aan het werk van weduwe Van Schuppen en haar zoon Steven.
|
Steven van Schuppen. Behalve wolfabrikant was hij ook wethouder van de gemeente Veenendaal.
Hij overleed ongehuwd op 25 december 1885.
De naam Van Schuppen zal daarna niet meer in de directie van de wolfabriek voorkomen. De grafsteen van Steven van Schuppen is te vinden op de oude begraafplaats aan de Achterkerkstraat.

graveur (1627-1702). De naam Van Schuppen zal dus afkomstig zijn uit België (de Zuidelijke Nederlanden) of Frankrijk.

Verandering

Het nageslacht van de in 1610 geboren Hendrik van Schuppen is talrijk en kleurrijk. In dit artikel zijn er slechts enkele exponenten uit naar voren gehaald als hommage aan hun ondernemerschap en werklust.

Soms blijft een bepaalde gebeurtenis of een opvallend gezegde in het geheugen hangen. Toen Gijs van Veldhuizen zijn werkgever kwam vertellen dat zijn vader overleden was, zei hij: "Vader is uit de tijd." De factor 'tijd' is een macht die geleerden bezighoudt. Hij wordt soms door hen de vierde dimensie genoemd.

Na het overlijden van Hendrik van Schuppen op 20 januari 1901 speelde de tijd voor hem geen rol meer. Hij was uit de tijd. Grootvaders klok bleef stilstaan.

De genealogieën die ten behoeve van dit artikel zijn geraadpleegd, laten ons mensen zien die hard gewerkt hebben. Die ondernemend en vindingrijk waren, maar die weg zijn, dood en begraven. Harde werkers waren het, die fabrikanten, arbeiders en winkeliers die voortkwamen uit geslachten van veenstekers en wolkammers. Ook hun huisvrouwen, en dat gold voor bijna het gehele Veense vrouwvolk, zaten nooit stil. Wanneer halverwege de avond het dagwerk ten einde was, bleven de handen nog lang bezig met verstelwerk. Ging men op visite, dan werd een breiwerkje meegenomen. Aan de muur hingen soms wandbordjes met teksten als 'Arbeid adelt' en bijna altijd ook ingelijste op zwart fluweelpapier geschilderde herinneringen aan de trouwdag of aan het 25-jarig huwelijksfeest. Achter de stoel van opa hing een pijpenrek met de tekst 'Het is geen man die niet rooken kan'.

Intussen heeft de twintigste eeuw veel verandering gebracht. De grote fabrieken brachten een nieuwe cadans in het leven van de mensen, met de man die de fabrieksfluit bediende als dirigent. Een grote goederenstroom ging het dorp uit en de hele wereld over. Na een grote opbloei kregen de fabrieken in de jaren zeventig te maken met tegenwind. In 1988 ging de grote rode neonreclame op het dak van de Scheepjeswol voorgoed uit en stopte de Panter sigarenfabriek, die reeds was overgenomen door Agio, met de productie in Veenendaal. Van de V.S.W. staat er nog een gedenksteen. Op het terrein van de Frisia wolfabriek is theater De Lampegiet gebouwd. Ook is daar parkeerruimte gemaakt voor de auto's van de vele bezoekers uit de regio die hier komen winkelen, terwijl op andere opengevallen plekken flink wat ruimte vrijkwam voor woningbouw. Veenendaal veranderde opnieuw. De fabrieksschoorstenen maakten plaats voor hoge appartementen. Talrijke straatnamen proberen de herinnering vast te houden aan de fabrieken die ooit in het centrum van 'het grote dorp' stonden. En de mensen dan? Aan de Achterkerkstraat ligt een van de weinige echte monumenten, die Veenendaal nog rijk is. Maar op die oude begraafplaats worden de namen op de daar gespaarde grafstenen bijna onleesbaar door de erosie. Het zijn namen die de herinnering oproepen aan een gemeenschap die deugde.

Maar om met de foto van de brandende Panterfabriek dit Van Schuppenrelaas te beëindigen zou lijken op menig verhaal dat vroeger aan de kinderen verteld werd en dat dan steevast eindigde met: "Toen kwam er een olifant met een lange snuit en die blies het hele verhaaltje uit". Het Van Schuppenverhaal is niet uit, ondanks dat de fabricage van sigaren dit jaar helemaal uit Veenendaal verdwijnt en de textielfabrieken het hebben afgelegd tegen de concurrentie uit het Verre Oosten. Wanneer een Veenendaler die lang geleden geëmigreerd is naar een ver land een bezoek brengt aan zijn oude geboorteplaats, zal hij in het winkelcentrum zoeken naar winkels die hij nog kent van vroeger en dat zal hem niet meevallen. Maar hij zal tussen de warenhuizen, de winkels van de francisers en de filialen van de grote winkelketens, de prachtige, grote textielzaken van Hein van Schuppen en van Jan van Schuppen, die worden geleid door nakomelingen van de grote Hendrik, moeiteloos kunnen vinden. En aan de Buurtlaan oost staat een solide bedrijf in woningtextiel, dat precies zo door zoon Piet en zijn vrouw bestuurd wordt als vader Jacob van Schuppen dat deed in de Gortstraat, namelijk met de showroom en de werkruimte achter het woonhuis. Job van Schuppen, nazaat van de Cavansa-pioniers, stampte een nu landelijk bekend reclamebedrijf uit de grond en Jos, de zoon van Jan Bertus van Schuppen, distribueert vanuit zijn nieuwe pand aan de Nijverheidslaan zijn collecties dames-

Een van de laatste grote fabrieken verdwijnt uit beeld. In augustus 1991 stak de baldadige jeugd de leegstaande Panterfabriek in brand. Op de voorgrond het 'spoorhuisje'. *(Collectie Teus van Beek.)*

kleding met het label Di Gianni naar gerenommeerde textielzaken in het gehele land.

De man die aan Evert van Schuppen, de kolenboer onder aan het Boerscheland, ooit de vraag stelde: "Bent u soms familie van de sigarenfabrikant?", wist toen niet dat er in Veenendaal zoveel soorten ondernemende Van Schuppens waren.

Bronnen

Hein van Schuppen Gzn.
Mevrouw A.G. Kieviet-van Schuppen
Piet van Schuppen Jzn.
Jan Bertus van Schuppen
Jan Hendrik van Schuppen JHzn.
A.W. (Bert) Bos
J.G. Thoomes, *Vier eeuwen Veenendaal*
T.C.N. Belgraver, *De Recters van Veenendaal*
Rik Valkenburg, *Daar krijg je geen tabak van* en krantenartikel 10 februari 1972
Wim van Amerongen, *Ritmeester Intimus*
Genealogie Hendrik van Schuppen (samensteller onbekend)
Gemeentearchief Veenendaal
Archief Teus van Beek

Meevallers

Volgens Van Dale is een meevaller een 'omstandigheid dat iets gunstiger of voordeliger is dan te verwachten was'. Synoniemen zijn 'buitenkansje' en 'voordeel' en het tegenovergestelde is 'tegenvaller'. De Historische Vereniging kon weer een aantal meevallers incasseren. Graag maken we er hier melding van. Wie wat bewaart, heeft wat.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De heer Nico van Manen schonk de HVOV een foto van Geertrui van Wijk. Geertrui was een dochter van Gerrit van Wijk, wiens boot in 1855 op de Kerkewijk omsloeg. Geertrui werd op 24 april 1856 geboren en kreeg dezelfde naam als haar oudste zusje dat bij de ramp verdronk.

Van Diederik Buddingh van Buddingh Natuursteen kreeg de HVOV het miniatuurmodel van het watersnoodmonument in het plantsoen aan de Stationssingel. Het model werd tijdens de watersnoodherdenking op 11 maart symbolisch aan burgemeester T. Elzenga overhandigd.

De heer P. Boor bedacht de vereniging met de jaargangen 1-17 van het blad *Oud Veenendaal*. Als laatste maar niet als minste kregen we van de heer J. Pater *Het Weven en Spinnen,* uitgaven van de Textielschool in Tilburg.

Met alle schenkingen zijn we erg blij en we bedanken de gulle gevers van harte.

Het eerste nummer in de oudste jas.

Bijzonder belicht

Ook in dit nummer plaatsen we weer een aantal foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging. Weet u waar de foto's zijn genomen of wie erop staan ? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203 of 's avonds 0318 518204) of met Cor Slok 's avonds (0318 513062).

DOOR HENNIE HENZEN

Mevrouw D.H. (Diddie) van der Wilt-van Kruistum uit de Hoogstraat reageerde op de foto in het aprilnummer op pagina 51. Volgens haar is de foto gemaakt in 1937 ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. De locatie is inderdaad, zoals we aangaven, de Prins Bernhardlaan. De mannen doen mee aan de allegorische optocht. Ze beelden de Zilvervloot uit. Rechts Jan van Kruistum als Piet Hein, tweede van rechts Jos van Kruistum, de vader van mevrouw Van der Wilt, als kapitein.
Op de in het vorige nummer geplaatste foto's is uitvoerig gereageerd door Wim van Elst. Van de wandelaars op de bovenste foto op pagina 52 zijn hem helaas geen namen bekend. Wel is duidelijk dat de foto in de Julianastraat is genomen. Op de achtergrond is de Zandstraat te zien met onder andere de winkelpanden van Van Kooten (rookartikelen) en C. Bolderman (bakker). In het grote huis rechts op de foto woonde de familie De Gooijer en daarnaast de familie H. Wels.
Wim van Elst weet verder te melden dat de foto onderaan pagina 52 indertijd ook is geplaatst in het *Fotoboek Veenendaal deel 2* van Rik Valkenburg. Het onderschrift luidt als volgt: "De opening van het Bergbad ging met een passende ceremonie gepaard. De vaandeldragers zijn o.a. v.r.n.l. Dirk

de Nieuwewegse school), Ottolien Oudhuijzen (dit meisje was doof, maar kon toch goed meedoen) en Willy van Ojik. Daarachter is nog net het hoofd te zien van Truus Kroesbergen.

Ten slotte geeft Wim van Elst de volgende antwoorden op de vragen over de foto op pagina 53. Nicolaas Gerardus van den Berg staat niet met vrouw en kinderen op de foto, omdat hij in 1911 nog niet getrouwd was. Zijn kinderen heetten Cornelis Jan, Jan Cornelis en Gerardus Jacobus van den Berg, geboren in Ede op respectievelijk 25 februari 1916, 5 juli 1917 en 4 oktober 1918.

Wim heeft in het Gemeentearchief van Ede de klapper 'Reconstructie huisnummers Gelders Veenendaal' nagekeken en geconstateerd dat het nummer Va 57 in 1909 voorkomt op de Nieuweweg en na enkele wijzigingen in 1960 uiteindelijk is omgenummerd in 82. Nieuweweg 82 vinden we in het smalle steegje naast het pand waar voorheen slager

van der Meijden, Arnold Willemsen, en To Heinsbergen. De twee jongens met de trommels zijn Aris Diepeveen en een jongen van Van Manen. Rechts de dames van Sparta (Gymvereniging), o.a. Grada Ensing (dochter van de hoofdonderwijzer van

Groenhof woonde. De drie zonen van Nicolaas Gerardus van den Berg woonden in 1930 nog op nummer Va 57. In december 1932 verhuisden zij naar Boveneindsepad 189, wat op 28 maart 1939 Prins Bernhardlaan 93 werd.

Dan drie nieuwe foto's uit de collectie. De eerste is waarschijnlijk in het Bergbad genomen. Waarschijnlijk gaat het om een waterpoloteam? We zijn benieuwd wie van de lezers deze heren herkent.

Twee foto's van naar alle waarschijnlijkheid een Koninginnedag. Bogen en versierde kinderen. Op de achtergrond de pas afgebroken villa Repos Ailleurs. Het gaat dus om een klas van de Koningin Julianaschool. Wie helpt ons aan de namen?

Plaatjes en praatjes

De eerste bijeenkomst van het jaar heeft altijd een officieel tintje. Het bestuur van de Historische Vereniging Oud Veenendaal legt dan, zoals dat heet, rekening en verantwoording af aan de leden. Daarom begonnen we ook deze keer, op donderdagavond 7 april, met het bespreken van een aantal huishoudelijke zaken. Daar waren de meeste bezoekers die avond waarschijnlijk niet voor gekomen. Men kwam voornamelijk, en wel in groten getale, luisteren en vooral kijken naar wat Johan Slok en Hennie Henzen zouden presenteren onder de titel: 'Veranderd dorpsbeeld van Veenendaal'.

DOOR WOUT BRANDS

Eerst kwam het financieel jaarverslag aan de orde. De kascontrolecommissie, bestaande uit de heren G.J. van Eden en P. Will, hebben de boeken, jaarstukken en rekeningen in orde bevonden, zo bleek uit hun verklaring die door de voorzitter werd voorgelezen. Zij stelden de vergadering voor om de penningmeester decharge te verlenen voor zijn over het jaar 2004 gevoerde beheer en ook de rekening van 2004 en de balans per 31 december 2004 vast te stellen. De aanwezigen stemden onder applaus daarmee in, evenals met de begroting voor het jaar 2005. Besloten werd om het positief resultaat van

Benedeneind, 1915. (*Collectie Gemeentearchief Veenendaal.*)

Mulderslaan, 1966. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

ruim € 3.900,- toe te voegen aan de algemene reserve, en het bestuur werd gemandateerd om een deel daarvan te bestemmen voor de uitgave van het lustrumboek. De heren P. Will en J. Schilperoort stelden zich beschikbaar voor de kascontrole van 2005. Het jaarverslag van de secretaris werd eveneens onder applaus goedgekeurd. De bestuursleden mevrouw G.M.J. van Schuppen-Diepeveen en de heren dr H. van 't Veld en W. Brands waren aftredend en tevens terstond herkiesbaar. De aanwezigen stemden applaudisserend in met hun herbenoeming.

Interactief

Ook zonder dit enthousiaste begin zou het een fijne avond zijn geworden. Want de prachtige oude plaatjes (verzameld en gepresenteerd door Hennie Henzen) en de bijbehorende praatjes (van Johan Slok) boeiden tot en met. Het was, om met de voorzitter te spreken, een interactieve gebeurtenis. De aanwezigen reageerden spontaan op hetgeen ze zagen en hoorden, corrigeerden de spreker en elkaar en vulden aan wat onderbelicht bleef.

Johans wandeling door de tijd begon in de ijstijd, toen stuwwallen ontstonden die we nu kennen als de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwse Heuvels. En wat lager: het Kleine Veenloo (de Markt), het Grote Veenloo (de Vendel) en de Emmikhuizerberg. Vervolgens nam hij een flinke stap naar de vijftiende eeuw, toen de eigenaar van de uitgestrekte veengebieden die in de tussenliggende millennia waren ontstaan, bisschop David van Bourgondië, in 1473 een vergunning verstrekte voor het graven van een grift naar de Rijn voor de afvoer van turf uit zijn veenderijen. Samen met de andere eigenaren van de veengronden, de 'gemene veengenoten' droeg hij bij in de kosten van de aanleg. De Grift was rond 1481 gereed.

Lang heeft men geen plezier gehad van de Grift van bisschop David. De exploitatie van het veen stagneerde door de voortdurende oorlogen tussen Stichtsen (mensen uit het bisdom Utrecht) en Geldersen. De Grift verlandde. Pas onder Karel V (1500-1558) braken rustiger tijden aan. In 1545 gaf Karel opdracht om de Grift uit te graven en te verlengen. De verlenging hield in dat de vaart zich vanaf het vroegere eindpunt vertakte in een vork. Dit punt droeg de naam Zwaluwstaart. Het tegenwoordige Zwaaiplein ligt op die plek. In 1551 waren de graafwerkzaamheden voor de verdieping en verlenging van de Grift gereed. Het afgraven van het veen kon beginnen.

Vergelijken

Met het graven van de Grift en haar zijtakken (wijken) werd het grondpatroon bepaald dat nu nog kenmerkend is voor Veenendaal. Met deze constatering belandden we met enkele snelle passen in de begintijd van de fotografie, waardoor we deze avond in staat werden gesteld ons een beeld te vormen van hoe het eens was. En dat te vergelijken met het Veenendaal van vandaag.

Een foto: de Oude Kerk, gezien vanaf de Achterkerkstraat. Een telg uit het geslacht Van Veldhuizen vertelde dat een voorvader er in 1902 is komen wonen. Het expeditiebedrijf is daar begonnen, eerst met paard en wagen, vanaf 1949 met de auto. Een nijver buurtje, 't Achterkerk, zoals het door Teus van Beek zo beeldend werd neergezet in het septembernummer 2001 van ons blad. Van Veldhuizen herinnerde zich dat er alleen al drie schoenmakers waren gevestigd, waaronder Finkenflügel en Bouwman.

Raadsels werden opgegeven: "We kennen hotel De Korenbeurs, maar was er ooit een echte korenbeurs?" Niemand wist het antwoord. "Klopt het dat er achter De Roskam een kegelbaan was?" De aanwezigen meenden van niet.

Herinneringen aan een bekende Veenendaler: een kleindochter van de in onze plaats bekende architect Van Kreel sprak over haar grootvader. En over haar vader, die hetzelfde beroep uitoefende. En daarmee stonden we meteen weer in de harde, zakelijke, tegenwoordige tijd. De fraaie villa Repos Ailleurs, ontworpen door architect Van Kreel, werd onlangs gesloopt om plaats te maken voor een gebouw dat de toon zal zetten voor de nieuwe skyline van Veenendaal. We waren er allemaal even stil van.

Er werd levendig van gedachten gewisseld over de Hooge Kant en de Lage Kant (omdat niet iedereen meteen het hoogteverschil onderscheidde), ooit Schoolstraat geheten, maar nu bekend als Hoogstraat. Het verleden was soms letterlijk kleurrijk, want het water van de Grift tussen de hoge en de lage kant kleurde soms rood en dan weer groen, al naar gelang de kleur waarmee de wol van de Hollandiafabriek op dat moment werd geverfd.

Hoogstraat, 1911. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Honderdjarigen in Veenendaal (2)

Voor de geschiedenis van hun geboorteplaats hebben de meeste mensen, vooral wanneer ze wat ouder worden, veel belangstelling. Die interesse is er zeker ook voor plaatsgenoten die weliswaar niet meer in leven zijn, maar waarvan nakomelingen tot onze eigen generatie behoren. Wat een herinneringen komen soms boven als we denken aan de tijden van weleer. Ondergetekende merkte dat ook bij het schrijven van zijn tweede bijdrage voor deze rubriek, waarin opnieuw aandacht wordt gevraagd voor een eeuweling uit Veenendaal. Ditmaal voor Katarina Diepeveen-van Zanten.

DOOR WIM VAN ELST

Katarina van Zanten in traditionele kledij. *(Collectie F.M.H. van Dam, Barneveld.)*

Als we op zoek gaan naar een afbeelding van haar, dan komen we in het boek *Meer dan honderd jaar bejaardenzorg* van J. van Barneveld en H. Diepeveen en in de collectie van de heer F.M.H. van Dam uit Barneveld dezelfde foto tegen, namelijk die waarop zij geportretteerd is in de traditionele kledij uit de beginjaren van de vorige eeuw. Het is blijkbaar de enige foto die ter gelegenheid van haar honderdste geboortedag, de volgende verjaardag in 1927 en haar overlijden in datzelfde jaar aan de pers werd verstrekt. Helaas kwamen we in de landelijke en regionale kranten ook geen korte levensbeschrijving van haar tegen.

't Zand

De vader van Katarina van Zanten (haar naam wordt later ook als Catharina geschreven) was Wessel van Zanten. Hij werd op 17 juni 1798 in Renswoude geboren. Haar moeder luisterde naar de naam Jannetje van de Loosdrecht en van haar weten we dat zij te Veenendaal werd gedoopt op 13 mei 1803. Waarom geen geboortedatum? Wel, de geboorteregisters van de gemeente zijn pas te raadplegen vanaf 1811, daarvóór is men aangewezen op de doopregisters van de kerk. Beide ouders zijn in Veenendaal overleden op respectievelijk 24 juni 1835 en 12 juli 1849. Het echtpaar Van Zanten had vier kinderen: Wessel, geboren 27 juni 1824, Katarina, geboren 25 november 1826, Jelis, geboren 7 februari 1831 en Gerardus, geboren 7 oktober 1834. Katarina en haar oudere broer zagen het levenslicht op het adres 't Zand nummer B179, recht tegenover de huidige J.P.C. Leinweberstraat. Het geboortehuis van de laatste twee was 't Zand nummer B186. Helaas stierf de jongste uit het gezin op 30 augustus 1836; hij werd nog geen 2 jaar oud.

Op 25 november 1826 verscheen vader Wessel van Zanten 's middags om vier uur bij burgemeester J. Smith, in diens functie van "ambtenaar van den Burgerlijken Staat der Gemeente van Veenendaal Stichts, Kanton Rhenen, Provincie Utrecht", om aan-

gifte te doen van de geboorte van zijn dochter Katarina. Als getuigen had hij Dirk van Zanten, 50 jaar, wever en Gijsbert van Gulijk, 24 jaar, wolkammersknecht, beiden wonende te Veenendaal, meegenomen. Alleen burgemeester J. Smith ondertekende de geboorteakte, omdat Wessel van Zanten en de beide getuigen niet konden schrijven. Ook hier weer een bewijs van het analfabetisme onder de bevolking van die dagen.

Een onbekommerde jeugd heeft Katarina van Zanten niet gehad. Al gauw moest ze thuis haar moeder helpen in het huishouden en achter haar naam zien we dan ook regelmatig staan: "zonder beroep". Zij was pas 8 jaar toen haar vader overleed en 22 toen zij haar moeder moest gaan begraven. Ik denk dat zij zich na de dood van haar moeder, als enige dochter, verantwoordelijk zal hebben gevoeld voor de zorg van haar broers. Toch is dat drietal niet lang meer bij elkaar gebleven. Wessel trouwde op 11 mei 1850 in Veenendaal met Willemijntje Verhoef, Katarina volgde drie jaar later en Jelis stapte op 4 december 1863 te Kamerik in het huwelijksbootje met Neeltje de Jong. Volledigheidshalve zij vermeld dat Wessel na het overlijden van zijn vrouw op 2 november 1867 in Ede hertrouwde met Maria Turkesteen, weduwe van Teunis van Barneveld.

Katarina en Klaas

Het huwelijk van Katarina met wolkammer/sajetmaker Klaas Diepeveen werd gesloten op 27 augustus 1853 te Veenendaal. De bruidegom werd in deze gemeente geboren op 13 november 1826 en overleed op 6 april 1902. Hij was een zoon van Roelof Diepeveen, gedoopt te Veenendaal op 18 maart 1804, wolkammer en van Geertrui van Leusden, gedoopt op 6 oktober 1799, zonder beroep, beiden wonende te Veenendaal. De voorgeschreven afkondigingen werden gedaan voor de hoofddeur van het gemeentehuis, namelijk de eerste op de veertiende augustus en de tweede op de eerstvolgende zondag. "Geene stuiting van dit Huwelijk werd ter onzer kennisse gebragt", aldus de akte. Regels voor huwelijksafkondigingen bij het gemeentehuis bleven nog tot 1987 bestaan en waren daarna niet meer nodig. Als er gesproken wordt over het gemeentehuis, zijn we geneigd te denken aan het fraaie pand in de

Op heden den Zeven en twintigsten Augustus des jaars Achttien honderd drie en vijftig, zijn voor ons ondergeteekende Burgemeester, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Veenendaal Arrondissement Amersfoort, Provincie Utrecht, in het Huis der Gemeente verschenen:

Klaas Diepeveen oud zes en twintig jaren van beroep wolkammer geboren en wonende alhier, meerderjarigen Zoon van Roelof Diepeveen oud vijftig jaren van beroep wolkammer en van Geertrui van Leusden oud vier en vijftig jaren zonder beroep echtlieden wonende in deze gemeente alhier te gezamenlijk en hunne toestemming tot dit huwelijk gevende.

Hebbende den comparant aan zijne verpligting omtrent de nationale militie voldaan: En

Katarina van Zanten oud zes en twintig jaren zonder beroep

De huwelijksakte van Klaas Diepeveen en Katarina van Zanten. Bruid en bruidegom waren de schrijfkunst niet machtig. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inventarisnummer 2572, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Hoofdstraat. In die dagen was dit echter nog in gebruik als kostschool voor meisjes. Het herenhuis werd eerst in 1873 door de gemeente Veenendaal aangekocht en in het jaar daarop in gebruik genomen. Het jawoord van Klaas Diepeveen en Katarina van Zanten zal waarschijnlijk geklonken hebben in een door de gemeente aangekochte woning aan de Markt, die vanaf 1812 tot meer dan een halve eeuw later dienst deed als gemeentehuis. Zie het artikel *De gemeentehuizen* van Gert Groenleer in *Oud Veenendaal* van november 1999.

Getuigen bij het huwelijk waren: Jelis Diepeveen, 23 jaar, wolkammer, broer van de bruidegom, Arris van de Loosdrecht, 57 jaar, koopman, oom van moederszijde van de bruid, Maas Klomp, 31 jaar en Johannes Turkensteen, 29 jaar, beiden wolkammers, goede bekenden van het bruidspaar en alle vier in Veenendaal woonachtig. De huwelijksakte werd ondertekend door de derde en vierde getuige en de ambtenaar van de burgerlijke stand. Het jonge paar ging wonen op het adres 't Zand nummer 75 in wijk B.

In het bevolkingsregister van 1860-1870 komt het echtpaar Diepeveen-van Zanten voor op het adres 't Zand B93 met vermelding van de volgende kinderen:

Roelof Diepeveen, geboren te Veenendaal op 10 maart 1861. Op 1 april 1885 trouwde hij in Arnhem met Johanna Bongers. Na het overlijden van zijn vrouw hertrouwde Roelof op 30 april 1919 in de Gelderse hoofdstad met Jannetje Koole.

Jannetje Diepeveen, geboren 6 januari 1864. Zij trad op 11 oktober 1884 te Veenendaal in het huwelijk met Pieter Marinus van de Loosdrecht.

Gerard Diepeveen, geboren 1 januari 1867. Gerard bleef ongehuwd en overleed op 11 maart 1898 in wijk B nummer 93.

Het zal het echtpaar Diepeveen veel verdriet hebben gedaan dat hun eerste kindje, een zoon, op 8 maart 1860 levenloos werd geboren.

Oudeliedenhuis

Op 18 oktober 1918 verhuisde Katarina Diepeveen-van Zanten naar het Oudeliedenhuis aan de Kerkewijk, wijk F nummer 37A (later nummer 14), waar op dat moment Hendrik den Besten en zijn vrouw de dagelijkse leiding hadden. Zij werden op 1 april 1923 opgevolgd door het echtpaar Cornelis Rebel en Jannetje Rebel-Boor uit Huizen.

Katarina Diepeveen-van Zanten heeft daar ruim negen jaar gewoond. Artikel 3 van het reglement van orde van wat toen nog het Oude Mannen- en Vrouwenhuis heette, luidt: "Zij (de verpleegden) zullen de huiselijke en openbare godsdienstoefeningen in de Nederlandse Hervormde Kerk getrouw, ordelijk en eerbiedig bijwonen". Mijn gedachten gaan terug naar de tijd dat ik in mijn jongensjaren wekelijks in de Oude Kerk op de Markt kerkte. Ik zie nog de bewoners van het Oudeliedenhuis gezamenlijk binnenkomen en hun plaatsen innemen in de banken op het koor achter de preekstoel. Deze stond toen nog precies in het midden van de toog. Het was dus bijzonder moeilijk om iets van de dominee te zien. Gelukkig was er weleens een predikant die zo vriendelijk was om de deur van de "houten broek" open te laten, zodat de oudjes in ieder geval nog op zijn rug konden kijken. Wat een tegenstelling als we denken aan de herenbanken achter in de kerk, waar voorheen de leden van het veenraadschap en later de notabelen van de gemeente hun plaatsen hadden.

Nog meer viel mij trouwens op, daar voor in de kerk.

De oude preekstoel in de Oude Kerk. *(J. van Barneveld en H. Diepeveen, Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal, 1984.)*

Ik denk aan de ronde bank, waarin de in het zwart gestoken ouderlingen en diakenen zaten. Bij het bedienen van de Heilige Doop kregen de moeders door koster Van Ojik een plaats aangewezen in het zogenaamde "doophok" binnen de ronding van deze bank; de vaders moesten op een stoel gaan zitten áchter de kerkenraad. Ziet u het voor u? De vaders kijkend over de hoofden van de broeders om iets te kunnen zien van het dopen van hun kind. En dan aan weerszijden van de toog tegen de witte zijmuren de lange stokken met de collectezakken en even verderop de kartonnen bordjes met de tekst: "Verboden te spuwen". Onder de stoelen zag men hier en daar nog een oude stoof. De route die de diakenen tijdens het collecteren liepen, weet ik me nog precies te herinneren. Wie van de ouderen ziet ze niet staan met de lange stok verticaal naar boven gericht, wanneer de dominee de tekst voorlas? En velen zullen met mij nog precies de drie plaatsen kunnen aanwijzen waar de collectezakken moesten worden geleegd. Wat was ik als jongen jaloers op Izaäk Hiensch, die, gezeten op het kruispunt midden in de kerk, tijdens deze handeling altijd de stok mocht vasthouden. Op het klankbord van de fraaie preekstoel waren drie teksten te lezen: "Behoedt uw hart" , Spreuken 4:23, "Spreekt alzoo en doet alzoo", Johannes 2:12 en "Ziet dan hoe gij hoort", Lukas 8:18. Bij de laatste renovatie van 1961-1962 werd een nieuwe preekstoel geplaatst. Genoemde teksten werden weer aangebracht, met dit verschil dat nu de tekstverwijzingen ontbreken. Toch doet het je iets, als je bedenkt dat in dit oude kerkgebouw, een van de weinige historische monumenten van Veenendaal, sinds 1566 vele geslachten uit ons dorp zijn samengekomen onder verdrietige en vreugdevolle omstandigheden.

In de hal van Woon-, Zorg- en Dienstencentrum voor ouderen De Engelenburgh zag ik onlangs een bijzondere foto waarop Katarina Diepeveen-van Zanten voorkomt samen met haar medebewoners, "vader" Cornelis Rebel en "moeder" Jannetje Rebel-Boor en de regenten J. Jansen, W. van Barneveld, T. Hiensch, A.W. van Hardeveld en H. Bos. Een van haar achterkleindochters, mevrouw J. Vermeulen-van Viegen, attendeerde mij hierop.

Gelukkig kon Katarina Diepeveen-van Zanten in het Oudeliedenhuis, ondanks haar hoge leeftijd, haar honderdste verjaardag in goede gezondheid vieren. Ook toen zij 101 jaar werd was zij nog vlug ter been, zo lazen we ergens. Toch stierf zij enkele dagen later op 3 december 1927. Aangifte van het overlijden werd gedaan door Teunis Hiensch, manufacturier en Willem van Barneveld, eveneens manufacturier. We zagen ze op de foto en kwamen deze heren ook al tegen als getuigen bij het overlijden van de 102-jarige Matthijs Diepeveen.

Katarina werd begraven op de algemene begraafplaats aan de Vendel te Veenendaal in graf nummer Algemeen 268. Haar man komt in de desbetreffende administratie niet voor en werd dus waarschijnlijk ter aarde besteld op de oude begraafplaats aan het Kostverloren. In het jaar 1919 kon voor het eerst van de nieuwe algemene begraafplaats gebruik worden gemaakt. Veel interessante informatie hieromtrent geeft Teus van Beek in zijn artikel *Ontmoetingen op de begraafplaats* in *Oud Veenendaal* van juni 2004.

Katarina Diepeveen-van Zanten (zittend, vierde van links) voor het Oudeliedenhuis, circa 1925. *(Collectie De Engelenburgh.)*

Uitgelezen

In het Veense boekenfront lijkt weinig beweging te zitten. Achter de linies wordt echter zwaar geschut in stelling gebracht. Nog even en het barst los. Hier richt het vizier zich op boeken die, hoe dan ook, over Veenendaal gaan. Een voorschot.

DOOR GERT GROENLEER

Groeten uit Rhenen. Prentbriefkaarten van Achterberg, Elst en Rhenen door Hans Blankestijn en Hens Dekker. Geïll., 200 p., € 25,-.

Met wat flets uitgevallen kaarten stap je het rijke verleden van buurman Rhenen binnen. Op pagina 196 zie je La Montagne en de Kerkewijk, maar Veenendaal haal je net niet. Toch is het boek van Blankestijn en Dekker ook een aanrader voor Veenendalers. Zeker als ze, net als de auteurs, hun hart verpand hebben aan het verzamelen. Verzamelaars krijgen naast informatie over de ontstaansgeschiedenis van de prentbriefkaart tal van tips over datering, stempels, winkels, beurzen, internet, opbergsystemen en prijzen. Fraai en nuttig is het overzicht van uitgevers van kaarten van Rhenen en omgeving. De Veenendaalse inbreng was niet gering met uitgevers als Artifoto, H.A. Buddingh, H. Burck, G. Davelaar, Jacob van Hardeveld, Kleefsman, A.G. van Kooten-Floor, Boekhandel Legemaat, Leonard Schetzer en W.A.J. van Son.

Blaast de bazuin door L. Vogelaar. Geïll., 235 p., Barneveld, ISBN 90-5551-316-4, € 18,50.

Een verzorgd boek over zeven voorgangers van de Gereformeerde Gemeenten: helder drukwerk, scherpe foto's. Het begint met de Veenendaalse predikant H. Kieviet die in 1928 plotseling overleed en het eindigt met dominee J.C. van Ravenswaay die in Duitsland werd geboren maar wiens vader uit Veenendaal kwam. Het hoofdstuk over dominee Kieviet is het meest Veens. Er staan foto's in van hem en zijn gezin, de pastorie en de begrafenis. In de volksmond heette de Gereformeerde Gemeente de Kievietenkerk. Aan het feest op Koninginnedag deden de leden niet mee. Op het plein achter de kerk organiseerde de dominee alternatieve activiteiten voor de jongeren. Als hij op bezoek ging in de gemeente, had Kieviet soms moeite met het ontwijken van de honderden fabrieksarbeiders die tussen de middag thuis gingen eten.

Demuth/Demoed/Demoet 1480 - 1790 - 2005 door Henk Demoed, Hens Dekker en Marian Demoet. Geïll., 182 p., ISBN 90-77677-08-9, € 35,-.

Hans Jacob Demuth is de stamvader van de Demoed(t)en in Nederland. Hij was kleermaker in een Zwitsers regiment en trouwde in 1794 in Rhenen met Maria Dirkse van der Scheur. In 1947 telde Nederland in totaal 119 Demoed(t)en. Van hen woonden er 11 in Ede en 22 in Veenendaal. De samenstellers van deze uitgebreide genealogie putten zich niet alleen uit in namen en data, maar hebben ook aandacht voor de omgevingsgeschiedenis. Een fraaie familiekroniek is het resultaat van hun intensieve naspeuringen. Kopers kunnen bellen met Hens Dekker in Rhenen: 0317 613412.

Het laatste woord

De viering van ons twintigjarig bestaan op donderdag 10 november in de aula van het Ichthus College komt dichterbij. Ter gelegenheid van dit lustrum zal Geschiedenis van Veenendaal, deel II verschijnen, een kloek en boeiend boek dat we zo mogelijk gratis en anders tegen een sterk gereduceerde prijs ter beschikking willen stellen van onze leden. De lezing en presentatie van drs J.T. Slok en H. Henzen, 'Veranderd dorpsbeeld van Veenendaal' op onze ledenbijeenkomst van 7 april was al een voorproefje van een hoofdstuk uit het nieuwe boek. Een tweede gerecht wordt u aangeboden door drs G. Beckerman op de bijeenkomst van donderdag 23 juni.

DOOR HET BESTUUR

In de lustrumuitgave van 2000, *Geschiedenis van Veenendaal*, schreef ons lid en onze plaatsgenoot, de historicus drs G. Beckerman, een boeiend hoofdstuk: *Onderwijs in Veenendaal van 1600-1900. Van weldaet tot leerplicht*. Dit betrof voornamelijk het zogenaamde lager onderwijs. In deel II zal Beckerman een overzicht geven van het ontstaan en de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs in Veenendaal.
Wat het ontstaan betreft: Onze voormalige voorzitter Van Grootheest schreef in *Oud Veenendaal* van september 1996, een themanummer over het onderwijs, dat de woorden school en strijd op een of andere manier bij elkaar lijken te horen. Beckerman zal in zijn lezing laten zien hoe de schoolstrijd, dat eigenaardige stuk Nederlandse geschiedenis, inderdaad ook het voortgezet onderwijs in Veenendaal en de Veenendalers niet onberoerd heeft gelaten. Gepassioneerde toespraken bij officiële gelegenheden, verhitte debatten in de raad, heftige discussies tussen Veenendaalse bestuurders en Utrechtse Statenleden getuigen ervan.
De bronnen geven ook prijs dat soms geen middel in de strijd om leerling en school werd geschuwd en dat de strijd ook zijn subtiele - maar niet minder relevante! - nuances kende.
Kortom, een heel belangrijk onderwerp, zo lijkt het. Maar er werd ook weleens hardop gevraagd of het belang van voortgezet onderwijs voor iedereen wel even groot was. Soms was er een sterke rem op onderwijswensen en -ambities: de geldkraan, die nu eens door lokale politici, een andere keer door de rijksoverheid werd bediend.

De openbare Dokter Heksterschool, 1965. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Alle leden zijn van harte welkom op:
- **Donderdag 23 juni**
- **De heer G. Beckerman**
- **Voortgezet onderwijs in Veenendaal: een zaak van gewicht**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Bijeenkomsten na 23 juni:
Donderdag 15 september, dr H. van 't Veld: 'Uitschelle doe gien zeer'; lustrumviering donderdag 10 november, de heer J.M. J. Pilon: Veenendaal gedurende de jaren vijftig van de 20e eeuw.

Oud Veenendaal

September 2005

• 20e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE
Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR
Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
W. Brands
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal,
telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:
Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:
D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal, telefoon 0318 528830

Postbank:
Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 3,40.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

102	Om te beginnen De redactie
103	Armenzorg in Veenendaal J. van Esseveld
109	Bijzonder belicht H. Henzen
111	Uit het leven van M.A. Wesseloo T.A. Versteeg
115	Honderdjarigen in Veenendaal (3) W.C. van Elst
121	Voortgezet onderwijs G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
124	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Als we de krant opslaan is er, nationaal of internationaal, altijd wel een onderwerp te vinden over de tegenstelling arm en rijk. Dat dit onderwerp ook in de vorige eeuw actueel was, blijkt uit het artikel van Jeroen van Esseveld over de armenzorg in Veenendaal gedurende de jaren 1930-1939.

DOOR DE REDACTIE

De auteur schetst eerst de Nederlandse situatie onder dr H. Colijn en gaat dan in op wat zich toen in Veenendaal afspeelde. Verdwenen begrippen als burgerlijke instellingen van weldadigheid en armenwet passeren de revue. In de armenwet van 1912 was voor de overheid een bijrol weggelegd, maar Jeroen van Esseveld concludeert dat het in werkelijkheid heel anders uitpakte.
Een verrassing was dat er zelfs postzegels met de opdruk 'Armenwet' zijn verschenen. De serie Armenwet werd uitgegeven tussen 1 februari 1913 en 31 oktober 1919. Met de zegels konden burgerlijke instellingen van weldadigheid, armenraden bijvoorbeeld, hun brieven frankeren. Ze werden ook gebruikt voor het voorfrankeren van retourenveloppen.
In de fotorubriek wordt het raadsel van de in het juninummer geplaatste foto van het Bergbad opgelost. Er zijn weer twee nieuwe foto's en we hopen op veel reacties. In dit nummer is ook een bijdrage van Theo Versteeg opgenomen. Door alert handelen is een gedeeltelijke levensbeschrijving uit begin 1900 van de opa van zijn echtgenote bewaard gebleven. Het gaat om de beschrijving van de eerste levensjaren van oud-politieman Wesseloo. Vervolgens de derde verhandeling over een honderdjarige door Wim van Elst. Ditmaal gaat het om Wessel van de Loosdrecht, bepaald geen onbekende achternaam in het Veenendaalse. Daarna leest u het verslag van de lezing van de afgelopen ledenvergadering. Het was erg warm die avond, maar volgens het verslag hebben de thuisblijvers ongelijk gehad. Wie meer wil weten over dit boeiende onderwerp, kan over een paar maanden zijn licht opsteken in *Geschiedenis van Veenendaal, deel II*. Daarin schrijft Bert Beckerman uitgebreid over het voortgezet onderwijs in Veenendaal.
En zoals altijd is het laatste woord aan de voorzitter. Ondanks de voor ons 'arme' periode van het jaar menen we u ook met deze uitgave weer veel leesplezier te bezorgen. Voor op- en/of aanmerkingen houden we ons aanbevolen. Mede naar aanleiding van een vraag van een lezer is de redactie vanaf heden ook per e-mail bereikbaar. Het adres is: redactie@oudveenendaal.nl.

Armenblok aan het Ruisseveen, ca. 1940. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Armenzorg in Veenendaal

'Naarmate de crisis ook elders om zich heen greep, raakten steeds meer mensen zonder werk en gingen regeringen over tot protectie van binnenlandse producenten. De internationale economie voelde daardoor telkens sterker de knellende vicieuze cirkel van een te geringe effectieve vraag die bedrijfssluitingen en inkrimpingen teweegbracht, waardoor weer meer mensen zonder werk kwamen te zitten en de effectieve vraag verder daalde.' [1] ***Dit citaat zegt iets over de panische reacties van regeringsleiders tijdens de economische crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw. Bij gebrek aan goede sociale wetgeving ontstond er al snel grote armoede onder de vele werklozen.***

DOOR JEROEN VAN ESSEVELD

Ook in Veenendaal sloeg de crisis hard toe. Hoe ging de gemeente in de jaren 1930-1939 om met haar armen? Hier volgt eerst een korte beschrijving van de situatie in Nederland en van het beleid dat de Nederlandse overheid voerde om de nood te lenigen. Daarna gaan we dieper in op de Veenendaalse situatie.

Wat kunnen we zeggen van de politieke situatie en de wetgeving betreffende de armenzorg in Nederland in de jaren dertig? Het is goed om te beginnen met de minister-president, dr H. Colijn.

Colijn was de man die in een verkiezingscampagne van de jaren dertig door de ARP werd aangekondigd als 'de van God gegeven leider der Anti-Revolutionaire Partij'. Wanneer hij het niet over God had, sprak hij over de noodzaak van maatregelen tegen de gezagsondermijning door het linkse atheïsme en van verlaging van de uitgaven. Daarbij beloofde hij in de eerste plaats de werkloosheidsuitkeringen aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. 'Het is echter niet voldoende om een 'halt' te roepen, er moet ook een 'terug' op volgen. Terug naar de beginselen die de Nederlandse onderdaan een rustig leven waarborgen', zo sprak hij voor de kiesvereniging Nederland en Oranje in Amsterdam[2].

Dr Hendrik Colijn. *(Bron: www.parlement.com.)*

In de politiek van de jaren dertig is Hendrik Colijn zeer prominent aanwezig. Zijn idealen lagen in het verleden en dat verleden wilde hij toekomst geven. Een toekomst waarin het eigen initiatief erg belangrijk was en de overheidsbemoeienis minimaal moest blijven. Voor de armenzorg had dit uitgangspunt grote gevolgen. Telkens weer sneed de overheid in de uitkeringen van werklozen en andere uitkeringstrekkers. Te weinig om van te leven en te veel om te sterven: zo werd een werkloosheidsuitkering wel getypeerd. Bij de bestrijding van de crisis hielden de kabinetten van Colijn vast aan de gouden standaard. De prijs van de gulden was dus gekoppeld aan de prijs van het goud, wat de gulden onnodig duur maakte. Als exportland leed Nederland enorm onder deze maatregel. Pas toen door het loslaten van de gouden standaard de gulden devalueerde, kon de economie zich weer herstellen.

De armenwet

De armenwet van 1912 paste helemaal bij de politiek van de jaren dertig. Aan de burgerlijke armenzorg kende de wet slechts een aanvullende rol toe. Zij zou enkel mogen ondersteunen wanneer van kerkelijke of particuliere zijde geen of onvoldoende hulp werd geboden. Artikel 28 verwoordde het aldus: 'Ondersteuning kan slechts worden verleend aan hen, die zich het noodzakelijke levensonderhoud niet kunnen verschaffen, en het, hoewel een verzoek daartoe gedaan is, niet ontvangen van anderen in gevolge de wet tot het verstrekken daarvan gehouden, of van kerkelijke, bijzondere of gemengde instellingen.'

Eén ding was nieuw aan de wet. Wanneer iemand, als hij werk zou hebben, weer in staat geacht werd zelf voor zijn gezin te zorgen, moest hij geholpen worden om die zelfstandigheid te bereiken. Bij het verlenen van steun werd ook onderscheid gemaakt tussen de ouden van dagen en degenen die nog volop aan het arbeidsproces konden deelnemen.

De aanvullende rol die de wet moest vervullen kwam niet zo uit de verf. In de praktijk bleek dat de burgerlijke armenzorg meer geld uitgaf dan bedoeld was en dat de kerkelijke en bijzondere instellingen samen minder besteedden aan armenzorg dan de overheid. En die kloof werd gaandeweg alleen maar groter. De rijksoverheid toonde hier een januskop. Aan de ene kant was er de zuinige en snoeiende ambtenaar en aan de andere kant de ambtenaar met een 'christelijk' gat in de hand die iedereen toch een beetje hielp.

In de armenzorg onderscheidde de armenwet burgerlijke, kerkelijke, bijzondere en gemengde instellingen, bestuurd en gereglementeerd door respectievelijk de gemeente, de kerk, particulieren of niet-kerkelijke verenigingen of stichtingen en een samenwerkingsverband van bovengenoemde partners.

PROVINCIAAL BESTUUR
VAN UTRECHT.

AGENDA B. en W. Litt. No

UTRECHT, 11 Februari 1914.

3 e Afdeeling.
No 60/415.

ONDERWERP:

Reglementen Burgerlijke
Armbesturen.

1 Bijlage.----

Het heeft onze aandacht getrokken, dat in de 2e alinea van artikel 2 van het Reglement voor het Burgerlijk Armbestuur in Uwe gemeente, vastgesteld den 29sten December 1913 en ons ter goedkeuring toegezonden bij Uw schrijven dd. 2 Januari 1914, Litt. A, No. 1., geen termijn wordt bepaald, binnen welken door Uw College de aanbeveling van de leden van het Armbestuur aan den Raad moet worden ingediend.

De opneming van een zoodanige termijn, welke b.v. zoude kunnen worden bepaald op "2 maanden, nadat de goedkeuring op het Reglement door Gedeputeerde Staten is verkregen", wordt door ons wenschelijk geacht.

Het wil ons voorts voorkomen, dat de redactie van artikel 12 alinea 2 juister zoude zijn, indien in plaats van "opgemaakt" worde gelezen: "genomen".

De opneming van de woorden: "Burgerlijk Wetboek en Wet op het Arbeidscontract" in artikel 16, 1e zinsnede sub b, schijnt ons niet gewenscht, omdat het niet onmogelijk is, dat

Aan
Uwen Burgemeester en Wethouders
der gemeente
VEENENDAAL.

Brief van de provincie Utrecht met opmerkingen over het concept-reglement voor het burgerlijk armbestuur van de gemeente Veenendaal, 1914. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inventarisnummer 321, Gemeentearchief Veenendaal.)*

De armen in 't Veen

Na deze algemene schets van de situatie in Nederland besteden we aandacht aan Veenendaal. Wie zorgden in Veenendaal voor

de armen? Wat voor steun kregen ze? En wijkt het Veense beeld af van het landelijke?
In de archieven van de gemeente Veenendaal bevindt zich een lijst van instellingen van weldadigheid uit 1932, ingedeeld volgens de armenwet van 1912. Op de lijst staan elf instellingen die zich bezighielden met armenzorg. Er was geen instelling van gemengde aard. We bespreken een aantal instellingen, maar maken eerst enkele algemene opmerkingen.
Een overzicht van religieus Veenendaal laat zien dat nog geen twee procent van de bevolking niet-kerkelijk was. Bijna alle armen zouden dus aanspraak moeten kunnen maken op een kerkelijke vorm van ondersteuning. Tegelijkertijd betekende dat een enorme belasting voor de diaconieën, met name voor de Hervormde Kerk. Immers, achtenzestig procent van de inwoners van Veenendaal was hervormd.
Ongeveer drie procent was rooms-katholiek. In de rest van Nederland waren er veel katholieke initiatieven betreffende de armenzorg. De bekendste was de Vincentiusvereniging. Hoe arme Veenendaalse katholieken geholpen werden, is niet bekend. Misschien deed de parochie in Renswoude iets voor hen.
Tevens moet worden opgemerkt dat de archieven niet helemaal compleet zijn. Daardoor, én omdat veel steun niet werd geregistreerd, is het onmogelijk een volledig beeld te krijgen van de zorg voor de armen in Veenendaal.
In ieder geval waren de belangrijkste hulpverleners de diaconie van de Hervormde Kerk en het burgerlijk armbestuur. Zij gaven verreweg de meeste steun. De hervormden hadden ook nog een tehuis voor ouden van dagen.
Andere kerken die (geregistreerde) steun gaven, waren de Christelijke Gereformeerde Kerk, de Gereformeerde Gemeenten en de Joodse Gemeenschap. Deze kerkelijke steunverleners hielpen alleen mensen van hun eigen richting en soms stelden ze daarbij eisen. Iemand kreeg bijvoorbeeld geen steun als hij niet elke zondag in de kerk verscheen. Zo werd op 26 april 1930 een verzoek om steun van een meneer Van Leeuwen afgewezen omdat hij niet ter kerke kwam. Dus moest hij aankloppen

Het oudeliedenhuis aan de Kerkewijk. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

bij het burgerlijk armbestuur.
Er waren ook verenigingen die zich bezig hielden met de armenzorg. Een aantal had een kerkelijke signatuur, zoals de vereniging Moria. Zij hielpen alleen gezinnen van de Gereformeerde Kerk. Ook waren er onafhankelijke partijen actief in de armenzorg, zoals de vereniging Nieuwe Dorcas, een onderafdeling van de landelijke Nationale Christen Geheel Onthouders Vereeniging. Het doel van deze vereniging was 'bevordering der geheelonthouding onder de jonge meisjes en verstrekken van gemaakte kledingstukken aan behoeftigen van alle gezindten'. Enkele cijfers in guldens van de grote spelers in het veld van de hulpverlening:

Jaar	Burgerlijk armbestuur	Hervormde diaconie
1929	2.363,40	17.130,65
1930	28.671,83	16.230,89
1931	36.127,25	17.549,05
1932	44.831,80	17.535,48
1933	78.694,85	17.326,11
1934	73.086,86	19.186,19
1935	geen gegevens	17.329,99
1936		16.452,31
1937		17.502,28
1938		17.502,28
1939		17.502,28

Vóór de crisis van de jaren dertig werkte de armenwet in Veenendaal uitstekend. Het burgerlijk armbestuur had een ondersteunende rol. De tabel maakt duidelijk dat in 1929 de diaconie veruit het meeste geld besteedde aan de armen. Toen de crisis uitbrak, stegen de uitgaven van het burgerlijk armbestuur enorm. De ondersteunende rol die de armenwet van 1912 voor de overheid had bedacht, bleek niet meer op te gaan in de jaren dertig.
Opvallend was dat de kerk niet meer geld uittrok, terwijl het aantal nieuwe ondersteunden steeg van 11 in 1930 tot 140 in 1938. Waarom bleef het bedrag gelijk? Een voor de hand liggend antwoord lijkt te zijn: omdat er niet meer geld was. Andere kerken konden trouwens ook maar net zo veel uitgeven als in de jaren twintig.

Steenkolen

Welke vormen van steun zijn er te onderscheiden? Op welke manieren werd hulp verleend? De meest gangbare vorm van ondersteuning was het geven van geld. Dat de hervormde diakenen graag wat meer te besteden hadden gehad, blijkt uit de notulen van 1932. Daar komt een aantal keren naar voren dat er gezocht moest worden naar mogelijkheden om meer geld binnen te krijgen. Op 15 maart 1932[3] werd verzocht om de lijsten van bedeelden nog eens te herzien. Dit om te bezuinigen, want anders zou het tekort alleen maar oplopen. Op 12 april[4] werd vastgelegd dat er van de kansel een extra beroep op de gemeente zou worden gedaan: de predikanten moesten de nood onder de aandacht van hun gehoor brengen. Er werden ook extra collecten gehouden.
Bij een verzoek om steun schuwden de diakenen niet de rijkere gemeenteleden aan te spreken. Samen moesten ze ervoor zorgen dat de behoeftige een redelijk inkomen kreeg. Zo ontving een juffrouw op 7 januari 1930 ƒ 7,50 van de diaconie.
Naast geldelijke steun verleende de diaconie ook hulp in natura. Met een bonboekje kon meneer of mevrouw Versteeg in november 1937 elke week een half mud steenkolen afhalen bij kolenboer Van Zanten. Verder verzocht de diaconie de burgerlijke gemeente gratis margarine te verstrekken aan door haar opgegeven personen.

Postzegels met de opdruk 'Armenwet'. *(Bron: Postzegelsite op internet).*

Voorts had het burgerlijk armbestuur een armendokter in dienst. Een van de artsen in Veenendaal behandelde de door het armbestuur ondersteunde personen. Hij deed dat voor een vast bedrag, aanvankelijk voor ƒ 1.000,-, later voor nog maar ƒ 800,- per jaar. Niet alle doktoren deden volgens burgemeester en wethouders hun werk naar behoren. In het burgerlijk armbestuur kwam op 10 december 1932 dokter Willemsen negatief ter sprake. Dokter Willemsen had verzuimd na tien uur 's avonds nog een bezoek af te leggen. De hierdoor ontstane kosten werden van zijn honorarium afgetrokken.
Er was ook een vereniging Ziekenverpleging. Die had tot doel het gratis verstrekken van versterkende middelen aan behoeftige zieken van alle gezindten. Sommige hulpverlenende instanties beperkten zich tot het uitdelen van kleding. De steun die het burgerlijk armbestuur verleende, varieerde van geld, levensmiddelen, kleding en brandstof tot verpleegkosten en specialistisch geneeskundige hulp. Tevens werden er voorschotten gegeven voor bedrijfjes[5]. Of deze steun effectief was, is echter de vraag. Naast het burgerlijk armbestuur deed de gemeente Veenendaal ook zelf nog aan armenzorg. Verder was er een crisisbestuur, maar daarover is weinig bekend. Evenmin is duidelijk van wie het initiatief uitging tot het aanleggen van een zogenaamde lijst van B-steun. Armen konden zo spullen aanvragen, maar ze kregen geen geld.
Steun kreeg je niet zomaar. Voor de diaconie was het belangrijk dat je lid was van de kerk én

dat je de kerkdiensten trouw bezocht. Maar ook bij het burgerlijk armbestuur waren er voorwaarden voor het ontvangen van steun. De persoon in kwestie of het bewuste gezin moest in elk geval voldoen aan de in artikel 16 van het reglement gestelde eisen.

Het armbestuur deed zijn werk als volgt. Veenendaal werd verdeeld in wijken. De leden van het armbestuur werden aangesteld als wijkhoofden. Bij een wijkhoofd konden steunaanvragen worden ingediend en dokters- of vroedvrouwbriefjes worden gehaald. Het wijkhoofd was ook de toezichthouder op de steunontvangers. Hij moest controleren of de steun die gegeven werd voldoende was en of de gesteunde zich wel aan de regels hield. Ook werden er soms tegoeden, veelal levensmiddelen, verstrekt via het gemeentehuis. Volgens de notulen van 24 januari 1930 werden dinsdagsavonds om zeven uur in het gemeentehuis bonnen afgegeven voor brood, kolen en winkelwaar.

Bolknak

Heeft Veenendaal goed voor zijn allerarmsten gezorgd? Tijdens het onderzoek viel één ding meteen op. Krachtens de armenwet van 1912 moest de overheid een ondergeschikte rol spelen bij het ondersteunen van de allerarmsten. Zij moest alleen helpen als andere instanties geen steun (meer) konden verlenen. Van die aanvullende rol is weinig terechtgekomen. De overheid gaf meer uit dan alle andere instellingen bij elkaar. Van een kerkelijk hoog georganiseerde gemeenschap als Veenendaal was te verwachten dat, anders dan elders, de kerken meer uitgegeven hadden dan de burgerlijke gemeente. Maar het onderzoek wees uit dat de kerken niet alléén voor de ondersteuning van de allerarmsten konden zorgen. De gemeente moest al snel bijspringen en kreeg daarna, in strijd met de doelstelling van de armenwet, een leidende rol bij de hulpverlening: de stijging van de uitgaven van het burgerlijk armbestuur ten opzichte van de kerkelijke instellingen spreekt

TABEL n°. 2, A en B, 19 /

behoorende bij het besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 14 Februari 1913, N°. 1330, Afd. V.A., vastgesteld naar aanleiding van art. 13 der Armenwet en van art. 12 van het Koninklijk Besluit van 18 Juli 1912 (*Staatsblad* n°. 264).

GEMEENTE Veenendaal

Naam der Instelling van weldadigheid:

Nederl. Israëlitisch Armbestuur

Bedeeling van armen

door instellingen van weldadigheid, bedoeld bij lett. *a*, *b*, *c* of *d**) van artikel 2 der Armenwet.

*) Hiervan door te halen, wat niet bedoeld wordt.

Pagina 1 van een verslag van het Nederlands-Israëlitisch Armbestuur. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inventarisnummer 316, Gemeentearchief Veenendaal.)*

boekdelen. De eerste conclusie die we kunnen trekken is dan ook dat Veenendaal, wat dit betreft, niet onderdeed voor de rest van Nederland.

Net als elders in het land zien we in Veenendaal ook veel organisaties die zich inzetten voor de verzorging van de armen. Vooral de kerken hadden naast de diaconieën ook allerlei verenigingen die in velerlei vormen steun boden aan de bij de eigen geloofsgemeenschap aangesloten armen. Een van de verschillen zou kunnen zijn dat naar verhouding de kerken in Veenendaal meer geld uitgaven dan de kerken landelijk. Dit zou kunnen liggen aan de hogere kerkelijke organisatiegraad in Veenendaal. De conclusie is dat de gemeente Veenendaal hetzelfde principe huldigde als de landelijke overheid. Ook in Veenendaal leefde men met de hand op de knip. Maar als de nood onmenselijk werd, bood de gemeente hulp aan via diverse kanalen. Zij deed wat er van haar verwacht kon worden en week daarmee niet af van het landelijke beeld. De in Veenendaal gevoerde politiek past helemaal in de geest van de jaren dertig.

Wat Veenendaal bijzonder had kunnen maken, waren particuliere initiatieven. In het jubileumboek van Patrimoniums Bouwvereniging staat het volgende verhaal (blz. 34). De werkloos geworden houtbewerker Gijs Vink organiseerde een knutselcursus voor werkloze jongeren. Als de fabrieken arbeiders nodig hadden, deden ze steeds vaker een beroep op jongens van de knutselcursus. De cursus liep tot 1 januari 1939 en trok in totaal 200 deelnemers[6]. Misschien zijn er in Veenendaal meer van dit soort initiatieven ontplooid?

Gelukkig waren er ook lichtpuntjes in de donkere jaren dertig. Het was de uitvinding van de bolknak, een soort sigaar, die ertoe leidde dat het personeelsbestand van de Ritmeesterfabriek flink groeide. In 1933 telde de fabriek 350 man personeel, in 1939 maar liefst 1700.

De algemene conclusie luidt dat Veenendaal niet slecht voor zijn armsten heeft gezorgd, maar ook niet overdreven goed. Veenendaal deed het nodige, maar niet meer.

Noten

1. M. Muller, Een economische geschiedenis van Europa vanaf de vroege middeleeuwen tot omstreeks 1980.
2. Keesings Historisch Archief, 1 maart 1933.
3. Archieven van de Hervormde Gemeente te Veenendaal, inventarisnummer 69.
4. Idem.
5. Veel aanvragen werden afgewezen. Maar A. Nellestijn kreeg, boven op de steun, *f* 100,- extra voor zijn handel. Dat was dus, krachtens de armenwet van 1912, om zijn zelfstandigheid te behouden. Notulen van het burgerlijk armbestuur, 9 juni 1933.
6. Zie ook *Oud Veenendaal*, maart 2004.

Bijzonder belicht

Ook in dit nummer plaatsen we weer een aantal foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging. Weet u waar de foto's zijn genomen of wie erop staan? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203) of 's avonds (0318 518204) of met Cor Slok 's avonds (0318 513062).

DOOR HENNIE HENZEN

De heren Wouter Middelhoven uit Wageningen, Nico van Manen uit Veenendaal en Job van Schuppen uit Rhenen reageerden op de foto op pagina 90 van het juninummer en bevestigen dat het inderdaad een waterpoloteam van VZC is. Dank zij de reactie van Job van Schuppen hebben we Gert Hendriks, de zittende links op de foto, opgezocht. Hij geeft als ooggetuige de volgende opsomming:
Staand van links naar rechts: Dries Vos, Hamp van de Bosch (houthandel), Gerrit van de Vemde en Bertus van de Bosch (houthandel). Zittend van links naar rechts: Gert Hendriks (aluminium), Sander Kok (badmeester) en Steven Wanders.
De foto is waarschijnlijk genomen tijdens een Ritmeester-waterpolotoernooi in 1942 of 1943.
Helaas is op de andere foto's niet gereageerd. Deze keer een tweetal nieuwe foto's.

De eerste (zie pagina 110) is ons aangereikt door Joop de Ruiter. Tijdens het 75-jarig bestaan van de zaak van De Ruiter (1958) is er in het Verenigingsgebouw aan de Eikenlaan een kindervoorstelling gegeven. De zaal was mudvol en de redactie is benieuwd of er iemand is die zichzelf of anderen herkent.
De tweede foto laat ook kinderen zien, maar nu veel minder. We weten dat het voetballertjes zijn op het oude DOVO-terrein aan de Molenstraat. Wie herkent de doelman en de andere jongens? Wie weet de naam van de scheidsrechter en wie kan opheldering verschaffen over het hoe en waarom van deze foto? Wie herkent, behalve de woningen aan de Molenstraat, de andere gebouwen op de foto?
We zijn erg benieuwd en hopen dat alle raadsels rondom deze foto's worden opgelost.

Uit het leven van M.A. Wesseloo

Op een verjaardag, jaren geleden, vertelde de opa van mijn vrouw dat hij grondig aan het opruimen was geweest en voor de oud-papieractie van de kerk veel overtollig papier in het kippenhok had opgeslagen. Hij gaf toestemming om in de stapels te snuffelen, waardoor nog aardige aantekeningen voor het nageslacht behouden konden worden. Een van de dingen die van de recycling konden worden gered is het door opa zelf opgeschreven verhaal van zijn jeugd. Uiteraard is het maar een klein deel van zijn belevenissen, maar aardig genoeg voor een wat breder lezerspubliek.

Op 24 januari 1894 werd in het gezin Wesseloo een zoon geboren. 'We noemen hem Matthijs Aalbertus, en wel naar moeders vader Matthijs en naar moeders moeder Aaltje.' Zo heb ik mij ingedacht dat het gebeurd zal zijn bij mijn geboorte. Die geboorte had plaats in de bedstede van het vierde huis van het zogenaamde Pekkenblok aan het Benedeneind, dat nu Valleistraat heet.

Ik weet nog dat wij in het eerste huis van het blok woonden. Mijn vader was verhuisd van het vierde naar het eerste huis om zijn vader, die landbouwer was, beter te kunnen helpen. Voor zover ik mij kan herinneren had die woning, zoals toen gebruikelijk, een voorkamer met twee bedsteden. De achterkamer was voor een groot gedeelte bergruimte. Ook hadden we daar een grote, hoge schommel en speelruimte. Achter de woning stond een grote schuur, waarin mijn vader varkens hield en een pink (kleine koe). Toen mijn vader die pink verkocht had en hem uit de stal haalde om hem af te leveren, trok dat beest zich los en rende enkele malen het Pekkenblok om, tot hij weer werd gegrepen. Ik ben toen gauw naar binnen gerend. Ik zal toen vier of vijf jaar geweest zijn. Maar daarvóór is er wat met mij gebeurd, waar ik zelf niets meer van weet. Ik heb dat allemaal via overlevering van mijn vader. Ik lag in het water en dat werd gezien door Eel, de dochter van Aart van Amerongen die aan de overkant van de sloot woonde. Die dochter is later

In het jaar achttien honderd vier en negentig, den vierde en twintigste dag der maand Januari verschenen voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente VEENENDAAL,
21. Wesseloo
oud elf jaren, van beroep [illegible], wonende te Veenendaal
Dewelke ons verklaarde, dat op den vierden en twintigsten dag der maand Januari dezes jaars, des [illegible] ten half [illegible] ure, binnen deze Gemeente ten zijnen huize (Wijk [illegible] Numero [illegible] honderd [illegible]) is geboren een kind van het mannelijk geslacht uit [illegible] aan welk kind gegeven worden de voornamen van Matthijs Aalbertus
Zijnde deze verklaring geschied in tegenwoordigheid van Gerrit [illegible] oud [illegible] jaren, van beroep [illegible] wonende te Veenendaal
en [illegible] oud [illegible] jaren, van beroep [illegible] wonende te Veenendaal als getuigen.
Hebbende wij de tegenwoordige Acte, na voorlezing, onderteekend met den vader en de getuigen.
B Wesseloo
P van Dijk

De geboorteakte van Matthijs Aalbertus Wesseloo. *(Gemeentearchief Veenendaal.)*

gehuwd met de landbouwer Jan Willem van der Meijden. Ze heeft mij bewusteloos uit het water gehaald en volgens haar dreef ik met het hoofd naar beneden. Ze bracht mij naar huis en moeder en alle omstanders uit de buurt dachten dat ik dood was. Eén liep er haastig naar dokter Van der Meene en een ander ging mijn vader roepen in de fabriek. De dokter was er vrij spoedig en paste terstond kunstmatige ademhaling toe. Vader vertelde dat de eerste levenstekens die zij zagen de ogen waren die een weinig begonnen open te gaan en te draaien. Het was net zoals de zon opkomt: eerst een klein stukje en toen helemaal open. De dokter deed nog even door en vader vertelde later dat ik adem begon te halen. 'Gewonnen,' zei de dokter. Ze stopten me toen in bed. Om me aan het praten te krijgen vroegen ze aan me: 'Van wie is dit schofje?', waarop het antwoord kwam: 'Van mij.' 'En van wie is dit kruiwagentje?' 'Ook van mij.' Toen was de angst voorbij en het leed geleden.

Nog een kleinigheid. We waren op de weg aan het spelen en toen sloeg ik Piet van tante Feggie, een neef van mij, met een klomp op zijn hoofd. Hij begon te gillen en rende naar huis. Op dat gillen kwamen mijn moeder en tante Feggie aanlopen. Ik ben vlug weggelopen, de kamer in, en onder de tafel weggekropen. Ik was bang dat ik een pak slaag zou krijgen, maar dat viel allemaal nog wel mee.

Met vijfenhalf jaar naar de school, en wel naar de Christelijke School met de Bijbel aan het Verlaat te Veenendaal. Ik kwam in de klas bij juffrouw Martie, een dochter van dokter Martie, toen te Veenendaal. Ze kwam bij mij, vroeg wat en begon met: 'Matthijs, Thijs, Aalbertus, Bertus.' En ze noemde mij altijd Bertus. In eerste instantie begreep ik er niets van. Later heb ik begrepen dat ze erachter probeerde te komen wat mijn roepnaam was.

M.A. Wesseloo. *(Collectie Theo Versteeg.)*

Wij woonden toen op Stichts Veenendaal. Er was altijd strijd tussen de jongens van Stichts en Gelders Veenendaal. Met stenen, stukken hout en wat er maar te grijpen was naar elkander gooien over het water heen, en wat een gejuich als we er een raakten. Doch als we bij de Grutterse Brug kwamen en elkander daar ontmoetten, waren we meestal weer vrienden.

We hadden vóór het huis de Grift en naast het huis de Pekkensloot. Mijn moeder heeft mij toen al vlug geleerd stekken te zetten om paling te vangen. Een stuk dun touw met een grote bothaak eraan, aan de haak een dikke pier, een stok aan het eind en in de grond vastmaken. Of wij veel paling gevangen hebben, geloof ik niet.

Mijn grootvader, de vader van mijn vader, groffie Piet, verhuisde naar zijn dochter, tante Feggie. En wij verhuisden van Stichts Veenendaal naar Gelders Veenendaal, gemeente Ede. Dat ging allemaal per aak. Ik weet goed dat we met al het huisraad, beddengoed enzovoort enkele keren zijn heen en weer gevaren om alles over te brengen. Ons andere huis was net tegenover het eerste, maar het laatste was nieuw. Van het Pekkenblok was eigenaresse mejuffrouw Van de Bosch. Voor haar haalde vader altijd de huur op voor een kleine vergoeding. Die juffrouw heeft herhaalde malen tegen mijn vader gezegd: 'Je moet eens graven in je schuur bij de fornuispot, daar zit een pot met geld van de familie Van de Bosch.' Vader is daar nooit op ingegaan en hij is ook nooit gaan graven.

Toen wij verhuisd waren naar Gelders Veenendaal kreeg ik daar andere vrienden en hoorde ik bij de Gelderse jongens en was het soms bakkeleien met de Stichtse. Op Gelders Veenendaal hadden we achter de woning een pomp staan, waaruit lekker water kwam. Die pomp had een mooie koperen tuit, die iedere week een keer gepoetst moest worden. Dat deed moeder om beurten met de buurvrouwen. Wij woonden in het midden, het derde huis vanaf buurman Van Baren.

Achter die woning stond ook een schuur met een geitenstal, waarin een grote witte geit, die mijn moeder molk. Achter die schuur de kippenren met enige kippen en een oude klomp als drinkbak. Daar moest ik vaak water in doen

omdat de kippen hem volkrabden met zand of ondersteboven krabden. Ik moest voor die kippen gras snijden op een klein grasveldje vóór het huis. Op een keer sneed ik mij in de vinger, een stukje van de vinger bengelde erbij en bloedde geweldig. Ik liep naar mijn moeder en riep: 'Ik bloed dood!' Ik bloed dood!' Mijn moeder keek en zei: 'Maak niet zo'n kabaal.' Ze haalde een stukje schoon katoen, drukte de bloedende stukken bij elkaar, draaide er een lapje om en klaar was het weer. Doch een zichtbaar litteken ervan draag ik nog aan mijn linker wijsvinger.

HET DAGELIJKSCH BESTUUR

gehoord de Examencommissie, verklaart dat de ~~Rijks~~veldwachter M.A. Wesselo te Vaassendaal met goed gevolg een cursus in het verleenen van eerste hulp bij ongelukken heeft gevolgd.

Voor het Dag. Bestuur:
Het Hoofd van het Ziekenhuiswezen

UIT HET HOOFDBESTUUR

Gezien:
~~Districtscommandant der Rijksveldwacht~~
Het Hoofd der Politie

EHBO-diploma van M.A. Wesselo. *(Collectie Theo Versteeg.)*

Ook zaten mijn broer Barend en ik vaak voor het raam te kijken naar de overkant, waar Van Amerongen een varkensschuur had met een uitloop tot aan de sloot. Wanneer we dan zagen dat er een varken in de sloot rolde, lachten wij erom en riepen: 'Daar gaat er weer een!' Op een morgen kwam buurvrouw Suul de Ruiter tegen mijn moeder opspelen dat ik met andere jongens de strooien mijt had vernield. Ik zei dat ik dat niet gedaan had. Nog een buurvrouw, Meggie, de vrouw van Van Manen kwam erbij en Suul hield vol dat ik meegedaan had. Ik zei: 'Moeder, zomin als een kemel kan door het oog van een naald, zomin ben ik bij die strooimijt geweest.' Moeder zei: ' Horen jullie het, nu moeten we wel geloven dat hij niet meegedaan heeft.'

Achter die woning hadden we ook een tuin, waarin mijn vader groente, bonen en aardappelen verbouwde. In de woning stond een grote machine waarop door mijn vader en moeder looien (kluwen wol) werden gemaakt voor de fabriek van Van Woudenberg.

Op een avond, het was Sint Nicolaas, moesten we nog laat mee naar grootje en groffie Hardeveld, de ouders van mijn moeder. Naar ik weet kregen we daar alleen wat speculaasjes. Toen we terugkwamen en in het pikdonker zo'n hoge brug over moesten, vond ik dat geklots in dat water erg griezelig en was ik bang. Op een zaterdagmiddag ging vader met Barend en mij met de schuit naar de Vaart om ons te wassen. Hij hield ons goed vast, zodat wij niet ondergingen. Toen broer Barend het water in gestopt werd begon hij zo te gillen dat vader hem maar weer gauw in de schuit zette. Ook ging ik met mijn broer Piet zwemmen en pootje baden in de Pekkensloot. Dan duwde Piet mij er ook onder en dan gilde ik ook. Doch zo hadden wij geen watervrees meer.

Ook ging ik vaak vissen in de Grift net vóór onze woning. Op een keer had ik er een grote vis aan, en ik maar ophalen. Mijn broer Piet riep: 'Laat zakken! Niet trekken!', maar ik trok maar door. Weg vis: het snoer brak. Op een zaterdagmiddag mocht ik mee met oom Aert, een broer van mijn moeder. Wat een schik had ik! We stapten met enkele personen in een boot bij oom Aert en voeren naar het punt waar de Grift en de Vaart samenkwamen, waar nu nog aan het eind van de Valleistraat die betonnen bunker staat. De hengels werden opgetuigd, en maar vissen. Al heel gauw ving ik een klein visje. Hoe lang wij gevist hebben weet ik niet, maar niemand ving meer iets. We voeren weer naar huis en ik had lef omdat ik een visje gevangen had. Moeder

kwam naar ons toe, en ik trots mijn visje getoond.
Ook heb ik nog een middag geprobeerd om te leren schaatsenrijden op een klein slootje naast de woning, door ons Kuiper Dekkie genoemd. Ik had schaatsen van een buurjongen, zelf hadden wij er geen. Op de Grift mochten we niet, dat was te gevaarlijk. Op een middag, en dan op schaatsen van een ander, kon ik geen schaatsenrijden leren.

Op een keer met Lampegietersavond had ik een zonnebloemsteel met een kaarsje erin, liep een sloot in en kwam te vallen. Er was geen water in de sloot en ik lag in de brandnetels te rollen. Ik ben eruit gekropen met mijn kaarsje nog aan en mijn handen en armen jeukten later geweldig. Ook herinner ik mij nog dat moeder ziek was en dat we hulp kregen van een verdere buurvrouw, Garigje Stuuf (Stuivenberg). Die kwam ons 's morgens aankleden en wassen.

Uiterst rechts zit M.A. Wesseloo. De foto is op 13 april 1946 gemaakt. *(Collectie Theo Versteeg.)*

Honderdjarigen in Veenendaal (3)

"O dierbaar plekje grond, waar eens mijn wieg op stond". Velen van ons zongen het al in hun kinderjaren en mogelijk denken wij bij het ouder worden daar nog wel eens aan terug. Het huis waar we geboren zijn, het dorp waar we zijn opgegroeid... het kunnen inderdaad plekjes zijn die voor ons wat te betekenen hebben en waarbij de gedachten zich vermenigvuldigen. Het zou me niet verbazen als de Zandstraat bij sommige Veenendalers dit gevoel oproept. Van hoeveel mensen heeft de wieg op dit honderden jaren oude plekje van ons dorp al niet gestaan?

DOOR WIM VAN ELST

In zijn boekje *Veenendaal, straat in straat uit* laat P. Will ons weten dat de Zandstraat al als 'het Sant' voorkomt op de kaart van de Slaperdijk van Justus van Broeckhuijsen uit 1705. In het bevolkingsregister van 1850 tot 1860 is sprake van 't Zand. Zelfs door oudere Veenendalers wordt deze naam nog wel gebezigd. 'Ik bin in 't Zaand gebore', zegt men dan. Het gedeelte vanaf de Straatbrug tot aan het Lombok (de huidige Wilhelminastraat), waar thans de Scheepjeshof te vinden is, noemde men het Groene Woud. Bij raadsbesluit van 21 oktober 1930 werd het Groene Woud als straatnaam vervallen verklaard en bij de Zandstraat gevoegd, aldus Will. De Grift, die door het midden van de straat liep, was kort tevoren gedempt.

In gedachten ga ik even terug naar die jaren dertig. Mijn ouders en grootouders kochten op 18 december 1930 van de Naamloze Vennoot-

Het dempen van de Grift in de Zandstraat. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

schap Veenendaalsche Sajet- en Vijfschachtfabriek voorheen Weduwe D.S. van Schuppen en Zoon een perceel bouwterrein, gelegen aan de gedempte Bisschop Davidsgrift te Veenendaal, ter grootte van circa 2 aren en 67 centiaren. Daarbij werd bepaald dat 'op deze verkochte perceelen nimmer café's, danshuizen, export-slachterijen of penserijen, lompenpakhuizen of lakkerijen mogen worden gevestigd, terwijl bij elke overtreding van het verbod eene boete van tienduizend gulden zal zijn verbeurd, ten behoeve van de verkoopster'. Leuk om deze koopakte, die door notaris H.J. Zweers te Veenendaal werd opgesteld, zo'n 75 jaar later nog eens na te lezen. Met penserijen worden hoogstwaarschijnlijk bedrijven bedoeld die zich toeleggen op de verwerking van ingewanden en darmen van slachtdieren.
Op het aangekochte perceel werden twee huizen gebouwd, die later genummerd werden als Zandstraat 56 en 58. U raadt het al, op laatstgenoemd adres kwam ondergetekende ter wereld en groeide hij op.

Wessel van de Loosdrecht

Wessel kon als derde in de rij van honderdjarigen ook zeggen: 'Ik bin in 't Zaand gebore'. Het bevolkingsregister verwijst ons naar het adres 't Zand nummer 187, waar Cornelis van de Loosdrecht (gedoopt Veenendaal 28 december 1794) en Maria van Zanten (Renswoude, 1802) woonden. Na de dochters Katarina (geboren 18 november 1823) en Geertrui (geboren 1 oktober 1826) kreeg dit echtpaar op 20 augustus 1828 hun derde kind. Het was een jongen, die zij de naam Wessel gaven. Vader Cornelis van de Loosdrecht kwam van de geboorte aangifte doen in tegenwoordigheid van de 41-jarige Simon Verhoef en de 30-jarige Wessel van Zanten, die allebei in Veenendaal woonden en van beroep wolkammersknecht waren.
Nog vier kinderen volgden: Geertrui (geboren 18 maart 1832), Cornelia (geboren 28 februari 1835), Geertrui (geboren 2 november 1838) en Jelis (geboren 26 mei 1843). Uit de geboortedata en de naamgeving kan men concluderen dat de kindersterfte aan dit gezin niet is voorbijgegaan.

De VSW aan de Zandstraat. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Klein Schutje, omstreeks 1900. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Omtrent het juiste beroep van Wessel van de Loosdrecht valt weinig met zekerheid te zeggen. Genoemd worden: arbeider, landbouwer en wever. Ook voor hem zal echter gegolden hebben, dat hij in zijn jonge jaren 6 dagen per week en 12 uur per dag heeft moeten werken tegen een schamel loontje. Te lezen is, dat het dagloon in 1840 voor mannen 65 cent, voor vrouwen 40 cent en voor kinderen 10 tot 12 cent bedroeg.

In verband met Wessels huwelijk werd een certificaat van voldoening aan de dienst der Nationale Militie overgelegd. Zijn huwelijk met Sophia van der Meijden werd gesloten te Ede op 3 december 1859. De bruid werd geboren te Gelders Veenendaal op 28 januari 1831 en overleed daar op 8 november 1905. Zij was een dochter van Cornelis van der Meijden (gedoopt 28 september 1809) en Gijsje van Wakeren (gedoopt Veenendaal 9 mei 1808), die ons de watersnood van 1855 doen herinneren, nu 150 jaar geleden. Cornelis van der Meijden (geboren in 1809) en zijn zonen Jacob (geboren 21 mei 1838) en Cornelis (geboren 5 november 1840) verdronken namelijk op het Ruisseveen op 21 maart 1855.

Bij het doorlezen van de huwelijksakte valt op dat alleen de moeder van de bruid bij de plechtigheid aanwezig was en toestemming voor het huwelijk gaf. Beide vaders waren niet meer in leven. Als ambtenaar van de burgerlijke stand fungeerde wethouder Willem Horsting en als getuigen waren present Derk van de Craats, bode, 59 jaar, Theodoris Prins, rentmeester, 53 jaar, Arend Busser, klerk, 39 jaar en Reindert Johan Frederik Koning, logementhouder, 37 jaar, allen wonende in de gemeente Ede.

Het Groene Kruisgebouw

Het gezin van Wessel van de Loosdrecht telde vijf kinderen, die allemaal in Veenendaal werden geboren. Het waren:

Cornelia, geboren 16 februari 1860.

Cornelia, geboren 12 juni 1861. Zij trouwde op 9 augustus 1884 te Veenendaal met Jacobus Pol.

Dirkje, geboren 3 november 1863, ongehuwd.

Cornelis, geboren 12 januari 1866. Hij was korenmolenaarsknecht van beroep en trouwde op 11 juni 1892 te Veenendaal met Gerritje van Manen.

Maria, geboren 13 maart 1868. Op 24 oktober 1891 trad zij te Veenendaal in het huwelijk met Albertus Hendricus Gerritsen.

Jacob, geboren 18 december 1871. Hij trouwde op 28 april 1921 te Amsterdam met Marretje Elderenbosch, geboren in Amsterdam op 2 mei 1877, zonder beroep.

In het bevolkingsregister wordt aangegeven dat de toen 90-jarige Van de Loosdrecht in 1917 introk bij zijn zoon Jacob, die samen met zijn zuster Dirkje woonde aan het Klein Schutje nummer A56. Vier jaar later verhuisde Jacob

Het Groene Kruisgebouw aan de Kerkewijk, omstreeks 1915. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

na zijn huwelijk met Marretje Elderenbosch naar de gemeente Ede en vader, die enkele maanden bij dochter Maria had gewoond, ging met hem mee. Op 22 mei 1925 kwamen zij terug naar Stichts Veenendaal en vestigden zij zich op het adres Kerkewijk nummer F25. Dit huis kennen we allemaal als het Groene Kruisgebouw, waarvan een ingemetselde steen aangeeft dat op 10 april 1912 de eerste steen werd gelegd door de voorzitter van het bestuur.
Het pand is thans in gebruik bij Makelaardij Van Burken & Van Ginkel. Vroeger, toen de meeste huizen nog niet waren voorzien van een badkamer, trokken wij met moeder wekelijks naar het Groene Kruisgebouw om daar te douchen. En wie denkt niet aan de spreekuren van KNO-arts Oskam en kinderarts Frijlink? Velen zullen misschien ook terugdenken aan de verpleegkundigen, zuster Van Leeuwen en zuster Verweij, die men dagelijks door de Veenendaalse straten zag fietsen om hun visites af te leggen. En zo komen de herinneringen weer boven.

Zuster Van Leeuwen, 1959. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Cornelis van de Loosdrecht
~28-12-1794 +16-09-1858
Geh. 15-10-1822 Vnd met
Maria van Zanten
* circa 1802

Wessel van de Loosdrecht
* 20-08-1828 +20-10-1928
Geh. 03-12-1859 Ede met
Sophia van der Meijden
* 28-01-1831 +08-11-1905
100 JAAR

Arris Johannessen van de Loosdrecht
~10-11-1737
Geh. 06-04-1760 Vnd met
Jannetje Jelissen van Dijk
~03-04-1740

Jelis van de Loosdrecht
~25-12-1762 +17-07-1830
Geh. 05-07-1789 Vnd met
Catharina van Manen
~14-12-1766 +01-11-1844

Jannetje van de Loosdrecht
~03-01-1779 +28-10-1865
Geh. 29-03-1799 Vnd met
Matthijs Diepeveen
~23-10-1774 +27-06-1866

Jannetje van de Loosdrecht
~13-05-1803 +12-07-1849
Geh. 13-03-1824 Vnd met Wessel
van Zanten
* 17-06-1798

Matthijs Diepeveen
* 18-03-1825 +11-10-1927
Geh. 12-02-1853 Vnd met
Anthonia Versteeg
* 11-05-1828 +28-12-1895
102 JAAR

Katarina van Zanten
* 25-11-1826 +03-12-1927
Geh. 27-08-1853 Vnd met
Klaas Diepeveen
* 13-11-1826 +03-12-1927
101 JAAR

Gerrit Diepeveen
* 23-06-1859 +31-07-1960
Geh. 22-01-1887 Vnd met
Aartje Dijkland
* 28-12-1865 +22-09-1919
101 JAAR

Het was 20 oktober 1928 toen Wessel van de Loosdrecht op dit adres overleed op de leeftijd van éénhonderd jaar en twee maanden. Aangifte van het overlijden werd gedaan door Wouter Jacobus Hardeman, gemeentebode en Matthijs Aalbertus Wesseloo, gemeente-nachtwacht; de oudere Veenendalers zullen hem zeker nog kennen als agent van politie. (Zie ook in dit nummer een deel van zijn levensgeschiedenis in de bijdrage van Theo Versteeg, red.) Onze eeuweling werd begraven in graf nummer 2e klas 248 op de algemene begraafplaats aan de Vendel te Veenendaal.

Dat een foto van Wessel van de Loosdrecht voorkomt in het boek *Meer dan honderd jaar bejaardenzorg* van J. van Barneveld en H. Diepeveen en erbij vermeld wordt dat hem op zijn honderdste verjaardag door een Veenendaals muziekkorps een serenade werd gebracht, doet vermoeden dat hij in het Oudeliedenhuis heeft gewoond. Op grond van de gegevens in het bevolkingsregister kan echter niet anders geconcludeerd worden dan dat deze veronderstelling onjuist is. Wellicht heeft hij er gezelligheid gezocht (hij woonde immers op loopafstand van het rusthuis) en is zijn honderdste verjaardag er gevierd, maar vaste bewoner was hij niet.

In de landelijke en/of regionale pers is, voor zover mij bekend, slechts in enkele korte zinnetjes melding gemaakt van de honderdste verjaardag van Wessel van de Loosdrecht.

Wessel van de Loosdrecht. *(Collectie F.M.H. van Dam, Barneveld.)*

Familierelatie

Ten slotte een interessant gegeven over de eeuwelingen die in de laatste nummers van *Oud Veenendaal* de revue passeerden. Bij bestudering van hun genealogische data blijken Matthijs Diepeveen, Katarina Diepeveen-van Zanten, Wessel van de Loosdrecht en Gerrit Diepeveen, over wie ik de volgende keer wat hoop te schrijven, in een nauwe familierelatie tot elkaar te staan. Arris Johannessen van de Loosdrecht is van de zojuist genoemde personen de grootvader, respectievelijk de overgrootvader. Het schema op pagina 118 en 119 maakt een en ander duidelijk.

Voortgezet onderwijs

Op deze warmste avond van het jaar heet voorzitter Van 't Veld de aanwezigen welkom, in het bijzonder de spreker van vanavond, de heer G. Beckerman. Helaas heeft de voorzitter twee ietwat teleurstellende mededelingen. Momenteel wordt hard gewerkt aan de uitgave van Geschiedenis van Veenendaal, deel II. Het is echter nog lang niet zeker of de vereniging ieder lid een gratis exemplaar kan aanbieden. Een van de redenen is dat de gemeente Veenendaal, die bij de vorige uitgave 900 exemplaren afnam, nu slechts een afname van 100 exemplaren heeft toegezegd. De vereniging is druk doende bedrijven en instellingen te interesseren voor de uitgave, maar er zijn nog niet voldoende toezeggingen.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Eveneens teleurstellend is de sloop van het monumentale gedeelte van de Hollandia Wol. Ook hier spelen de financiën een rol in de beslissing het gebouw niet te restaureren. Het laatste overblijfsel van de Veense industriële geschiedenis wordt afgebroken en opnieuw opgebouwd. De protesten van de Historische Vereniging hebben niet mogen baten.

Vervolgens krijgt de heer Beckerman het woord. Hij is de auteur van een hoofdstuk in

De Hollandia Wol. *(Foto: Ineke Beijen, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

De HBS in 1946. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Geschiedenis van Veenendaal over het basisonderwijs. In *deel II* neemt hij het voortgezet onderwijs in Veenendaal voor zijn rekening en vanavond krijgen de aanwezigen al een voorproefje.

In een verhaal over het voortgezet onderwijs kan men drie steekwoorden hanteren: doorleren, dogma's en duiten. Wat doorleren betreft zei bijvoorbeeld raadslid Kets in 1913: 'Kinderen van de gewone handwerksman hebben genoeg aan gewoon lager onderwijs'. CNS I schoolhoofd Rein van Wely herinnert zich dat het in de jaren 1950 nog voorkwam dat ouders hun kinderen naar de ULO stuurden in plaats van naar de HBS, want 'ULO is hoog genoeg voor ons soort mensen'. In de negentiende eeuw waren standsopvattingen veel belangrijker dan heden ten dage. Het middelbaar onderwijs in de twintigste eeuw is een uitvloeisel van de wet op het middelbaar onderwijs uit 1867 van Thorbecke. Deze politicus wilde het land uit de malaise halen door verbetering van het onderwijs, dat onder andere bedoeld was voor de opkomende middenstand. In die tijd gingen de betere standen naar het gymnasium en vervolgens naar de universiteit, de middenstand ging naar de HBS en het gewone volk ging naar de ULO. Troelstra stak de loftrompet over de wet van Thorbecke: 'Onder alle weldaden die Thorbecke het land heeft bewezen is de stichting van de HBS stellig de grootste'.

In 1923 werd de Eerste Christelijke ULO in Veenendaal opgericht. Behoudende Veenendalers toonden zich beducht voor de ontmoeting van burgerkinderen met arbeiderskinderen, maar fabrikanten en winkeliers benadrukten de andere kant van het moderne voorgezet onderwijs: de christelijke ULO moest ook staan voor arbeiderskinderen, want er was grote behoefte aan beter opgeleid personeel.

In het hele land werden discussies gevoerd over de vraag of arbeiderskinderen het voortgezet onderwijs moesten volgen. Het feit dat raadslid Kets vond dat kinderen van de gewone handwerksman genoeg hadden aan lager onderwijs, betekende niet dat hij een tegen-

stander van de openbare ULO was. Hij was wel bang dat het de gemeente veel geld zou kosten. Thorbecke vond de HBS namelijk zo belangrijk, dat hij subsidiemogelijkheden schiep. De christelijke en katholieke HBS deden meestal geen beroep op de kas van het Rijk. In confessionele kringen werd met argwaan naar dit onderwijs gekeken. Men vond het een broedplaats van ongeloof.

In Veenendaal heeft de politiek veelvuldig haar zegje gedaan over wel of niet openbaar onderwijs. In 1911 pleitte raadslid Bos ervoor om aan de openbare school een ULO te verbinden. Hij raakte tijdens de discussie zo over zijn toeren, dat burgemeester Van de Westeringh hem tot kalmte moest manen en de gemeentesecretaris een glaasje water voor hem moest halen. Tegenover hem stond raadslid Van Leeuwen, die vond dat bij de overwegend confessionele bevolkingssamenstelling een openbare ULO onbillijk was tegenover die confessionele bevolking. Hij stelde dat openbaren heel goed het onderwijs op een christelijke school konden volgen als ze vrijstelling van de godsdienstlessen kregen. Maar ook hij dacht dat een openbare school te veel geld zou gaan kosten.

Vóór de oorlog gingen Veense leerlingen voor het volgen van voortgezet onderwijs naar Amersfoort of Arnhem, maar in 1946 werd de Christelijke HBS opgericht. Omdat men moeizame besprekingen voorzag tussen hervormden en gereformeerden, kwamen er strikte spelregels voor de samenstelling van bestuur, directie, docenten en administratief personeel.

In 1948 protesteerde raadslid Van Hardeveld bij de oprichting van de Eerste Christelijke Huishoudschool tegen de vanzelfsprekendheid waarmee het gemeentebestuur initiatieven van het christelijk onderwijs overnam om tot de oprichting van nieuwe scholen te komen. Toen in 1959 een tweede Christelijke Huishoudschool werd opgericht, pleitte raadslid mevrouw Buddingh voor een gecombineerde openbare-katholieke school, maar zij kreeg dit voorstel er niet door.

Nog in 1977 werd op het CLV een katholieke leraar, die drie jaar daarvoor in een noodsituatie was aangenomen, ontslagen. Het bestuur was toch van mening dat uitgaande van de reformatorische grondslag van de school, een katholiek er niet kon werken. Het heeft tot 1995 geduurd voor het CLV een ruimer statuut kreeg.

De samenwerking tussen de scholen in Veenendaal is altijd goed geweest, hoewel er soms op het scherpst van de snede gestreden werd om leerlingen binnen te halen.

Ook wat betreft de duiten geeft de heer Beckerman zijn gehoor twee citaten mee. Raadslid Kets stelde in 1914 dat 'de christelijke bestuurders het openbaar onderwijs altijd maar financieel kort willen houden' en raadslid Van Ojik vond in 1959 dat 'het Rijk de financiële gelijkstelling van het openbaar onderwijs en het bijzonder onderwijs niet goed uitvoert en dat het openbaar onderwijs voorgetrokken wordt'. Tot 1917 betaalde de overheid een deel van de uitgaven van het bijzonder onderwijs niet. Bijzondere scholen vroegen schoolgeld van de ouders en vooral raadslid Van Leeuwen vond het unfair dat ouders voor het openbaar onderwijs minder betaalden.

De centenkwesties stonden niet alleen in het teken van de schoolstrijd. Raadsleden dachten vaak in de eerste plaats aan de gemeentebegroting en besteedden veel aandacht aan de hoogte van de bouwsommen van de scholen. De confessionele raadsleden Van Ojik en Diepeveen waren in 1956 zeer kritisch toen bleek dat de gemeente de Christelijke HBS subsidieerde bij de huisvesting van leraren. En om financiële redenen hield het Rijk in de jaren 1980 de komst van het Rembrandt College lange tijd tegen.

Zoals een van de aanwezigen terecht opmerkte: 'De thuisblijvers hebben ongelijk gehad'. Wie meer wil weten over dit boeiende onderwerp, kan over een paar maanden zijn licht opsteken in *Geschiedenis van Veenendaal, deel II*. Daarin zal de heer Beckerman uitgebreid aan het woord komen over het voortgezet onderwijs in Veenendaal.

Het laatste woord

Nog enige maanden en dan hopen we het twintigjarig bestaan te vieren van onze Historische Vereniging Oud Veenendaal. Een vereniging met hart voor het Veense verleden. Een vereniging die ook op haar ledenbijeenkomsten graag terugkijkt op Veense geschiedenis, gebruiken en tradities. Zo kwam op 7 april het 'Veranderd dorpsbeeld van Veenendaal' voor het voetlicht en bleek op 23 juni het 'Voortgezet onderwijs in Veenendaal: een zaak van gewicht' te zijn. Beide lezingen lieten onze leden kennismaken met artikelen uit het op stapel staande lustrumboek Geschiedenis van Veenendaal, deel II. Voor de derde maal zal dit gebeuren op de bijeenkomst van donderdag 15 september 2005.

DOOR HET BESTUUR

Het is lange tijd traditie in Veenendaal geweest om elkaar te voorzien van bijnamen. Onze voorzitter schrijft namens de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen in *Geschiedenis van Veenendaal, deel II* een artikel 'Uitschelle doe gien zeer!?'
Als voorproefje houdt hij onder dezelfde titel op de ledenbijeenkomst van 15 september een powerpoint-presentatie en lezing. Heel veel vragen zullen dan besproken worden, waarbij de aanwezigen weer heel actief kunnen meedoen. Hoe komen wij aan onze achternamen? Is een bijnaam als een scheldnaam op te vatten? Wat is de reden dat de Veenendalers door anderen 'blauwkousen' werden genoemd? Wat is de oorzaak c.q. noodzaak van het geven van bijnamen?
Waarom kwamen er in Veenendaal zo veel bijnamen voor? Waarom hadden meer mannen een bijnaam dan vrouwen? Waarom zijn bijnamen vanaf 1960 op hun retour?
Aan de orde komen tien verschillende soorten bijnamen, onder andere: *Hans Beertje, Pijpie Drop, Hannes de Botboer, de Blaaiendiender, de Puus, de Kriel, Hakkepiem, de Pluut, 't Juffertje* en *Aris van 't Bruggie*.
Aandacht wordt ook geschonken aan onderwerpen als wisseling van bijnaam, overerving van bijnaam en hoe een bijnaam soms officieel voorrang kreeg.
Van de bijnamen is door de werkgroep een computerbestand aangelegd dat inmiddels al meer dan 1100 'uitschellen' kent. De werkgroep is voornemens het bijeengebrachte materiaal in 2007 te publiceren in het boek *Nie zelluf bedaach. Uitschelle in 't Vèèn*.
Voor artikel, lezing en boek geldt dat de dragers van bijnamen niet genoemd worden als openbaarmaking van de naam pijnlijk zou kunnen zijn voor betrokkenen, nabestaanden of verwanten.

Alle leden zijn van harte welkom op:
- **Donderdag 15 september**
- **Dr H. van 't Veld, *'Uitschelle doe gien zeer!?'***
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Bijeenkomst na 15 september:
Donderdag 10 november, lustrumbijeenkomst in het Ichthus College, Vondellaan 4. Spreker na de pauze: de heer J.M.J. Pilon: 'Veenendaal gedurende de jaren vijftig van de 20e eeuw'.

Oud Veenendaal

November 2005

- 20e jaargang, nummer 5
  verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE
Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR
Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
W. Brands
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal,
telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:
Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:
D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal, telefoon 0318 528830

Postbank:
Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 3,40.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

126	Om te beginnen De redactie
127	Meevallers G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
128	Langs 's heren wegen H. Diepeveen
132	20 Jaar Oud Veenendaal De redactie
133	Bijzonder belicht H. Henzen
135	Interview met Paul Hageman G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
137	Honderdjarigen (4) W.C. van Elst
144	Uitgelezen A.C. van Grootheest en G.C. Groenleer
146	Mijn eerste baan E. Brouwer
149	Uitschelle G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
152	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Tempus fugit: de tijd vliegt. Op precies 14 november 1985 ging de Historische Vereniging Oud Veenendaal van start. Het is alweer twintig jaar geleden dat Roelof Bisschop en Kees van Grootheest samen met de bestuursleden van het eerste uur Martin Brink, Henk Diepeveen en Govert Kool het hoog tijd vonden dat de oudere en meer recente geschiedenis van Veenendaal werd vastgelegd. Veenendaal was in relatief korte tijd veranderd van een Giethoornachtig waterrijk dorp in een groeigemeente vol nieuwbouw.

DOOR DE REDACTIE

Dit initiatief kwam te laat voor de vele gebouwen die achtereenvolgende gemeentebesturen hadden doen afbreken in hun ongebreidelde drang naar vernieuwing en uitbreiding, maar het was nog niet te laat een ideaal te verwezenlijken: een bijdrage te leveren aan het onderzoeken en vastleggen van de geschiedenis van het oude Veenendaal. We kunnen vaststellen dat dit goed is gelukt. Er werden bijeenkomsten georganiseerd, er werd een kwartaalblad uitgeven en er werden werkgroepen ingesteld. Nu, twintig jaar later, streeft de vereniging nog steeds dezelfde doelstellingen na. En dat kan slechts succesvol zijn met de hulp van onze leden. Het ledental is in de achter ons liggende jaren uitgegroeid tot omstreeks 750.

Het nummer dat nu voor u ligt is het 81e in de reeks van *Oud Veenendaal*. In het nulnummer van december 1985 schreef de jong overleden Henk Diepeveen een artikel over de Geerseweg. Henk stond niet alleen aan de wieg van de Historische Vereniging, maar hij was ook betrokken bij de oprichting van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. De Geerseweg bestaat nu bijna niet meer, maar was vroeger een van de weinige doorgaande landwegen in Veenendaal. We vonden het leuk om in het kader van het jubileum dit artikel nog een keer te plaatsen. We geven u ook een terugblik op de diverse omslagen die in de loop der jaren zijn gebruikt, zowel structureel als incidenteel. Een oud-Veenendaler, Evert Brouwer, heeft zijn herinneringen op papier gezet en gebundeld in de uitgave *Toen'tertijd*. Een van deze herinneringen hebben we er voor u uitgelicht. Vervolgens treft u op bladzijde 135 een interview aan met een bevlogen man. Paul Hageman heeft een uitgebreide bibliografie van Veense boeken samengesteld, die op cd-rom is gezet.

De heer P. Will stuurde ons nog twee opmerkingen. Een daarvan betreft het verslag van de bijeenkomst in het juninummer 'Plaatjes en praatjes'. Het onderschrift bij de geplaatste foto vermeldt dat we een kijkje nemen op het Benedeneind. Volgens de heer Will zien we hier echter het Boveneind en daarin heeft de heer Will gelijk.

Ook in het juninummer werd als illustratie bij de rubriek 'Meevallers' de omslag van het eerste nummer geplaatst. De heer Will wijst ons op het bestaan van het oudere nummer van december 1985. Zoals u hierboven al kon lezen, was dit het nulnummer. In maart 1986 begon de telling met nummer 1. De omslagen waren echter hetzelfde. Zoals u van ons gewend bent, krijgt de voorzitter 'Het laatste woord'.

Boveneind, 1915. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Meevallers

Voor ons documentatiecentrum in wording kregen we weer enkele mooie aanwinsten. Alle gulle gevers zeggen we hartelijk dank.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De heer Evert Brouwer uit Bladel schonk ons een sigarenmakerskoffer en een exemplaar van zijn uitgave *Toen'tertijd*, een serie vertellingen over het vroegere Veenendaal. Van mevrouw N. van Schaik-Grijs ontvingen we een exemplaar van het jubileumblad *60 jaar Scheepjesmuziek*. Ten slotte kregen we van de heer Wout Jansen een tweetal foto's voor onze verzameling.

Titelpagina van het blad *60 jaar Scheepjesmuziek*. (*Collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal.)*

Langs 's heren wegen

***De Geerseweg: een weg die er (bijna) niet meer is, maar vroeger een van de weinige doorgaande landwegen in Veenendaal was. Dit artikel van de hand van Henk Diepeveen was een van de twee hoofdartikelen in het nulnummer van december 1985 van* Oud Veenendaal.**

DOOR HENK DIEPEVEEN

Een merkwaardige landweg slingerde zich eens als een slang door ons dorp. De oude weg droeg de naam Geerseweg. In vroeger tijden was het volgens de overlevering een mooie laan, aan weerszijden beplant met berken- en eikenbomen. De Geerseweg, bij de dorpsbewoners nog wel bekend, is waarschijnlijk een armzalig overblijfsel van de aloude weg. Nog zijn er restanten van te vinden. Het is zeer de moeite waard de route die de weg liep te bewandelen en stil te staan bij haar geschiedenis.

Het gedeelte van de Dr. Colijnstraat, dat ligt aan de noordelijke zijde van de Dr. Slotemaker de Bruïnestraat, is eigenlijk het begin van de Geerseweg. De Geerboerderij bevond zich pal voor de huidige Sionskerk. Vervolgens boorde de weg zich tussen de Rooms-Katholieke school en het laatste huis van de Patrimoniumlaan door tot aan de spoorlijn, om daarna in westelijke richting, parallel aan de spoorlijn, te gaan tot aan een klein bruggetje, waarvan de resten nog te zien zijn. Het bruggetje over, rechtsaf, dan komt men na een paar honderd

De Geerseweg. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

De kerk aan de Adriaen van Ostadelaan werd op 1 mei 1954 ingewijd door mgr dr B.J. Alfrink, aartsbisschop coadjutor van het Bisdom Utrecht. *(Martin Brink, Keerpunt Veenendaal, 2003.)*

meter in oostelijke richting uit op het Goeie Spoor, waar de weg bij de woningen van Houthandel Van de Bosch linksaf gaat. In het verschiet ligt dan het kleine Venlo of wel de "Meulepol". Voordat we echter zover zijn steken we eerst de Geersebrug over en vervolgen de weg in rechte lijn omhoog. Hier is het waar de weg nog steeds Geerseweg heet, vroeger Molensteeg. Ten slotte mondt de weg uit op de Molenpol, waar eens de Stichtse Molen stond. De weg te weten en die niet bewandelen is een kwade zaak.

Huize De Geer

We keren terug naar de plaats waar in de zestiger jaren van deze eeuw nog de Geerboerderij stond en waar de geschiedenis van de weg een aanvang neemt. Voornamer dan de Geerboerderij klonk de naam in voorgaande eeuwen, namelijk "Huize De Geer". Het landgoed was eigendom van de strijdvaardige katholieke Vrouwe Geertruyd Margaretha van Blokland, douairière van der Hemm van Nedersteyn. Huize de Geer werd rond de 18e eeuw gebruikt als schuilkerk voor de Rooms-Katholieke erediensten. Oogluikend werd het door de Rhenense onderschout Rutger Buddingh en zijn handlanger, de Veenendaalse onderschout Willem Lambertsen van Hardeveld, tegen betaling van steekpenningen toegelaten. Voor 30 carolus guldens had de adellijke dame het recht, om heimelijk samen te komen, van beide heren gekocht. Ondanks het in ontvangst nemen van de steekpenningen vielen de beide onderschouten en de baljuw van Rhenen tijdens het opdragen van de mis binnen.

Een rondtrekkend priester, genaamd M. van der Scheer, leidde de kerkdienst toen de "rechtsdienaars" met veel kabaal de mis verstoorden. De Rhenense onderschout schreeuwde de priester toe: "Mijnheer, gij zult gelieven met mij te gaan, ik arresteer en deterneer u". Waarop de douairière, nog niet van verbazing bekomen, de onderschout naar de keel greep en hem zodanig toetakelde dat de kleren hem om het lijf fladderden. De priester maakte van de gelegenheid gebruik op het paard te springen en te vluchten. De gerechtsdienaars maakten verbaal op, maar van een strafvervolging is niets te vinden. "Aanzien doet

gedenken", geldt als wij de op steenworp afstand van de voormalige schuilkerk gebouwde Rooms-Katholieke St. Salvatorkerk in ogenschouw nemen. De kerk werd op 1 mei 1954 geconsacreerd door de bekende kardinaal Alfrink. Werd niet op 1 mei 1566 de oude St. Salvator op de Markt ingewijd door bisschop Knijff!

Blauwkousen

De Veenendalers werden in de wijde omtrek wel voor blauwkousen uitgescholden en met recht, want "heel het Veen liep met blauwe kousen aan het been". De materialen kwamen van de weverij van Roessingh en er was maar één kleur en dat was blauw, uiteraard in vele schakeringen. De afvalstoffen van de weverij werden wel gebruikt om de Geerseweg te verbeteren. Bij slecht weer was het een bijna onbegaanbare weg. Ook was er iets geheimzinnigs aan. De Veenendalers van vóór de oorlog geloofden dat het er spookte. Men zag er soms de "witte wieven".

Prattenburg

Het zien van spoken op "De Geer" brengt ons op het landgoed "Prattenburg", waar het kasteel en de paardenstallen door de oude legende van de maagd Cunera in een geheimzinnige sfeer komen te staan. De legende van de maagd werd in 1947 opgerakeld door de heer G.C. Haakman, in het overigens mooie boek over Rhenen en omstreken. De heer Haakman doet het voorkomen alsof Cunera in de paardenstallen nabij het kasteel begraven ligt, dit in weerwil van de werkelijkheid. Koning Radboud had, op één van zijn reizen, de jonge maagd onder bescherming genomen. Door hare deugd en godsvrucht won zij de achting van de koning. Hij gaf haar het ganse opzigt over zijn huis. De inmiddels jaloers geworden koningin zocht naar wraak. Toen op een dag Cunera met een schoot vol brood de hofpoort uitging om aan de armen uit te delen, wees zij de koning op de diefstal. De koning, zeer vertoornd zijnde, liet onmiddellijk Cunera halen om haar te bestraffen. Maar zie, terwijl de maagd zich verontschuldigt over haar doen, verandert het brood in hout. De koningin neemt haar kans waar als de koning op jacht is. Met haar hofdames wurgt zij Cunera met een doek, waarna het lijk wordt begraven in de paarden-

De oude Stichtse standaardmolen aan de Molenstraat, zoals deze er kort voor de afbraak in 1879 bij stond. Tekening door Van Asbeck, 190? *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Plaquette op het in 1989 geplaatste herinneringsmonument aan de Molenstraat. *(Foto Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

stallen op het landgoed Prattenburg. Sinds dit verhaal opgang doet, heeft menigeen de geest van Cunera in de vorm van een witte gedaante rond het in dikke mist gehulde kasteel gezien. Waarschijnlijk hebben we het zien van spoken op "De Geer" te danken aan een sprokkelaar, die op een angstaanjagende avond vanaf de grafkelder op het landgoed een blik op het kasteel sloeg en van schrik de benen nam. Er was een uitweg op het landgoed welke uitkwam op de Geerseweg, waar het zo spookte!

De Stichtse Molen

Aan het einde van de Geerseweg (vroeger Molensteeg) staat de Molen. De Stichtse Molen is waarschijnlijk vergaan in een zware storm in 1860.

De laatste jaren moet hij er krakkemikkig bij gestaan hebben. De schamele resten hebben jarenlang op de "Meulenpol" gelegen. In het Muldershuis was een zeer oude steen gemetseld die nog te bewonderen valt. Gedurende tientallen jaren had hij een markante plaats in de oude molenburg, die de Korte Molenstraat met de Gortstraat verbond en over de Grift liep. Toen later de Grift gedempt werd, kwam de steen vrij. De familie Welkzijn ontfermde zich over de oude steen en metselde deze in het tuinhek aan de zijde van de Korte Molenstraat, waar hij zich tot op heden nog bevindt.[1]

[1]) Dit artikel is geschreven in 1985.

20 Jaar Oud Veenendaal

In 1985 verscheen de eerste uitgave van* Oud Veenendaal*. In de afgelopen periode van 20 jaar is de lay-out een aantal malen gewijzigd. Ook zijn er bijzondere uitgaven geweest. De redactie heeft ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de vereniging en dus van* Oud Veenendaal *een collage van de uitgaven samengesteld.

DOOR DE REDACTIE

Bijzonder belicht

Ook in dit nummer plaatsen we weer een aantal foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging. Weet u waar de foto's zijn genomen of wie erop staan? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203) of 's avonds (0318 518204) of met Cor Slok 's avonds (0318 513062).

DOOR HENNIE HENZEN

Van mevrouw G.J. van den Bosch, de echtgenote van tandarts A. van den Bosch, kregen we nog een reactie op de foto in het juninummer op bladzijde 91. Zij schrijft: "Bovenaan staat

een foto van de kinderen van de lagere school aan de Kerkewijk. Rechts van het midden loopt vooraan een meisje met kort blond polkahaar in een wit rokje met donker jack en dat is mijn dochter Hanneke van den Bosch."
Tot onze spijt hebben we geen reacties gekregen op de twee in het septembernummer geplaatste foto's.

Deze keer een drietal nieuwe foto's. De eerste foto is in 1956 in Oosterbeek genomen. De sportievelingen hebben meegedaan aan de 10e Airborne Wandeltocht. We zijn erg benieuwd naar de namen van de dames en heren.

De tweede foto is van oudere datum. De redactie vermoedt dat het om een foto gaat van een schoolklas van de Boerselandseschool. Wie kan zekerheid geven? Wie kan de namen geven van de onderwijzer en de kinderen?

Op de laatste foto staan vier heren van wie de redactie denkt dat het broers zijn. Maar wie zijn het dan en wanneer en ter gelegenheid waarvan is de foto genomen? We zijn erg benieuwd en hopen op veel reacties.

Interview met Paul Hageman

Dertig jaar geleden kwam Paul Hageman (62) in Veenendaal wonen. Van iedere voorgaande woonplaats had hij wel iets verzameld en van Veenendaal werden het boeken. Waarom? Het was eens wat anders! Laten we de eerste twintig jaar maar overslaan, zegt hij. Er was niet zo veel te koop en de collectie beperkte zich tot een honderdtal boeken, die uitsluitend of voor een belangrijk deel Veenendaal als onderwerp hadden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Als verzamelaar van topografische boeken verkeert hij in een bevoorrechte positie. Hij stelt zijn eigen criteria vast. Criteria, die in de loop der jaren toch wel zijn verruimd. Op dit moment is zijn uitgangspunt: alles wat over Veenendaal is geschreven, is van belang.

De laatste jaren wordt met enige regelmaat de uitdrukking 'kritische bibliografie' gebezigd. 'Ik kan me daarbij niets voorstellen', zegt Hageman. 'Iets dergelijks reflecteert uitsluitend de opvattingen van de samensteller, terwijl de lezer zelf wil bepalen wat al dan niet van belang is. Bovendien zal dit ook nog van persoon tot persoon verschillen.'

Terug naar de collectie. Toen deze in de negentiger jaren enige omvang kreeg, mede door de publicaties van de Historische Vereniging, was het niet meer mogelijk om alles te onthouden. Hij maakte een bestandje en alles werd opgeslagen in de computer. Simpel, alleen auteursnaam en titel, maar hiermee was hij later niet meer tevreden, dus werden de records uitgebreid met een aantal andere gegevens en een afbeelding van de omslag. Een 'geïllustreerde bibliografie' was geboren. Wij schrijven inmiddels 2001. Omdat er op dit gebied, behalve dan de beperkte lijst in het 'Servicenummer' van *Oud Veenendaal* uit 1991, niets voorhanden was, vatte hij het plan op ook de collecties van het Gemeentearchief en van collega-verzamelaars in het bestand op te nemen. Dat heeft hij geweten. 'Het is volkomen zinloos', 'niemand is geïnteresseerd', 'bij mij gaat geen boek de deur uit', waren een paar van de opmerkingen die hij te horen kreeg. Maar als er één schaap over de dam is... Het schaap in kwestie was Gert Groenleer van het Gemeentearchief. Daarna lieten ook de andere verzamelaars schoorvoetend hun bezwaren varen en uiteindelijk ontstond er een geweldige samenwerking.

De publicaties komen overal vandaan. Gedurende de eerste jaren hoofdzakelijk uit Veenendaal zelf. Maar het internet heeft de mogelijkheden aanzienlijk vergroot. De hele wereld is je boekwinkel geworden. Bij het zoeken en vinden, moet je je fantasie gebruiken en geluk hebben. Ook tips van andere verzamelaars en literatuurlijsten in bestaande boeken zijn waardevolle bronnen. Op zeker moment wilde

De omslag van de cd-rom.

Hageman het geheel laten verschijnen in boekvorm en nam hij contact op met de Historische Vereniging. Enthousiasme alom, maar de benodigde fondsen nergens. Het plan verdween in de ijskast, maar de inventarisatie ging door en het bestand groeide. Zonde om er verder niets mee te doen, dacht hij. En zo kwam het dat hij na bijna dertig jaar verzamelen en vijf jaar inventariseren het hele bestand omwerkte tot een internetsite en deze op een cd-rom zette. Op deze cd staan nu 1060 publicaties beschreven en afgebeeld. Het geheel is verdeeld in achtendertig rubrieken en om te voorkomen dat één of meer rubrieken moeten worden doorzocht om een bepaalde publicatie te vinden, is de cd voorzien van uitgebreide zoekmogelijkheden.

Op dit moment omvat zijn eigen collectie een kleine negenhonderd publicaties en zijn zoektocht gaat gewoon door. Waar het eind is? Hij heeft geen idee en dat maakt het allemaal des te boeiender. Vandaag weet je niet waar je morgen op stuit. Misschien komt er wel een tweede editie van de cd als de Historische Vereniging Oud Veenendaal vijfentwintig jaar bestaat.

Een van de vele schatten van Paul Hageman. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog nam Veenendaal 720 Belgische vluchtelingen op.

Honderdjarigen in Veenendaal (4)

Op 23 juni 1959 schrijft de* Veenendaalsche Courant *dat er in het tijdsbestek van haar 50-jarig bestaan in Veenendaal een zestal personen is geweest dat de wel zeer hoge leeftijd van honderd jaar heeft mogen bereiken. Genoemd worden: Catharina van Zanten, Jan van de Weerd, Wessel van de Loosdrecht, Matthijs Diepeveen, Jan Middelhoven en Gerrit Diepeveen. In dit nummer van* Oud Veenendaal *wil ik graag iets meer vertellen over laatstgenoemde, wiens vader zelfs 102½ jaar werd.

DOOR WIM VAN ELST

Gerrit Diepeveen werd op 23 juni 1859 's morgens om half tien te Veenendaal geboren als vierde kind van het echtpaar Matthijs Diepeveen en Anthonia Versteeg, die woonden op het adres Zandstraat 92. Vader Diepeveen was 34 jaar toen hij de geboorte van zijn zoon kwam aangeven bij burgemeester H.G. van der Poel. Als getuigen waren daarbij aanwezig Nicolaas Zevenboom, 69 jaar, wolkammer en Breunis Versteeg, 47 jaar, wolkammer, beiden woonachtig te Stichts Veenendaal.
Voor meer gegevens over de ouders van Gerrit Diepeveen en hun gezin: zie *Oud Veenendaal* van april 2005, pagina's 58-61.

Kinderarbeid

Als jochie van acht jaar moest Gerrit al gaan werken bij de N.V. Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW). Hoe dat zo kwam, vertelde hij eens tegen mijn schoonvader Jac. Slok, die hiervan melding maakte in zijn rubriek 'Op het spoor terug' in *Het Scheepje* van november 1958, het bedrijfsblad van de N.V. Koninklijke Veenendaalsche Sajet- en Vijf-

De VSW aan de Zandstraat. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

schachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen & Zn.
Op gezette tijden werd Gerrit er op uit gestuurd om brood en koffie te brengen bij zijn vader, die werkte bij meneer Wollie, een Engelsman, die met wat arbeiders uit Engeland hier in Veenendaal was komen wonen in verband met de oprichting van de VSW. Eens zag hij vader met zijn baas in gesprek, hij wachtte even en toen het gesprek ten einde was, kwam vader naar hem toe en zei: "Ga gauw naar huis en zeg tegen moeder dat je direct hier moet komen om te werken". De jonge Gerrit schrok ervan, maar het moest. Nadat hij de boodschap aan moeder had overgebracht, holde hij naar de fabriek terug en enkele minuten later stond hij achter vier weefgetouwen. Hij was nog zo klein dat hij niet bij de draden kon komen, maar met behulp van een bankje werd ook dat gered. Na een paar maanden had hij het weven al aardig onder de knie.
Erg naar de zin had Gerrit het echter niet op de fabriek. Daar kwam bij dat hij helemaal niet kon wennen, zoals hij zei. En wat te denken van de lange dagen werken van 's morgens zes uur tot 's avonds zeven uur? Met drie kwartjes in zijn loonzakje kwam hij wekelijks thuis. En dat stond hem wel aan, want centen verdienen deed hij graag. Persoonlijk krijg ik een wat wrang gevoel over me als Gerrit Diepeveen tegen een verslaggever van *Het Vrije Volk* (27 juni 1959) vertelt dat hij toentertijd na zijn werk heus nog wel even kon tollen en pinkelen... Een oud D.S.'er vertelde het zo: "Als jongens van zo'n acht à tien jaar hadden wij de gewoonte een kwartier vroeger naar de fabriek te gaan en dan eerst nog een kwartiertje te knikkeren. Dit gebeurde dan op de Nieuweweg. Wanneer vervolgens de bel ging, kwam meester Mazurel ons wel eens roepen en zei, dat het tijd was om te werken. Dan gebeurde het, dat wij als kleine jongens nogal eens vroegen: "Toe meester, nog één potje".
Dr Ph.J. Hoedemaker, van 1868 tot 1873 predikant van Veenendaal, vond het maar een onverteerbare situatie. Hij schrijft in zijn boekje *De Fabriek-Arbeiders te Veenendaal*: "Nooit vergeet ik het ongewone geluid van de fabrieksbel, die mij dikwerf wekte, terwijl alles buiten nog donker en stil was, en hoe ik temidden van de afgemeten voetstappen der oudere arbeiders, het getrappel van kleine voetjes kon onderscheiden, die zich voorbij de woningen waar alles nog "in rust was" naar het werk spoedden. Ik wist, dat er kinderen voorbij gingen, die misschien deze morgen al slapende uit bed getild waren om, op de kille steenen van den vloer wakker geschud, tot bezinning te komen." (Citaat overgenomen uit *Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal* van J. van Barneveld en H. Diepeveen, pagina 54-55.)

Ds Ph.J. Hoedemaker. *(A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), Geschiedenis van Veenendaal, 2000.)*

Mijn schoonvader heeft ons jaren geleden meermalen verteld dat dr Hoedemaker dit proefondervindelijk heeft vastgesteld door op een morgen om half vijf het Achterkerk in te gaan. Overal zag hij licht branden. Toen hij een woning binnenging, zag hij dat een vader zijn twee kinderen op de volgende manier wekte. Hij haalde ze uit de bedstee en zette ze dan op hun blote voetjes op de koude vloer. "Op deze manier worden ze het vlugste wakker", aldus deze vader.

Bekend is het Kinderwetje van Van Houten uit 1874, de eerste wet die in Nederland een einde moest maken aan kinderarbeid. De wet verbood kinderen tot 12 jaar in fabrieken te werken. Helaas was er nauwelijks controle op de uitvoering met als gevolg dat het inzetten van jonge kinderen in de fabrieken in de praktijk gewoon doorging. Eigenlijk kwam er pas een eind aan kinderarbeid toen in 1901 de wet op de leerplicht werd ingevoerd en kinderen van 6 tot 12 verplicht werden onderwijs te volgen.
Na enkele akkefietjes op de VSW zocht Gerrit Diepeveen naar een andere baan. Hij vond deze bij de oude Van Lunteren, bij wie hij een paar jaar als opperman in dienst was. Zijn vader veranderde inmiddels ook van werk en ging bij de N.V. Veenendaalsche Sajet- en Vijfschachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen & Zn. werken en Gerrit trad op dertienjarige leeftijd eveneens bij dit bedrijf in dienst.

Nummerwisseling

In 1878 werd Gerrit Diepeveen ingeschreven voor militaire dienst voor de lichting 1879. Daarbij werd vermeld, dat hem bij nummerwisseling het nummer 20 uit Bunnik ten deel viel. Hij werd op 7 mei 1879 ingelijfd en "uit hoofde van volbrachten dienst" op 6 mei 1884 uit de dienst ontslagen. Nummerwisseling hield in dat het bij loting getrokken lage nummer kon worden gewisseld tegen een hoger nummer, waarvan verwacht werd dat de trekker niet zou worden opgeroepen. Het lijkt er dus op dat Gerrit Diepeveen graag in militaire dienst wilde, maar bij de loting daarvoor een te hoog nummer had getrokken. In Bunnik werd iemand gevonden, die het tegenovergestelde prefereerde. Via de officiële kanalen was ruiling van de nummers mogelijk.

In den echt verbonden

Na vijf jaar de wapenrok gedragen te hebben, trouwde Gerrit Diepeveen op 22 januari 1887 te Veenendaal met Aartje Dijkland. Zij werd op 28 december 1865 in Veenendaal geboren en overleed te Ede (Gelderland) op 22 september 1919. Aartje was een dochter van Jacob Dijkland en Neeltje Oudhuizen. Het was de eerste huwelijksvoltrekking in het jaar 1887 en zij had plaats ten overstaan van de heer P. de Wijs, die van 1884 tot 1888 burgemeester van Veenendaal was.
Als getuigen waren aanwezig: Dirk Versteeg, 52 jaar, arbeider, oom van de bruidegom, wonende te Ede, Aris Diepeveen, 30 jaar, fabrieksarbeider, broer van de bruidegom, Teunis Dijkland, 64 jaar, arbeider en Wessel Oudhuizen, 59 jaar, koopman, beiden ooms van de bruid. De laatste drie getuigen woonden in Veenendaal.
De huwelijksakte werd ondertekend door de burgemeester, de moeder van Gerrit Diepeveen en de eerste getuige. Dat de bruidegom zelf geen handtekening kon zetten, was uiteraard het gevolg van het feit dat hij niet op school was geweest.
Het jonge echtpaar Diepeveen-Dijkland vestigde zich in de Zandstraat, toen nog 't Zand geheten. Hokvast waren ze zeker niet. Na op drie verschillende adressen in deze straat te hebben gewoond, gingen ze op 6 mei 1896 voor een half jaar naar het Panhuis om van daar te vertrekken naar Klein Schutje 188. Op 25 mei 1904 verlieten ze het Stichtse deel van Veenendaal en gingen ze wonen in Gelders Veenendaal (gemeente Ede). Het bevolkingsregister van Ede vermeldt na 1927 (Aartje Dijkland was toen al acht jaar overleden) nog drie adressen, namelijk Dorp 90 (waarschijnlijk Boveneindsepad 90, thans Prins Bernhardlaan 167), Eenvoudlaan 16 en Nieuweweg 150. De oudste zoon Matthijs heeft al die tijd bij Gerrit Diepeveen ingewoond.
Kinderen:
Matthijs Diepeveen, geboren te Veenendaal op 27 juli 1887. Hij is pas op late leeftijd getrouwd.
Jacob Diepeveen, geboren te Veenendaal op 16 maart 1889, overleden in zijn geboorteplaats op 19 april 1891.
Anthonie Diepeveen, geboren te Veenendaal op 14 januari 1891.
Neeltje Diepeveen, geboren te Veenendaal op 1 april 1893. Getrouwd op 10 augustus 1918 te Almelo met Willem Albertus Krabshuis.
Jacob Diepeveen, geboren te Veenendaal op 11 februari 1895. Jacob trouwde op 14 oktober

Op heden den twee en twintigsten Januari achttien honderd zeven en tachtig, zijn voor ons ondergeteekende Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente VEENENDAAL, aan het Huis der Gemeente verschenen, ten einde een Huwelijk aan te gaan Gerrit Diepeveen, oud zeven en twintig jaren, fabrieksarbeider, geboren en wonende te Veenendaal, meerderjarige zoon van Matthijs Diepeveen, fabrieksarbeider, en van Antronia Versteeg, zonder beroep, echtelieden, wonende te Veenendaal en alhier tegenwoordig, hunne toestemming tot dit huwelijk gevende

en

Aartje Dijkland, oud een en twintig jaren, fabrieksarbeidster, geboren en wonende te Veenendaal, minderjarige dochter van wijlen Jacob Dijkland, in leven fabrieksarbeider, gewoond hebbende te Veenendaal en van deze weduwe Mattijs Oudhuizen, zonder beroep, wonende te Veenendaal en alhier tegenwoordig, haar toestemming tot dit huwelijk gevende.

De Afkondigingen hebben alhier, zonder stuiting, plaats gehad den negenden en zestienden Januari dezes jaars.

Zij hebben tot dat einde aan ons overgelegd,

Hunne geboorte-extracten.

Het overlijdens-extract van den vader der bruid.

Het bewijs van voldoening aan de nationale militie.

Waarna wij hun bij name en afzonderlijk hebben afgevraagd, of zij elkander aannemen tot echtgenooten en of zij getrouwelijk alle de pligten zullen vervullen, welke door de Wet aan den Huwelijken Staat verbonden zijn. Nadat dit door hen, ieder in het bijzonder met *ja* beantwoord was, hebben wij in naam der Wet verklaard, dat zij door den echt aan elkander zijn verbonden; — in tegenwoordigheid van Derk Versteeg, oud twee en vijftig jaren, arbeider, oom van den bruidegom, wonende te Ede, Mattijs Diepeveen, oud dertig jaren, fabrieksarbeider, broeder van den bruidegom, Teunis Dijkland, oud vier en zestig jaren, arbeider en Wessel Oudhuizen, oud negen en vijftig jaren, koopman, beiden oom der bruid, de drie laatste getuigen, wonende in deze gemeente.

Van welke voltrekking, die in het openbaar heeft plaats gehad, wij deze Acte hebben opgemaakt en na voorlezing onderteekend met de moeder van den bruidegom en den eerstengetuige, verklarende de bruidegom, de bruid, de vader van den bruidegom, de moeder der bruid en de drie laatstgetuigen niet te kunnen schrijven, als hebbende zulks niet geleerd.

A Versteeg D Versteeg

Pauw

1916 te Almelo met Rikje van Wakeren.
Aris Willem Diepeveen, geboren te Veenendaal op 1 april 1897.
Geurt Diepeveen, geboren te Veenendaal op 13 mei 1899. Hij trad op 19 augustus 1922 te Veenendaal in het huwelijk met Gerritje Hootsen.
Janna Diepeveen, geboren te Veenendaal op 30 juni 1901. Zij huwde op 28 juli 1923 te Veenendaal met Jan van der Poel.
Aartje Diepeveen, geboren te Veenendaal op 11 juni 1903, overleden 9 april 1977. Zij huwde op 11 november 1922 te Ede met Gerrit van Viegen.
Gerrit Diepeveen, geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 22 januari 1906. Hij was van beroep bakker, verhuisde in juli 1923 naar Grootestraat 36 in Ede en vestigde zich in oktober 1925 in Wageningen.

Gerrit Diepeveen. *(Archief Scheepjeswol, inventarisnummer 68, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Gerrit Diepeveen heeft volgens zijn zeggen ruim 51 jaar bij D.S. van Schuppen gewerkt en hij deed dat met een inzet waar we u tegen kunnen zeggen. De inkomsten waren laag, lange tijd overhandigde hij wekelijks niet meer dan vijf gulden aan moeder de vrouw. Gelukkig werd dat later wel meer, maar dat was ook wel nodig om een gezin met tien kinderen te onderhouden. Opgemerkt dient te worden dat het zuur verdiende loon destijds was ingepakt in een stukje krantenpapier. Oosterbeek de portier sneed de papiertjes op maat, dan werd met een blauw potlood het desbetreffende loonnummer erop gezet en als men 's zaterdags naar huis ging werd het loon in deze briefjes uitgereikt.

Fabrieksvakantie

Het Scheepje vertelt ons dat het bedrijf vroeger tweemaal per jaar twee dagen stil lag, namelijk dinsdag en woensdag na Pasen en maandag en dinsdag met Lampegietersavond. Op de eerste dag was de ene helft en op de tweede dag de andere helft van het personeel vrij. Men had dus twee dagen vrij per jaar.
Omstreeks 1895 had het personeel tweemaal per jaar een week vrij, eveneens rond Pasen en Lampegietersavond. Deze weken waren in het voorjaar speciaal bestemd om te spitten en in het najaar om aardappelen te rooien. Als vakantie konden ze niet worden bestempeld, want het loon werd niet doorbetaald. Men begrijpt dat er toen verschillende mensen bij een andere baas moesten werken om deze weken wat te verdienen. Gelukkig is enkele jaren later deze situatie ten gunste van de werknemers veranderd.
Vakantie houden was er ook voor Gerrit Diepeveen niet bij. Hij was uiteraard op zijn land te vinden. Toch genoot hij ook hiervan, want werken was zijn lust en zijn leven.
's Zondags gaf Gerrit Diepeveen, die lid was van de Gereformeerde Kerk, zichzelf vrijaf om naar de kerk te gaan, een wandelingetje te maken en soms een kaartje te leggen.
Voor muziek voelde hij niet veel, maar zingende kinderen, ja, dat vond hij een genot. Hij vertelde dat hij altijd erg onder de indruk kwam als

De Brugkerk aan de Kerkewijk. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

hij de koningin hoorde spreken, bijvoorbeeld met de kerst. Van bonte avonden had hij een duidelijke afkeer. "Die opgelegde grapjes", zei hij dan smalend. Hij was een echt ochtendmens: vroeg naar bed en vroeg weer op.

Oudeliedenhuis

"Met de jaren komen de gebreken." Dat gold ook voor Gerrit Diepeveen. Na enige jaren in het Oudeliedenhuis te hebben gewoond, werd zijn gehoor duidelijk minder en ging het lopen moeilijker. Zijn humeur ging er echter niet op achteruit en zijn verstandelijke vermogens bleven intact. Directeur W. van den Toom van het rusthuis zei van hem: "Het is een van m'n plezierigste gasten, altijd tevreden en opgewekt."

Op 23 juni 1959 vierde hij zijn honderdste verjaardag. In de regentenkamer van het rusthuis werd door het bestuur een feestelijke bijeenkomst georganiseerd. Kinderen, klein- en achterkleinkinderen, ze waren allemaal present. Ds Jac. Vermaas was gevraagd dit heugelijke feit te herdenken. Ds A. Vroegindeweij overhandigde de honderdjarige namens het bestuur een bloemenbak en sigaren. Van de vroegere werkgever, de Koninklijke Scheepjeswolfabrieken, ontving hij een fruitmand. Fruitmanden waren er ook van ouderling Bos, die namens de Gereformeerde Kerk aanwezig was en van de vereniging ziekenzorg van deze kerk. Maar daar bleef het niet bij... De zojuist genoemde

Van links naar rechts: de heer C.N. van Kuyk, wethouder, mevrouw A.A. Bakker-Maatjes, de heer A. Bakker, burgemeester, Gerrit Diepeveen, mevrouw A. van Viegen-Diepeveen en de heer G. Diepeveen. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

De Scheepjeswolharmonie op mars ter hoogte van het kruispunt Buurtlaan west/Nieuweweg. *(Archief Scheepjeswol, inventarisnummer 68, Gemeentearchief Veenendaal.)*

heer W. den Toom wenste de heer Diepeveen namens het hele personeel en de verpleegden geluk en overhandigde daarbij twee kussens voor de stoel van Veenendaals oudste inwoner.

's Middags kwamen burgemeester A. Bakker en zijn echtgenote de aimabele man feliciteren. De feestelijke dag, waarop de hele tijd de vlag uithing bij Kerkewijk 14, werd 's avonds afgesloten met een muzikale hulde door de Scheepjeswolharmonie.

Niet onvermeld mag blijven dat alle bewoners getrakteerd werden op gebak; de mannen kregen daarbij nog een sigaar en de vrouwen een reep chocolade.

Het kan niet anders of Gerrit Diepeveen moet met dankbaarheid hebben teruggezien op deze geweldige feestdag. Dertien maanden heeft hij nog geleefd. Hij overleed op 31 juli 1960 op de leeftijd van 101 jaar en 1 maand en werd begraven op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg in graf nummer D343. Hier werden ook dochter Aartje Diepeveen en haar man Gerrit van Viegen begraven.

Uitgelezen

Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan *is de titel van een roman die liefhebbers van de lokale historie moet aanspreken. Waar is de SKF gebleven en wat is er van het Oudeliedenhuis geworden? U kunt erover lezen en ernaar kijken.*

DOOR KEES VAN GROOTHEEST EN GERT GROENLEER

Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld door Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (redactie). Geïll., 168 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN-10: 9080973211, € 17,95.

Veel personen en instanties zijn betrokken geweest bij de realisering van dit fraaie boek over de SKF. Het meeste werk is gedaan door leden van de werkgroep Industriële Geschiedenis van de Historische Vereniging, die het project in 2001 startten. Het boek is wellicht het best te typeren als een familiealbum. Veel verhalen en veel gezellige plaatjes, met daarbij de nadruk op de mensen van de SKF. Twee hoofdstukken hebben de sociale kant van de SKF als onderwerp, namelijk het hoofdstuk over sociaal beleid en het hoofdstuk over culturele en sportieve aspecten van de vrijetijdsbesteding van de werkers van de SKF. De beschrijving van de arbeidsonrust in 1973 is buitengewoon boeiend. Daarnaast zijn er twee hoofdstukken die het bedrijf zelf als onderwerp hebben. Eén hoofdstuk gaat over de vestiging in 1954 en geeft een goed beeld van de komst van de SKF als scharnierpunt in de economische ontwikkeling van Veenendaal. Het laatste hoofdstuk beschrijft het productieproces en de laatste jaren van het bedrijf.

Zoals de ondertitel al aangeeft, staan er veel illustraties in het boek. Misschien wel wat te veel zelfs. Hier en daar had wel wat kritischer gewogen kunnen worden en sommige foto's hadden dan wellicht groter afgedrukt kunnen worden.

Voor wie is dit boek bedoeld? In de eerste plaats voor allen die iets met de SKF hebben, op welke manier dan ook. Daarnaast is het ook een boeiend beeld van de wereld waarin de Veenendaalse fabrieksarbeider in de tweede helft van de twintigste eeuw leefde. En dat het nu eens niet over sigaren of textiel gaat, is

daarbij meegenomen.
Uit alles blijkt dat er tijd en energie gestopt is in het maken van dit boek. Het is ongetwijfeld een zware klus geweest. De uitleg over de titel is wat cryptisch, maar zoveel is duidelijk dat de SKF een metaalbedrijf was en een toonaangevende onderneming in Veenendaal. [ACvG]

Van grote waarde. 125 jaar ouderenzorg in Veenendaal. 40 jaar De Engelenburg door Margreet Helder-Huiting. Geïll., 142 p., ISBN 9071287130, € 12,50.

Bewonderenswaardig veel onderzoek heeft de auteur gedaan voor haar boek over het Oudeliedenhuis en De Engelenburgh. Met name de primaire bronnen, de archieven van de hervormde gemeente en die van de gemeente Veenendaal, heeft ze minutieus geraadpleegd. Ook de archiefvondst uit 1999 in de antieke kast van het Oudeliedenhuis kwam haar goed van pas.

Gedegen onderzoek is mooi, maar een leesbaar verhaal is mooier. En leesbaar is het. Het gaat over gebouwen en verbouwen, over predikanten en regenten en over vaders en moeders die oude mensen behandelden als kinderen. 'Van de verpleegden wordt gehoorzaamheid en onderwerping geëischt aan regenten, als ook aan den vader en de moeder van het gesticht', aldus artikel 1 van het reglement uit 1894. Hoe *on*gehoorzaam de oudjes konden zijn, komt op menige pagina aan het licht. Al die opstandigheid en dat geruzie geven het boek iets milddadigs. De goeie ouwe tijd heeft nooit bestaan en dus was niets menselijks onze voorouders vreemd.
Intussen gaat de moderne tijd de ouderenzorg in Veenendaal niet voorbij. In 1986 werden computers aangeschaft voor het administratieve personeel. Totale kosten: zo'n *f* 80.000,-. Het boek kost iets minder en is verkrijgbaar in De Engelenburgh en bij De Rank. [GCG]

Mijn eerste baan

Als veertienjarige kwam Evert Brouwer in 1938 in dienst bij de familie Van Schuppen. Weinig kon hij vermoeden dat hij zijn hele werkzame leven in dienst van Ritmeester zou blijven. Daar zag het op zijn eerste werkdag niet naar uit. Hij verhuisde naar Bladel en werd bedrijfsleider van de Ritmeesterfabriek in Rijckevorsel. "Ik droom nog iedere nacht van tabak, daar is mijn leven mee doordrenkt", zei hij naar aanleiding van de publicatie van onderstaande herinnering uit zijn bundel **Toen'tertijd.**

DOOR EVERT BROUWER

"De tijd heeft vleugels, maar geen teugels", zei Koba, de vrijgezelle dochter van Gaardoom van het Klein Schutje reeds en ziet, zij had gelijk, want voor ik het wist was ik veertien jaar en rijp om een baan te gaan zoeken. Mijn grote broer Rijk werkte bij Ritmeester in de functie van blokkensjouwer en het was mijn grote wens ook een dergelijke carrière op te gaan bouwen. Ik zou bij Ritmeester ƒ 3,78 per week kunnen verdienen en ik loofde aan ieder die ik kende bij dit bedrijf dit bedrag uit, als ze mij daar binnen konden loodsen. Na een half jaar lukte het.

Mijn eerste werkdag begon in het huis van de heer M. van Schuppen HGzn, ofwel meneer Marinus. Het was tevens het ouderlijk huis van de jongeheer F.H. van Schuppen Mzn, ofwel meneer Frans.

Plaats van handeling: de bijkeuken van de villa. Een doosje Erdal, een borstel, een lap en een stel ongepoetste schoenen stonden uitnodigend gereed, toen ik over de arduinen drempel

De Ritmeester aan de Kerkewijk met daarnaast de directeurswoning. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

Pentekening van een fazant (geen goudfazant) door Adriaan P. de Kleuver. *(Collectie Ineke van Schuppen.)*

naar binnen stapte. Een, in mijn ogen, oude man schepte cokes in de loeiend brandende ketel van de centrale verwarming. "Goeiemerge, bin jij nie de nije loopjongen?", vroeg hij en bemonsterde mij nadenkelijk, terwijl hij ondertussen zijn neus ophaalde. "Je wit wa je te doen staot?" zei hij en hij wees naar het doosje Erdal. Terwijl we samen bezig waren, kwam een nog jonge man vanuit de keuken de bijkeuken binnen. Hij was keurig gekleed in een driedelig grijs kostuum met bijpassende stropdas en pochet, maar..... op zijn sokken!

"Maas, mag ik je zolderschuiten even lenen?" vroeg hij. "Kwee nie wa mehèr mint", zei de cokes scheppende man, die kennelijk Maas heette. "Ik bedoel die zolderschuiten die daar voor de deur staan", sprak de op sokken lopende jongeheer en wees op een paar grote houten klompen. "Mehèr mint m'n buitenklompen?" Maas bleek binnen- en buitenklompen te hebben. Ik had mijn klompen voor de deur laten staan en stond op mijn sokken, hetgeen voor iemand uit de Middelbuurt niet ongewoon was, maar van iemand die op de Kerkewijk woonde, verwachtte je dat toch niet.... Driedelig grijs.... stropdas.... pochet.... en dan op sokken....? Ik kon het niet rijmen.

Achter de villa stond een oude notenboom. Links van het gazon stond een volière met een gevleugelde bevolking, waarvan een prachtige goudfazant de meeste indruk op mij maakte. Nog nimmer in mijn leven had ik zo'n sierlijke vogel gezien. Trots als een pauw en overtuigd van zijn gratie trad hij door de volière, gevolgd door twee grauwe fazantenhennen, die nederig hun doordeweekse veren droegen.

De verzorging van dit pluimvee was een van mijn taken en helaas was het reeds op de eerste dag, dat de vermaledijde hoender met zijn

De villa Zuiderhorst aan de Kerkewijk. *(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)*

goudkleurige pracht mij ontsnapte. De achtervolging die ik terstond inzette, was bij voorbaat tot mislukken gedoemd. In tegenstelling met hem kon ik mij niet van de aarde verheffen en mij bleef niets anders over dan hem wanhopig na te staren. In de heilige overtuiging dat mijn veelbelovende loopbaan reeds op de eerste dag beëindigd zou worden, nam ik de benen naar "Zuiderhorst" , waar ook nog wat pels- en pluimvee mijn zorg behoefden.

Des anderen daags ging ik met een brok in mijn keel, pijn in mijn hoofd en lood in mijn klompen weer naar mijn werk, met de vurige hoop dat meneer Frans op een verre en langdurige zakentrip zou zijn. De toekomst leek zo zonnig, een lang gekoesterde droom was eindelijk in vervulling gegaan, maar die stomme goudfazant had daar abrupt een einde aan gemaakt. Mijn grote broers zouden mij honend uitlachten: na een dienstbetrekking van één dag al weer ontslagen....

Verslagen stond ik tussen een berg pumps en molières in de bijkeuken toen meneer Frans binnenkwam. Hij keek mij nadenkend aan en vroeg: "Zeg, eh, jongen, weet jij waar die goudfazant gebleven is?" "Weg meneer, weggevlogen", stamelde ik, terwijl het schaamrood mij naar de kaken steeg. "Nou, dan gaan we maar eens uitkijken naar een nieuwe...." "Een nieuwe loopjongen, meneer?" vroeg ik berustend. "Welnee kerel, een nieuwe goudfazant."

Uitschelle

Tijdens de bijeenkomst van 15 september heet de voorzitter de in groten getale toegestroomde leden welkom. Hij memoreert het verschijnen van een nieuw boek over Veense geschiedenis en wel over de SKF. Het boek heeft als titel* Een zwaar bedrijf *meegekregen. Maar ook over* Geschiedenis van Veenendaal deel 2 *zijn positieve berichten te melden. De kopij van het boek ligt op dit moment bij de drukker en de HVOV kan dit boek met een waarde van bijna € 40,- gratis aan haar leden aanbieden. Een bijdrage in de kosten blijft natuurlijk welkom.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Behalve voorzitter is Henk van 't Veld deze avond ook spreker. Namens de werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen heeft hij in *Geschiedenis van Veenendaal deel 2* een hoofdstuk over dit onderwerp geschreven. Over bijnamen, of zoals dat in Veenendaal heet: "uitschelle", gaat de lezing deze avond: Uitschelle doe gien zeer!? Gelukkig heeft Hennie Henzen kans gezien op het laatste moment met hulp van een van de bezoekers de powerpointpresentatie te laten draaien.
Bijnamen behoren tot de echte volkscultuur. Ze worden gebruikt in familieverband, bij de man in de straat en in de fabriek. Op dit moment zijn er bij de Historische Vereniging meer dan 1000 in de database. Behalve het hoofdstuk in *Geschiedenis van Veenendaal deel 2* zal er ook een boekje over dit onderwerp verschijnen: *Nie zelluf bedaach. Uitschelle in 't Vèèn.*

De spreker stelt drie vragen:
1. Is een bijnaam hetzelfde als een scheldnaam?
2. Waarom komen er in Veenendaal zo veel bijnamen voor?
3. Waarom heten Veenendalers blauwkousen?

Achternamen
Vóór 1811 hadden de meeste mensen maar één naam. Na 1811 kwam daar nog een achternaam bij. De spreker voert een aantal denkbeeldige Veenendalers van vóór 1811 ten tonele:
Arie: hij komt uit de buurtschap Manen, zijn vader heet Dirk, zijn grootvader heet Piet
Frans: hij is visverkoper
Gerrit: hij is de zoon van Teunis, hij is kaal en hij is de vader van Ria
Jan: de vader van Kees
Joris: staat als gierig bekend
Willem: de man van Lies, winkelier en de vader van Piet
Hoe vaak werd niet de vraag gesteld: "Van wie ben jij er een?" Er waren zo veel mannen die Gerrit heetten of Kees of Arie, dat men onderscheid wilde aanbrengen. Men kreeg een toenaam. Die toenaam kon afkomstig zijn van de vader: Arie van Dirk, Gerrit Teunisz of Kees Janszn. Die toenaam kon ook afkomstig zijn van de echtgenoot: Willem van Lies, of omgekeerd Lies van Willem.
In 1811 was Veenendaal door de Fransen bezet. Keizer Napoleon vaardigde een decreet uit dat iedereen binnen een jaar een achternaam moest kiezen. Er zijn vier soorten achternamen te onderscheiden: afstammingsnamen, herkomstnamen, beroepsnamen en eigenschapnamen. Kees noemt zich naar zijn vader Jan, Jansen dus. Arie van Dirk komt uit Manen, hij gaat zich Arie van Manen noemen. Frans, de visverkoper, wordt Frans Visch en Willem van Lies, die winkelier is, noemt zich Willem Kramer. Gerrit de Kale en Joris Schimmelpenninck noemen zich naar een eigenschap. Laatstgenoemde komt er zodoende rond voor

Stichtenhorst
Gelderlant
Manen
Bouwhoek
Bouwhoeksgat
Eede
Bouwhoeksgat
Bouwhoeksgat
Bouwhoeksgat

laten we vooral Veenendaal niet vergeten: wolpoeze of blauwkousen, vanwege het blauw verven van de wol in de huisnijverheid. Behalve in Veenendaal bestaan ook in Bunschoten/Spakenburg en in Rijssen veel bijnamen.

Herkenning

Na de pauze verschijnen de echte Veense bijnamen op het scherm. Veel ervan kunnen ingedeeld worden in categorieën. Er zijn uitschelle die niet te duiden zijn, zoals Muggie Puus voor vrouw Hendriks en De Bierel voor Sander Veenendaal. En waarom werd Van Manen de Spijgmuis genoemd? Maar bij De Bijbel en Het Nieuwe Testament gaat er een golf van herkenning door de zaal: de familie Diepeveen. Een hele bekende en vooral de laatste maanden nogal eens gehoord in verband met de afbraak van de Hollandia: De Mus voor de Van Leeuwens. Fabrikant Van Leeuwen dankte zijn bijnaam tijdens de bouw van zijn villa aan Psalm 84: "Zelfs vindt de mus een huis, o Heer. Van Leeuwen zet er een villa neer". Omdat er veel Diepevenen waren, werd ook daar onderscheid aangebracht: De Schram of Geurt Mol waren er twee van. Iemands beroep was eveneens een dankbare bron. Voor zich spreken Gerritje Stijfsel, Jan de Vetpan, Hannes de Botboer en Aart de Belleman.

Eigenschappen en gezegdes vormden ook aanleiding tot een uitschel: de Balkenhapper (zondagsschoolmeester die bad met het hoofd achterover), Balletje (juwelier Van Manen trakteerde iedere klant op een pepermuntballetje), Jan Knippie (ging vaak op een knippie = even slapen), Bismarck (postbode Van Schuppen die in 1870 regelmatig op Bismarck schold) en de alom bekende Hannes Hu, die zijn paard altijd met "Hu" tot stilstand bracht.

Lichaamskenmerken werden uiteraard ook niet onvermeld gelaten. Grootoor, De Kriel, Psalm 119 en Psalm 117 (de lange Van Walsem en zijn kleine vrouw) en 't Vosje, de roodharige groothandelaar in lompen die zijn huis zelfs Het Vossehol noemde.

Omstandigheden en woonplaats konden ook aanleiding zijn voor een bijnaam. 't Canadeesje was uiteraard na 10 mei 1945 geboren, opa Hup woonde bij het perceel "De Hup" en Aris van 't Bruggie woonde vanzelfsprekend bij de brug. Ds Bakker kondigde in De Oude Kerk af dat de grens van de kerkelijke gemeente voortaan tot Aris van 't Bruggie zou lopen. Opvallend is dat hij niet diens echte naam gebruikte: Aris van de Haar. Vermeldenswaard is Aart van Barneveld. Hij werd aangeduid als Aart Pak, maar stond er op 's zondags Aart Kostuum te worden genoemd.

Vanaf 1960 waren bijnamen veel minder in zwang. De verscheidenheid in voornamen nam toen zo sterk toe, dat een bijnaam ter onderscheid niet meer zo noodzakelijk was. De werkgroep waakt er voor om uitschelle die wel zeer doen niet in combinatie met de dragers te vermelden. Voorbeelden zijn bijvoorbeeld Mankpoot of Pisbroekje. Voorzitter Van 't Veld pretendeert niet volledig te zijn deze avond. Daarvoor is het arsenaal aan bijnamen te groot. Wie meer van dit onderwerp weten wil, dient nog even te wachten op *Nie zelluf bedaach*.

Rijk Cornelisse heette sinds 1812 Rijk Versteeg. *(Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inventarisnummer 2611, Gemeentearchief Veenendaal.)*

Bestuurslid Wout Brands bedankt de heer Van 't Veld voor zijn interessante presentatie en vestigt nog de aandacht op de lustrumbijeenkomst in het Ichthus College op 10 november. Een boeiende avond kan weer in de annalen worden bijgeschreven.

Het laatste woord

De geschiedenis van Veenendaal is boeiend. Belangstelling voor die geschiedenis leidde in 1985 tot de oprichting van de Historische Vereniging Oud Veenendaal. Twintig jaar lang heeft de vereniging elk kwartaal op een ledenbijeenkomst een lezing over de Veense geschiedenis laten houden en ook elk kwartaal een nummer van het tijdschrift* Oud Veenendaal *uitgebracht. Diverse publicaties, onder andere* Geschiedenis van Veenendaal, *zijn door de vereniging uitgegeven. Werkgroepen zijn op allerlei gebied actief: bijnamen, dialect, documentatie, genealogie, industriële geschiedenis, veldnamen. Een archief met boeken, documenten, dia's, foto's is aangelegd en zal binnen afzienbare tijd een plaats krijgen in een door ieder te raadplegen documentatiecentrum. Steeds weer is bepleit dat in het gemeentelijk beleid bewaard blijft wat in Veenendaal van cultuurhistorische waarde is.

DOOR HET BESTUUR

De Historische Vereniging telt omstreeks 750 leden:
• mensen die in Veenendaal geboren en getogen zijn;
• mensen die hier zijn komen wonen en via het blad, de publicaties en de ledenbijeenkomsten zich sneller en blijvend deel van de gemeenschap willen voelen;
• mensen die elders zijn gaan wonen, maar een band met hun geboorteplaats willen behouden.
Met al die leden hoopt de vereniging op donderdag 10 november haar vierde lustrum te vieren in de aula van het Ichthus College aan de Vondellaan. In een korte lustrumrede zal de voorzitter de vereniging nog eens voor het voetlicht brengen: wie zijn we, wat is onze geschiedenis, wat bezielde ons in de afgelopen jaren, wat zijn de plannen voor de toekomst. Een belangrijke gebeurtenis deze avond is de aanbieding van het lustrumboek, *Geschiedenis van Veenendaal deel 2*, fraai geïllustreerd, met de meer menselijke kant van de Veense geschiedenis als inhoud. Een belangrijk nieuwtje van deze avond is de presentatie van de eigen website van de Historische Vereniging. Te koop zal ook zijn voor de lage prijs van € 8,- een cd-rom met een welhaast uitputtende, unieke bibliografie van de geschiedenis van Veenendaal, samengesteld door Paul Hageman. Na de pauze schetst bestuurslid J.M.J. Pilon, rasecht Veenendaler, op de hem eigen, levendige manier: Veenendaal gedurende de jaren vijftig van de 20e eeuw, een onderwerp dat hij ook heeft behandeld in het lustrumboek. Na afloop kunnen de aanwezige leden tegen inlevering van een bij dit nummer van *Oud Veenendaal* gevoegde bon hun exemplaar van het lustrumboek alvast in ontvangst nemen.
Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 10 november bij de lustrumbijeenkomst van de HVOV**
- **Ichthus College, Vondellaan 4 *en alleen de ingang aan de Vondellaan gebruiken***
- **Ontvangst met koffie en thee: 19.30 uur en aanvang 20.00 uur**
- **Spreker na de pauze: J.M.J. Pilon, Veenendaal gedurende de jaren vijftig van de 20e eeuw**
- **Toegang gratis en volop fietsenstalling aanwezig**
- **Voor de automobilisten: alleen parkeermogelijkheden in de omgeving van de school.**

Bijeenkomst na 10 november:
Donderdag 23 maart, De Meent, Grote Beer 10. Spreker, aan de hand van een powerpointpresentatie, Bert de Ruiter: *De natuur rondom Veenendaal in historisch perspectief.*

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij de administrateur (adres: zie binnenzijde vooromslag). Alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten.

• *Kleurenreproductie schilderij 'Vluchtelingen uit Veenendaal in de Geertekerk te Utrecht'* door W.C. van Dijk, 1856 (formaat hxb 20x23 cm). Reproductie is opgenomen geweest als middenpagina in het jubileumnummer van *Oud Veenendaal* van november 1995
Prijs: € 2,25

• *Vier kleurenreproducties van ansichtkaarten van Veenendaal*, Hoofdstraat, Hooge en Lage Kant, Nieuweweg en Kerkewijk, ca. 1915
Prijs: € 2,20

• dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 2,25

• dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten en de transcripties daarvan, 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: leden € 9,10; niet-leden € 11,35

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 1* (40 pagina's; inventarisatie van de eigenaren van graven uit 1690, met veel voor genealogen interessante gegevens; transcripties van de oorspronkelijke registraties)
Prijs: leden € 4,55; niet-leden € 6,80

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 2* (33 pagina's; aanvullingen op de leggers van graven uit 1683 en transcripties van de leggers 1710-1754, 1754-1818 en 1790-1858. Bevat tevens gegevens betreffende de ligging van graven in de Oude of Salvatorkerk)
Prijs: leden € 4,55; niet-leden € 6,80

• P.G. Doolaard, *Tot tijd en wijle... Een bloemlezing uit een eeuw Gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal, 1887-1987* (179 pagina's)
Prijs: € 6,80

• J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

• P. Will, *Veenendaal, straat in straat uit. Betekenis en geschiedenis van Veenendaalse straatnamen* (96 pagina's)
Prijs: € 6,80

• Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

• A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50

• Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

• Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (redactie), *Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld* (168 pagina's)
Prijs: € 18,95

• Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

• *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

Historische Vereniging Oud Veenendaal